

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГРИСЮК Сергій Іванович

УДК 351.84:364.3 (47)

ДИСЕРТАЦІЯ

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

25.00.02 – механізми державного управління

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ С.І. Грисюк

Науковий керівник: доктор наук з державного управління, професор
ЛЕОНЕНКО Неллі Анатоліївна

Черкаси – 2025

АНОТАЦІЯ

Грисюк С.І.. Механізми державної соціальної політики. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. – Національний університет цивільного захисту України, Черкаси, 2025.

У дисертаційній роботі запропоновано вирішення актуального для науки державного управління науково-прикладного завдання, що полягає в обґрунтуванні теоретичних засад та розробці практичних рекомендацій з удосконалення механізмів соціальної державної політики.

При написанні дисертаційного дослідження було вирішено такі завдання, як: охарактеризовано взаємодію держави, суспільства і людини в моделях соціальної політики і оцінено механізм соціальної держави при впровадженні зарубіжного досвіду. Було проведено діагностику методичних засад механізмів державної соціальної політики і окреслено концептуальний підхід до вдосконалення механізмів державної соціальної політики на основі зарубіжного досвіду. Розроблено, на основі системного аналізу, методiku формування механізмів соціальної підтримки та захисту населення і обґрунтовано шляхи формування механізму єдиного соціального простору.

Об'єктом дослідження є державна соціальна політика, а предметом дослідження виступають механізми державної соціальної політики.

Теоретичну та методичну основу дисертаційного дослідження складають фундаментальні положення теорії державного управління, гуманітарних та соціальних наук, наукові праці українських та зарубіжних вчених з питань формування та реалізації механізмів державної соціальної політики. Дисертаційне дослідження ґрунтується на використанні системного підходу, який полягає в комплексному дослідженні соціальної державної політики. Крім того, у роботі застосовувались методи, які використовуються

як на емпіричному, так і теоретичному рівнях, а саме: логіко-семантичний – для поглиблення понятійного апарату та визначення сутності та змісту механізмів державної соціальної політики; порівняльного аналізу – для дослідження методичних підходів, концепцій, розробок і пропозицій провідних українських та зарубіжних вчених та виявлення закономірностей, відмінностей, особливостей, спільних характеристик механізмів державної соціальної політики в зарубіжних країнах; системноаналітичний – для аналізу законодавчих актів та інших нормативних документів щодо особливостей формування та реалізації державної соціальної політики; логічного моделювання та конструювання – для класифікації чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, що впливають на формування та реалізацію державної соціальної політики; статистичні – для виявлення темпів змін окремих показників, ступеня їх впливу на рівень забезпечення державної соціальної політики; аналізу та синтезу – для оцінки результативності державної соціальної державної політики; спостереження та теоретичного узагальнення – для розкриття причин, які негативно впливають на рівень соціальної політики в Україні в сучасних умовах; абстрактно-логічний – для узагальнення теоретичних положень, встановлення причинно-наслідкових зв'язків і формування висновків та пропозицій.

Інформаційними джерелами дослідження стали закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативноправові та програмні документи державних органів влади, офіційні матеріали Державної служби статистики України, монографії та статті фахівців та науковців, особисті дослідження автора.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в науково-практичному обґрунтуванні теоретичних положень та напрямів удосконалення механізмів державної соціальної політики.

Автором вперше: обґрунтована концепція становлення соціальної держави в сучасних умовах, через системний аналіз досвіду і суті будівництва соціальної держави зарубіжними країнами, зокрема європейськими

державами з короткостроковим рішенням конкретних соціальних проблем, вироблення тактики стабілізації соціальних процесів, що припускає підготовку довгострокових цілей і програм соціального розвитку з реальним наповненням конституційних положень про соціальну державу.

В роботі удосконалено: систему соціального захисту громадян через реалізацію державних програм боротьби з бідністю, комплексний захист населення, в першу чергу слабо-захищених категорій, від соціальних ризиків, та адаптацію соціального страхування, у тому числі пенсійного і медичного до сучасних умов розвитку держави та напрями розвитку пріоритетів держави в реалізації національних проєктів, як найбільш ефективний інструмент його соціально-правової політики, що вимагає не лише відповідного законодавчого забезпечення, але і здійснення в повному об'ємі усіх її складових організації сучасних виробництв і робочих місць, захист трудових прав і інтересів працівників у рамках соціального партнерства; сприяння суспільно корисному і ефективному підприємництву), проведення політики доходів, формування ефективної системи оподаткування; встановлення державних гарантій у сфері оплати праці.

Ключові слова: механізм соціальної держави, правовий механізм соціального простору, механізми державного управління, державне регулювання, соціальна держава, соціальна політика.

ABSTRACT

Hrysyuk S.I. Mechanisms of State Social Policy. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Science in Public Administration, specialty 25.00.02 - Mechanisms of Public Administration. – National University of Civil Protection of Ukraine, Cherkasy, 2025.

In the dissertation, a scientific and applied task relevant to the science of public administration is proposed, which consists in substantiating the theoretical

foundations and developing practical recommendations for improving the mechanisms of social state policy.

In writing the dissertation, the following tasks were addressed: the interaction of the state, society, and the individual in social policy models was characterized, and the social state mechanism in the implementation of foreign experience was evaluated. The methodological foundations of the mechanisms of state social policy were diagnosed, and a conceptual approach to improving the mechanisms of state social policy based on foreign experience was outlined. Based on a systemic analysis, a methodology for forming mechanisms for social support and protection of the population was developed, and ways to form a mechanism for a single social space were substantiated.

The object of the study is state social policy, and the subject of the study is the mechanisms of state social policy.

The theoretical and methodological basis of the dissertation consists of the fundamental provisions of the theory of public administration, humanitarian and social sciences, and scientific works of Ukrainian and foreign scholars on the formation and implementation of mechanisms of state social policy. The dissertation is based on the use of a systemic approach, which involves a comprehensive study of social state policy. In addition, the work used methods that are applied at both empirical and theoretical levels, namely: logical-semantic - to deepen the conceptual apparatus and define the essence and content of state social policy mechanisms; comparative analysis - to study methodological approaches, concepts, developments, and proposals of leading Ukrainian and foreign scholars and to identify patterns, differences, features, and common characteristics of state social policy mechanisms in foreign countries; systemic-analytical - to analyze legislative acts and other regulatory documents regarding the specifics of the formation and implementation of state social policy; logical modeling and construction - to classify internal and external factors that influence the formation and implementation of state social policy; statistical - to identify the rates of change of certain indicators, the degree of their influence on the level of state social policy provision; analysis and

synthesis - to assess the effectiveness of state social policy; observation and theoretical generalization - to reveal the reasons that negatively affect the level of social policy in Ukraine in modern conditions; abstract-logical - to generalize theoretical provisions, establish cause-and-effect relationships, and form conclusions and proposals.

The information sources of the study were laws of Ukraine, decrees of the President of Ukraine, resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine, regulatory and program documents of state authorities, official materials of the State Statistics Service of Ukraine, monographs and articles by specialists and scientists, and the author's personal research.

The scientific novelty of the obtained research results lies in the scientific and practical substantiation of theoretical provisions and directions for improving the mechanisms of state social policy.

For the first time, the author has: substantiated the concept of the formation of a social state in modern conditions, through a systemic analysis of the experience and essence of building a social state by foreign countries, particularly European states, with a short-term solution to specific social problems, and the development of tactics for stabilizing social processes, which involves the preparation of long-term goals and social development programs with the real fulfillment of constitutional provisions on the social state.

The work has improved: the system of social protection of citizens through the implementation of state programs to combat poverty, comprehensive protection of the population, especially vulnerable categories, from social risks, and the adaptation of social insurance, including pension and health insurance, to the current conditions of state development and the directions for developing state priorities in the implementation of national projects, as the most effective tool of its socio-legal policy, which requires not only appropriate legislative support but also the full implementation of all its components (organization of modern production and workplaces, protection of labor rights and interests of employees within the framework of social partnership; promotion of socially useful and effective

entrepreneurship), conducting income policy, forming an effective taxation system; and establishing state guarantees in the field of labor remuneration.

Keywords: social state mechanism, legal mechanism of social space, public administration mechanisms, state regulation, social state, social policy.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Грисюк С.І. Соціальна політика держави в період пандемії. Вісник НУЦЗ України. Серія: Державне управління. Харків. 2021. Вип. 1(14). С. 441–448. Режим доступу: <http://vdu-nuczu.net/ua/11-ukr/storinkaavtora/519-grisyuk-s-i-sotsialna-politika-derzhavi-v-period-pandemiji>
2. Грисюк С.І. Соціальна сфера державної політики. Вісник НУЦЗ України. Серія: Державне управління. Харків. 2021. Вип. 2(15). С. 470–479. <http://vdu-nuczu.net/ua/11-ukr/storinkaavtora/520-grisyuk-s-i-sotsialna-sfera-derzhavnoji-politiki>
3. Грисюк С.І. Державна соціальна політика: проблеми дослідження і управління. Вісник НУЦЗ України. Серія: Державне управління. Харків. 2022. Вип. 2(17). С. 331–342. <http://vdu-nuczu.net/ua/11-ukr/storinkaavtora/522-grisyuk-s-i-derzhavna-sotsialna-politika-problemi-doslidzhennya-i-upravlinnya>
4. Грисюк С.І. Шляхи розвитку державної політики соціального захисту в Україні. Вісник НУЦЗ України. Серія: Державне управління. Харків. 2022. Вип. 1(16). С. 370–377. <http://vdu-nuczu.net/ua/11-ukr/storinkaavtora/523-grisyuk-s-i-shlyakhi-rozvitku-derzhavnoji-politiki-sotsialnogo-zakhistu-v-ukrajini>
5. Hrysiuk S. Development and structure of social stratification in ukrainian society. Public administration and state security aspects. Vol.1/2022. p. 180-187/<http://passa.nuczu.edu.ua/en/archive/243-hrysiuk-s-development-and-structure-of-social-stratification-in-ukrainian-society>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Грисюк С.І. Інструменти соціальної політики держави. *Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика* : міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Черкаси, 27 берез. 2025 р.). Черкаси, 2025 С.207-209.
7. Грисюк С.І. Соціальні механізми взаємодії держави та громадськовсті Збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції «Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи». (м. Хмельницький, 8 лютого 2024 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. С. 54-56.
8. Грисюк С.І. Функції соціальної роботи в державі. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток компетентності в публічному секторі: європейські стандарти та перспективи». Івано-Франківськ. 2025. С.69-72

ЗМІСТ

ВСТУП	10
РОЗДІЛ I . ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	16
1.1. Зміст та підходи до державної соціальної політики	16
1.2. Мета та пріоритети механізму державної соціальної політики	30
1.3. Взаємодія держави, суспільства і людини в моделях соціальної політики	44
Висновки до першого розділу	64
РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	66
2.1. Оцінка механізму соціальної держави при впровадженні зарубіжного досвіду	66
2.2. Стантартизація та правовий механізм регулювання єдиного соціального простору	81
2.3. Методичні засади механізмів державної соціальної політики	97
Висновки до другого розділу	108
РОЗДІЛ III. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	111
3.1. Концептуальний підхід до вдосконалення механізмів державної соціальної політики на основі зарубіжного досвіду	111
3.2. Методика формування механізмів соціальної підтримки та захисту населення	125
3.3. Шляхи формування механізму єдиного соціального простору	141
Висновки до третього розділу	154
ВИСНОВКИ	155
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	160
ДОДАТКИ	186

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Великомасштабні перетворення, суть яких полягала в модернізації політичної системи, торкнулися усіх сфер і елементів соціально-політичної системи. Зміна суспільного устрою супроводжувалася процесами руйнування, перекомпонування, трансформації колишніх контурів соціальної структури українського суспільства, посиленням соціальної нерівності, поляризацією населення, негативними процесами маргіналізації і аномії.

Усе більш чітко проявлялася тенденція до самоусунення держави зі сфери соціального регулювання: з боку державних інститутів не проводилося адекватних заходів порядку, реформа інститутів соціального захисту проводилася уповільненими темпами або не встигала за змінами у складі соціальних груп. У цих умовах виникло протиріччя між існуючою соціальною структурою українського суспільства і державною соціальною політикою, її суттю, механізмами, формами і основними напрямками.

У зв'язку з цим вивчення проблем трансформації старих і формування нових соціальних груп в період модернізації політичної системи українського суспільства набуває особливу актуальність, оскільки дає можливість аналізувати тенденції розвитку соціальної структури і розробляти інструментарій державної соціальної політики на основі нових демократичних принципів.

Актуальність дослідження проблем соціальної структури сучасного українського суспільства також обумовлена високою потребою в прикладному, операціональному знанні і дефіцитністю пропозицій з боку соціально-політичної теорії. Без дослідження соціальної структури суспільства, що постійно трансформується, без знання характеристик складових її елементів, соціальних груп, шарів, страт неможливе формування адекватною їхнім потребам соціальної політики, реалізації на практиці ідей соціальної держави.

Теоретичними та практичними аспектами формування державної

політики та державного управління займалися такі вчені, як: М. Ажажа, О. Амосов, Л. Антонова, С. Бєлай, С. Вавренюк, К. Ващенко, О. Дацій, С. Домбровська, І. Драган, В. Воротін, О. Крюков, Н. Леоненко, М. Латинін, І. Лопушинський, С. Луценко, В. Мороз, С. Мороз, І. Парубчак, О. Поступна, В. Сиченко, Е. Щепанський та інші.

Питаннями визначення особливостей формування та реалізації механізмів державної соціальної політики займалися такі вчені, як: Н. Балабанова, Н. Баранова, Л. Головка, В. Головка, С. Гончарова, В. Дерєга, Л. Дідківська, Я. Жаліло, В. Жуков, О. Іванова, Н. Карпеко, А. Котвіцька, І. Кубарева, Е. Лібанова, С. Майстро, Т. Новікова, І. Отенко, О. Палій, В. Палюх, О. Пархоменко, Куцевіл, В. Пилипенко, О. Роїна, О. Романюк, В. Скуратівський, С. Устинов, І. Хмиров, Б. Цимбал, В. Шведун та інші.

Необхідно відмітити, що ступінь наукової розробленості теми досить висока з позицій загальних підстав та процесів соціальної структуризації стабільних суспільств і недостатньо розроблена з точки зору пізнання закономірностей і системності стратифікаційних процесів в трансформованому суспільстві у зв'язку з проблемами вдосконалення соціальної політики в сучасній Україні

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в науково-дослідному центрі Національного університету цивільного захисту України в межах науково-дослідної роботи «Розробка механізмів державного управління соціально-економічною сферою та її галузями в контексті забезпечення безпеки українського суспільства» (ДР № 0118U001007). Внесок здобувача полягає в обґрунтуванні підходів та визначення напрямів удосконалення соціальної політики держави.

Мета і завдання роботи. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій, щодо удосконалення механізмів соціальної державної політики.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- охарактеризувати взаємодію держави, суспільства і людини в

моделях соціальної політики;

- оцінити механізм соціальної держави при впровадженні зарубіжного досвіду;
- провести діагностику методичних засад механізмів державної соціальної політики;
- окреслити концептуальний підхід до вдосконалення механізмів державної соціальної політики на основі зарубіжного досвіду;
- розробити, на основі системного аналізу, методику формування механізмів соціальної підтримки та захисту населення;
- обґрунтувати шляхи формування механізму єдиного соціального простору.

Об'єкт дослідження - державна соціальна політика.

Предмет дослідження - механізми державної соціальної політики.

Методи дослідження. Теоретичну та методичну основу дисертаційного дослідження складають фундаментальні положення теорії державного управління, гуманітарних та соціальних наук, наукові праці українських та зарубіжних вчених з питань формування та реалізації механізмів державної соціальної політики. Дисертаційне дослідження ґрунтується на використанні системного підходу, який полягає в комплексному дослідженні соціальної державної політики. Крім того, у роботі застосовувались методи, які використовуються як на емпіричному, так і теоретичному рівнях, а саме: логіко-семантичний – для поглиблення понятійного апарату та визначення сутності та змісту механізмів державної соціальної політики; порівняльного аналізу – для дослідження методичних підходів, концепцій, розробок і пропозицій провідних українських та зарубіжних вчених та виявлення закономірностей, відмінностей, особливостей, спільних характеристик механізмів державної соціальної політики в зарубіжних країнах; системноаналітичний – для аналізу законодавчих актів та інших нормативних документів щодо особливостей формування та реалізації державної соціальної політики; логічного моделювання та конструювання – для класифікації чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, що впливають на

формування та реалізацію державної соціальної політики; статистичні – для виявлення темпів змін окремих показників, ступеня їх впливу на рівень забезпечення державної соціальної політики; аналізу та синтезу – для оцінки результативності державної соціальної державної політики; спостереження та теоретичного узагальнення – для розкриття причин, які негативно впливають на рівень соціальної політики в Україні в сучасних умовах; абстрактно-логічний – для узагальнення теоретичних положень, встановлення причинно-наслідкових зв'язків і формування висновків та пропозицій.

Інформаційними джерелами дослідження стали закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативноправові та програмні документи державних органів влади, офіційні матеріали Державної служби статистики України, монографії та статті фахівців та науковців, особисті дослідження автора.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в науково-практичному обґрунтуванні теоретичних положень та напрямів удосконалення механізмів державної соціальної політики.

Наукова новизна результатів дослідження конкретизується в таких положеннях:

вперше:

обґрунтована концепція становлення соціальної держави в сучасних умовах, через системний аналіз досвіду і суті будівництва соціальної держави зарубіжними країнами, зокрема європейськими державами з короткостроковим рішенням конкретних соціальних проблем, вироблення тактики стабілізації соціальних процесів, що припускає підготовку довгострокових цілей і програм соціального розвитку з реальним наповненням конституційних положень про соціальну державу;

удосконалено:

систему соціального захисту громадян через реалізацію державних програм боротьби з бідністю, комплексний захист населення, в першу чергу слабо-захищених категорій, від соціальних ризиків, та адаптацію соціального страхування, у тому числі пенсійного і медичного до сучасних умов розвитку

держави;

напрями розвитку пріоритетів держави в реалізації національних проектів, як найбільш ефективний інструмент його соціально-правової політики, що вимагає не лише відповідного законодавчого забезпечення, але і здійснення в повному об'ємі усіх її складових організації сучасних виробництв і робочих місць, захист трудових прав і інтересів працівників у рамках соціального партнерства; сприяння суспільно корисному і ефективному підприємництву, проведення політики доходів, формування ефективної системи оподаткування; встановлення державних гарантій у сфері оплати праці.

набуло подальшого розвитку:

соціальна функція соціальної правової держави, яка реалізується за допомогою використання інструментів соціальної політики і реформування соціальних систем: пенсійної системи, системи забезпечення зайнятості населення і системи забезпечення гідних умов праці, формування ринку праці, системи забезпечення прав підростаючого покоління в державі;

правовий механізм державної соціальної політики, сприяючий становленню ринку праці, який безпосередньо впливає на трудові стосунки громадян і працедавців, при урегулюванні виникаючих суперечок, через закріплений трудовим законодавством принцип соціального партнерства, що надає право участі у встановленні умов праці не лише учасникам трудових стосунків, але також і колективу працівників, профспілкам і так далі.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення й висновки дисертації можуть використовуватися фахівцями під час написання підручників і навчальних посібників, створення навчально-методичної літератури; в роботі органів державної влади та у процесі формування сучасних засад державної соціальної політики.

Теоретичні напрацювання автора стосовно стратегічних напрямів формування державної соціальної політики використовуються в роботі Узинської міської ради Білоцерківського району Київської області (довідка про впровадження №47/25-01, від 03.01.2025 р.).

Практичні рекомендації автора дисертаційного дослідження стосовно бюджетного регулювання і субсидування соціальних потреб в умовах воєнного стану впроваджено в роботу Білоцерківської міської ради Київської області (довідка про впровадження від 24.12.2024 №7188/01-07).

Особистий внесок здобувача. Теоретичні обґрунтування, практичні рекомендації, висновки, пропозиції та рекомендації, у тому числі й ті, що характеризують наукову новизну, мету й завдання, методичні підходи до їх вирішення, теоретичну цінність роботи та практичне значення одержаних результатів, отримані здобувачем особисто в ході дослідження.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дисертації доповідались і обговорювались на конференціях, конгресах і семінарах, зокрема: Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Публічне управління: освіта, наука, практика» (м. Черкаси, 2025 р), IV Міжнародній науково-практичній конференції «Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи». (м. Хмельницький, 2024). Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток компетентності в публічному секторі: європейські стандарти та перспективи». (Івано-Франківськ. 2025).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано в наукових працях, у тому числі – 5 статтях в наукових фахових виданнях, із них 1 стаття – в зарубіжному виданні, – 3 тези конференцій. Загальний обсяг публікацій автора за темою дослідження – 3.10 др.арк.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації 190 сторінок. Обсяг основного тексту становить 161 сторінки. Список використаних джерел включає 261 найменування..

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Зміст та підходи до державної соціальної політики.

У сучасному суспільстві існує безліч причин актуалізації проблем соціальної політики і відповідного дискурсу. По-перше, давно і ґрунтовно обговорюється криза ідеї і практик сучасних соціальних держав і через механізми соціальної політики шукаються виходи з кризи. По-друге, в розвинених соціальних державах відбувається стабілізація економічного розвитку, проте немає жодної країни, де б проблеми надмірної диференціації рівня життя, а іноді і бідності перестали існувати. Окрім бідності, в різних соціальних колах виступає проблема соціального виключення, яка не завжди пов'язана з низьким рівнем життя, але обов'язково спричиняє за собою обмежені життєві перспективи і можливості багатьох груп населення від жінок до мігрантів [234].

Доводиться відмітити, що під соціальною політикою мається на увазі досить розпливчатий набір практичних заходів і теоретичних підходів. Ця проблема відмічена ще першими українськими дослідниками соціальної політики. Так, деякі з них відмічали, що соціальна політика є соціальною наукою у момент її практичної дії, тому вона «є нерв соціальної науки, вона володіє ключами від усіх її будівель», при цьому вона має власний об'єкт - «ця дія на сукупності, на соціальне тіло». Практичний характер соціальної політики підкреслював у своїх роботах Б.Цимбал [200]. Викладаючи свої погляди на структуру соціальної політики держави, вона констатує, що в ній мають бути сконцентровані усі способи і підходи до вивчення суспільства. Тому соціологія повинна включати чотири головні відділи: загальне вчення про суспільство, соціальну механіку, соціальну генетику і соціальну політику. Завданням соціальної політики служать засоби, користуючись якими можна

і повинно досягати мети поліпшення громадського життя і людини. На жаль, цей переконливий проект взаємозв'язаного розвитку суспільства і суспільства.

На наш погляд, найважливішою причиною теоретичної «нестійкості» соціальної політики є загальна криза позитивістського підходу в соціальних науках, виявлення складної природи тих явищ, якими соціальна політика намагається управляти, або, менш жорстко, розвиток яких намагається регулювати. Спроби задавати напрям змін такої складної системи як суспільство, де постійно діють різноспрямовані, суперечливі і конфліктуючі інтереси, неминуче повинні призводити до розуміння того, щоб простежити взаємодію і взаємовплив різних дій один на одного майже неможливо, визначити, які управлінські дії були ефективними і результативними, які - ні, також непросто. Очевидно, методологічний контекст осмислення соціальної політики повинен включати такі важливі поняття як нелінійність, безлад, сетевидність цілей, тимчасові параметри різних змін і тому подібне. Найважливішим питанням системно-цілісного проекту соціальної політики, який автор пропонує, є уточнення того, чим взагалі не треба управляти, тобто з'ясування меж організації і самоорганізації різних секторів суспільства. Також вводиться в якості явної змінної соціальної політики людина, що нехай навіть описується Індексом розвитку людського потенціалу, який дає, безумовно, спрощений опис людини. В той же час це щось більше, ніж раціональний, егоїстичний і незалежний [8]. Це людина, яка є носієм, з одного боку, традиційних і стійких норм, правил і цінностей соціальної взаємодії, а з іншої - суб'єктом, агентом соціальних змін. Саме він є у рамках соціальної політики як бар'єром взаємодій усіх секторів суспільства, так і провідником цих взаємодій.

Тому ми виходимо з представлення, що під соціальною політикою в загальному вигляді необхідно розуміти регулювання і узгодження взаємодій різних секторів суспільства, інтересів різних соціальних груп, людини і суспільства з метою стійкого і збалансованого розвитку, в який включено усе населення. Таке розуміння поступово сформувалося в процесі тривалого

розвитку усього комплексу соціальних наук. Соціальна політика стає одним з пріоритетних предметів державно-управлінського аналізу, починаючи з 1950-х років. У цей період як в західній, так і радянській науці підкреслюється роль держави в соціальній політиці. Так, наприклад, англійський соціолог Т. Маршалл давав широке визначення соціальної політики як діяльності держави з соціального забезпечення громадян, яка виражається в розвитку систем соціального страхування, громадської (чи державної) допомоги, охорони здоров'я і житлової політики. Пізніше Р. Титмусс розробляє ще класичне розуміння соціальної політики, акцентуючи увагу на тих функціях, які соціальна політика покликана виконувати по відношенню до населення [14].

У кінці XX століття в якості макро-підходу загальнометодологічного рівня для пояснення формування соціальної політики в західній соціології використовується підхід, розроблений П. Бурдьє. Тут пропонується ширше розуміння взаємодії держави і суспільства, соціальна реальність розглядається як поле взаємовпливу структурних умов і дій соціальних агентів. Бурдьє вважає, що, з одного боку, існують «...об'єктивні структури, незалежні від свідомості і волі агентів, здатна направляти або пригнічувати їх практики або представлення». З іншого боку, практики соціальних агентів визначаються схемами сприйняття, мислення і дії, які французький дослідник називає габітусом. Поле соціальної політики конструюється ідеологією і правом, з одного боку, і структурує колективні дії агентів поля, з іншою. Можна розглядати соціальну політику як соціальне поле, на якому розгортаються конфлікти інтересів і можливості їх узгодження. Узгодження конкуруючих і конфліктуючих інтересів агентів (акторів) загального соціального поля і слід розглядати як мету соціальної політики. Цей підхід здається плідним і для української науки, оскільки в ньому підкреслюється не лише конфлікт інтересів учасників соціальних взаємодій, але і необхідність, а головне, можливість їх узгодження засобами соціальної політики [15]. Це пов'язана з тим, що в державному управлінні традиційно підкреслювалося завдання вибору пріоритетів соціальної політики, як правило, пов'язаних з інтересами

певного класу, підкреслювалася роль держави у вираженні інтересів панівного класу і пригніченні інших класів або груп. Це визначило політизування дискурсу соціальної політики. Ми ж хочемо підкреслити важливість збереження цілісності суспільства через посилення ролі держави в соціальній політиці. Необхідність наукового дослідження соціальної політики обумовлено складною будовою сучасного суспільства, що є певною цілісністю, яку необхідно зберегти в умовах співіснування конфліктуючих інтересів різних соціальних груп, індивідів і спільностей. Поняття «політика» в сучасній практиці має подвійне значення: з одного боку, воно означає діяльність держави, спрямовану на спільні цілі, на відміну від приватного бізнесу або особистих інтересів, - як *polis* Арістотеля, - з іншого боку, вживається і «для опису поведінки тих, хто намагається використати державну владу в певній меті (необов'язково тільки для особистої вигоди), що сходить до Маккіавеллі [16].

Сучасне вживання англійського терміну «*polisy*» обумовлене тим, що використання влади, в першу чергу державної, може бути узаконене тільки на основі деякої концепції мети розвитку суспільства і похідних від цієї мети засобів. Будь-яка держава намагається обзавестися розрахованою на перспективу програмою, що виражає загальні інтереси, які вона представляє виборцям на обговорення і схвалення. Ця програма, що відповідає довгостроковій стратегії держави являється, по Т. Парсонсу, «раціональною основою дії, спрямованої на інтеграцію системи» і, будучи схвалена електоратом, є основою легітимації державної влади і моделлю для ефективної роботи. Близьку думку висловлює сучасний англійський дослідник Твігг, що вказує, що соціальна політика прагне до витягання, систематизації і надання інформації і підвищення ефективності державного втручання. Раціональний характер соціальної політики зв'язує її з картезіанською традицією сучасної соціальної науки, підкреслює значущість оцінки ефективності її втручання, але знецінює політичні або моральні аспекти вибору соціальних пріоритетів, якщо такі переважають, як було в соціалістичному «проекті» соціальної

політики.

Поняття «соціальне» відбиває спільний, колективний характер життєдіяльності людей, коли соціальні зв'язки, що об'єднують їх, і загальні інтереси проявляються у рамках різних спільностей: соціальних груп, верств населення, поселень, регіонів і так далі. Взаємодія інтересів цих груп - важливий складник життя суспільства. Соціальна політика, як інструмент управління має своєю загальною на меті усунення соціальних антагонізмів в суспільстві, реалізацію за допомогою спеціальних заходів завдань динамічного розвитку і вдосконалення усієї системи соціальних стосунків. Як будь-яка управлінська діяльність, соціальна політика має певні тимчасові виміри, а також ряд найважливіших характеристик, які в систематизованому виді представлені в таблиці I.1.

Таблиця 1.1

Ознаки характеристик	Характеристики соціальної політики
Рівень розробки і реалізації соціальної політики	Державна соціальна політика, регіональна, муніципальна, міська, соціальна, політика на підприємстві, в організації, установі
Зміст заходів, завдань соціальної політики	Організаційні, правові, соціальні, економічні, фінансові, екологічні, демографічні, ідеологічні пропагандистські, культурні і тому подібне
Період реалізації соціальної політики	Довгострокова Середньострокова Короткострокова Поточна
Ефективність/ неефективність	Ефективна- дієва результативна, прагматична реалізована значною мірою, зрозуміла населенню. Неефективна - нереальна, «паперова», не реалізована, значною мірою, що відторгається населенням.

У сучасній літературі представлені різні точки зору на соціальну політику і її об'єкт, від найширших, витікаючих з розуміння політики як управління громадськими справами, до тих, що звужують її до управління тільки так званою «соціальною сферою» або, ще вужчий, до соціального захисту тих, що мають потребу. Згідно з думкою О. І. Іванова, об'єктом

соціальної політики може бути і політика, і економіка, і культура, оскільки усі громадські стосунки прямо або побічно впливають на положення і можливості розвитку різних соціальних спільностей і груп. Набагато частіше пропонується менш широке тлумачення, де в якості об'єкту розглядається система, що включає соціальне забезпечення, охорону здоров'я, освіту, науку і культуру, а також інфраструктуру цих галузей [32].

Складність теоретичного реконструювання соціальної політики обумовлена протиріччям між цілісністю суспільства і розділенням його на певні сфери (сектори), у тому числі, виділенням держави, ринку і громадянського суспільства як секторів соціального цілого, з одного боку, і протиріччям між соціальними інтересами суспільства як цілого і соціально-груповою структурою суспільства, в яку входять групи, що репрезентують як суб'єкти, так і об'єкти соціальної політики, з іншою. Оскільки стосунки між людьми і соціальними групами ієрархизовані, для розуміння можливостей соціальної політики важливо враховувати швидкість переміщень людей і груп в горизонтальному і вертикальному напрямках. У відповідність з підходом П. Бурдьє, соціальна політика розглядається одночасно як соціальний інститут, що структурується і структурує. Соціальна політика конструюється за рахунок дискурсивних засобів номінації і кодифікації, що визначають цивільно-правовий статус будь-якої соціальної групи. «Кодифікація - це операція приведення в символічний порядок або підтримки символічного порядку, яка найчастіше покладається на вищу державну бюрократію». Об'єм символічного капіталу групи визначається кодифікацією її правової позиції і статусом правового документу, задаючого ці коди. Чим більшу юридичну силу має правовий документ, тим більший об'єм символічного капіталу отримує ця соціальна категорія громадян. Відповідно монетизація пільг, що починається в 2005 році, означає не лише переклад якихось пільг в грошову форму, але операцію декодифікації - деномінації, фактично позбавлення привілейованих груп приписаного ним особливого соціального статусу, значної частини символічного капіталу [33].

Дія соціальної політики, що впливає на соціальну структуру суспільства і положення різних соціальних груп визначається основними механізмами розподілу соціальних благ, їх типами і будовою. Ці механізми створюють не лише політичну, але і економічну основу потенційних колективних дій різних груп населення. При цьому тільки держава є соціальним і політичним інститутом, що має право і обов'язок вирішувати від імені народу і діяти в інтересах суспільства.

В той же час характер стосунків між груповими і загальнодержавними інтересами може бути різним. Стосунки можуть будуватися на взаємному компромісі і консенсусі, можуть ґрунтуватися на прямому домінуванні однієї групи і виключенні інших зі сфери ухвалення рішень, на пригніченні інших груп. Люди страждають як від надмірного тиску влади, так і від безвладдя, тому дуже важливе питання про зміну форм влади, панування і підпорядкування, про участь у владі і в і способах реалізації громадянських прав усіх груп населення. Необхідно підкреслити також, що інтереси різних груп в періоди швидких змін суспільства не є заданими, незмінними і раціонально осмисленими, що збільшує необхідність їхньої наукової рефлексії, громадського обговорення і узгодження. Більше того, значення державної влади для суспільства багато в чому полягає в тому, що вона задає певну інтерпретацію процесів, формує певні представлення і інтереси. Недаремно П. Бурдьє використав назву програмної роботи А.Шопенгауера «Світ як воля і представлення» і запропонував формулювання «Клас як воля і представлення». Соціальна реальність розглядається ним як поле взаємовпливу структурних умов і дій агентів. П. Бурдьє вважає, що, з одного боку, існують «...об'єктивні структури, незалежні від свідомості і воля агентів, здатна направляти або пригнічувати їх практики або представлення». З іншого боку, як вже відзначалося, практики соціальних агентів визначаються схемами сприйняття, мислення і дії. Про зв'язок влади і знання багато писав М.Фуко. Діяльність різних гілок державної влади, що конструює соціальний світ, прямо змикається із запропонованим поняттям держави М. Лумана, що самоописує,

переплетення суб'єкта, що пізнає, зі своїм об'єктом. Одним з проявів кризи держави в цьому контексті і являється суперечливі образи соціальної політики, пропоновані Президентом, Урядом, ЗМІ і так далі [17, с. 88].

У 1990-х роках соціальна політика переживала глобальну кризу, яка торкнулася усіх типів соціально-економічних систем - соціальних держав, постсоціалістичних держав і держав третього світу, що модернізуються. Окрім внутрішніх «дефектів» різних систем соціальної політики (патерналізм, бюрократизація, розростання клієнтальних груп, недооцінка етнокультурної специфіки і так далі) велику роль зіграли нові чинники розвитку :

- глобалізація економіки, що супроводжується збільшенням несправедливості в міжнародному розподілі праці, ростом відмінностей в доходах і споживанні, майновим розшаруванням (globalization of economy - localization of wages);

- послаблення ролі національних держав, зростання впливу міжнародних фінансових інститутів, транснаціональних корпорацій, міжнародних торгових і інших угод (це справедливо не лише для країн третього світу і країн з перехідною економікою. Наприклад, в 1977 р. МВФ рекомендував Великобританії структурну реорганізацію економіки у зв'язку з найбільш високим рівнем позик в Європі. Це викликало значне скорочення фінансування соціальних програм і гарантій допомоги населенню з боку держави).

- збільшення рухливості професійної і соціальної структури суспільства;

- безповоротні демографічні зміни (у тому числі, старіння населення в розвинених і постсоціалістичних країнах);

- активне залучення жінок до громадського виробництва і, в меншій мірі, чоловіків у відтворення сім'ї, різноманітність форм сімейного життя;

- зниження політичної і соціальної ролі профспілок, виникнення нових соціальних рухів, що представляють інтереси маргінальних, по відношенню до традиційних платників податків - середнього класу, груп, таких як жінки,

люди з обмеженими можливостями (10% населення в різних країнах - інваліди) і так далі

Ці зміни соціальної практики говорять про те, що теоретична соціальна політика повинна мінятися, відгукуючись на їх виклик. В той же час ці зміни можна аналізувати, лише після введення мінімальної кількості характеристик (змінних), якими можна оперувати (Таблиця 1.2). Звичайно, цей мінімальний набір характеристик відповідає сьогоdnішньому уявленню про соціальну політику. Але тим більше його цікаво порівняти з історичними підходами - визначеннями кінця XIX століття [33].

Таблиця 1.2

Основні характеристики соціальної політики

Соціальна політика Характеристика	Ліберальна (резидуальна)	Інституціональна (соціал- демократична)
1. Цільова група	Малозабезпечені	Усі громадяни, але в першу чергу, працюючі (платники податків)
2. Принцип надання допомоги	Селективність, адресність	Універсальність
3. Критерій надання допомоги	Відповідність встановленим критеріям і потребам	Права усіх громадян, обумовлені трудовою участю
4. Розмір допомоги, що надається	Що відповідає мінімальним стандартам	Що відповідає стандартам нормального рівня
5. Фінансове джерело	Податки з фізичних осіб	Податки з юридичних і фізичних осіб
6. Рівень перерозподілу	Низький	Високий
7. Соціальна стратифікація (рівень нерівності)	Високий	Низький або середній
8. Соціальний контроль	Сильний	Слабкий або середній
9. Статус одержувачів допомоги	Низький, стигматизований	Нормальний
10. Витрати на соціальні потреби в % до ВВП	Низькі (менше 10%)	Високі (більше 20%)
11. Статус соціальної політики по відношенню до економіки	Маргінальний, вторинний	Приблизно однаковий з економікою статус (теоретичний і політичний)

В історії науки теоретичне осмислення соціальної політики почалося паралельно з оформленням системи соціального страхування як основи соціальної держави в Німеччині в 1870-1880-х роках, в епоху канцлера Бісмарка. Зокрема, в останній чверті XIX ст. група німецьких дослідників об'єдналася в «гурток по вивченню соціальної політики» («Verien für Sozialpolitik»), де економіка вивчалася з позицій соціал - реформізму. Необхідність осмислення нового соціального явища відмічає В. Зомбарт : «...спостережливий теоретик-соціолог, який хотів би освітити світлом науки політику-практику, прагне внести в плутанину окремих політичних заходів сенс, єдність і систему, розрізняє групи однорідних і різнорідних починів і приходить до необхідності встановити поняття соціальної політики». Вже тоді було очевидно, що визначення соціальної політики залежить від того, що вважається основними засобами і цілями. Відповідно до них можна виділити наступні трактування [42].

Перша, в якій «соціальна» прирівнюється до «громадського», а соціальна політика розуміється як «громадські дії за рішенням проблем, що зачіпають усе суспільство». Мета соціальної політики - «сприяти досягненню цілей суспільства», до такої політики протилежна приватнопідприємницька політика. У рамках приватно-підприємницької політики низка країн накопила важливий досвід, наприклад, в Німеччині пенсійне страхування і страхування від нещасних випадків на виробництві спочатку розвивалося на окремих підприємствах або групах однотипних підприємств. Навіть виплати сім'ям у зв'язку з народженням дітей практикувалися спочатку підприємцями. Проте це не вичерпувало усіх випадків необхідної допомоги, які пов'язані з соціальною роботою, зокрема тих, які традиційно вирішувалися на місцевому рівні. Тому розвинені держави узагальнили і інтегрували досвід підприємств і місцевих співтовариств (комун) в різних моделях «соціальної держави». Дане трактування дозволяє зробити висновок, що підсумовування приватних інтересів і завдань, що вирішуються підприємцями, не може дати рішення

загальних, інтеграційних проблем суспільства і держави, для вирішення яких і потрібна соціальна політика [39].

Друге трактування, де соціальна політика через трудове законодавство і соціальне страхування вирішує проблеми найнятих робітників. У кінці XIX століття це були, в першу чергу, робітники, нині в постіндустріальному суспільстві більшість людей, працюючих за наймом, вже не «сині», а «білі» комірці. Мета соціальної політики - нейтралізація радикальних соціалістичних ідей, забезпечення можливості соціал - реформізму. Протилежність реформізму - соціал - радикалізм, який на практиці був пов'язаний з соціалістичною революцією під керівництвом робочого класу. Зараз, через сто років, ми бачимо досвід реалізації соціал-реформізму в розвинених державах Європи, а досвід соціал - радикалізму - в колишньому СРСР. Соціал-реформізм виявився досить ефективним способом досягнення добробуту різних верств населення за рахунок високої історичної спадкоємності, а радикалізм вів до високих людських витрат, які «з'їдали» зміни.

З іншого боку, потенціал диференціації інтересів, присутній в такому типі соціальної політики, привів до того, що податки на працююче населення нині занадто виросли, а забезпечуваних груп населення стає все більше. Тут інтереси соціального захисту і орієнтованої на перспективу соціальної політики стали суперечити один одному, соціально-економічний розвиток західних країн сповільнився із-за надмірного соціального навантаження на підприємців і працюючих. Завдання соціальної політики сьогодні - знайти нові можливості для балансу інтересів працюючих і економічно залежних клієнтів соціальної роботи, певною мірою урізуючи, а краще, оптимізуючи, соціальні витрати [52].

Третє трактування, де соціальна політика через систему громадської і державної допомоги і добродійності забезпечує мінімальний дохід бідним, тобто непрацездатним, декласованим і самим низькооплачуваним з працюючих (пауперам). Мета - забезпечити переліченим групам населення скільки-небудь прийнятне існування, щоб забезпечені класи могли не

побоюватися за своє життя і майно. Протилежність такої мінімальної підтримки - варіанти примусового працевлаштування, які в сьогоденні правових державах трансформувалися в громадські роботи або системи відробітку соціальної допомоги (welfarestate - workfare state). Недаремно західні дослідники відмічають, що корені соціальної роботи знаходяться у в'язниці, робочому будинку і притулку. Історично таку соціальну політику першої реалізувала Великобританія, а потім країни, пов'язані історично з Британською імперією. Уважний погляд на цей тип соціальної політики, так само як і наступний, виявляє, що реальною цільовою групою тут є не бідні, а, навпроти, забезпечені верстви населення, які захищають власне безпечне і стійке існування через політику підтримки тих, які мають потребу. Держави, що проводили такий тип соціальної політики, швидко зіткнулися з неконтрольованим ростом витрат на соціальні потреби і ростом кількості клієнтів. Тому, наприклад, Великобританія, починаючи з 1980-х років, стала паралельно впроваджувати в соціальну роботу ринкові механізми і розвивати взаємодопомогу і самодопомогу під прапором «community development» - розвитку співтовариств і роботи на цьому рівні. Політика розвитку роботи в співтовариствах, як нова технологія соціальної роботи, безумовно, актуальний компонент соціальної інтеграції, тому сьогодні викликає інтерес у багатьох країнах [55].

Четверте трактування, в якому соціальна політика розуміється як інструмент, пом'якшувальний негативні наслідки ринкового лібералізму або реформування в цьому напрямі, в першу чергу, в процесах розподілу. Мета цього типу соціальної політики - утримати диференціацію доходів в певних рамках. Природно, що для цього потрібна ефективна система оподаткування. Протилежність цього типу соціальної політики - масове зубожіння найнятих робітників, пауперизм. Деградація умов найманої праці в Україні - результат і наслідок невдалих спроб такої соціальної політики. У її результаті за останні 10-12 років зайнятість і трудові доходи все більше знецінюються в очах населення. Зате через реально низький рівень життя росте число постійних

клієнтів соціальних служб. Тому у нас в країні соціальна робота носить неефективний характер, не сприяє активізації клієнтів і інтеграції суспільства. Сучасні автори підкреслюють, що соціальна політика покликана пом'якшувати «вроджені вади» капіталізму і ринкової економіки (які вище названі «провалами» держави або ринку), зменшувати ціну, яку індивіди, сім'ї, групи і співтовариства повинні платити за успіхи капіталізму, по доки це виходить погано [93].

П'яте трактування соціальної політики розглядає соціальну солідарність як її базову характеристику. Її важливим компонентом є можливість регулювання розвитку усіх соціальних груп через колективну відповідальність «суспільства за усіх». Протилежність - індивідуалістичний лібералізм, але сьогодні він також розвинувся в ідею індивідуальних контрактів громадян (платників податків) з державою і страховими системами, тобто індивідуалізовану систему страхування на тлі загальних гарантій «суспільства добробуту». У розвинених країнах Європи обговорюється ідея індивідуальних «welfare contracts», за допомогою яких автори хочуть чіткіше визначити солідарні обов'язки платників податків, оскільки і на заході існує проблема ухилення від виплат в державні системи соціального страхування або несплата податкової прогресії в прибутковому оподаткуванні. Солідарність як принцип припускає, що вклад в систему соціальної підтримки вносить кожна людина в різних формах, не лише у вигляді грошових виплат, але, наприклад, у вигляді волонтерської соціальної роботи і так далі. У цьому її інтегруючий сенс. Можливо, солідарні системи гратимуть зростаючу роль в соціальній політиці XXI століття в країнах, що розвиваються. Саме у таких країнах важливо забезпечити мінімальні соціальні гарантії усьому населенню при досить низькому рівні зайнятості і заробітної плати в цілому. Можливості високооплачуваної, ефективної зайнятості тут обмежені або зрушені в низькотехнологічні, сировинні галузі економіки, що, у свою чергу, гальмує і економічний, і соціальний розвиток [93].

У розумінні соціальної політики, що підсумовується в Конвенції 117,

також говориться про добробут усього населення : «Всяка політика повинна передусім спрямовуватися на досягнення добробуту і розвиток населення, а також на заохочення його прагнення до соціального прогресу... в якості основної мети при плануванні економічного розвитку». Проте треба відмітити, що міжнародний законодавець в особі ООН в останні десятиліття увесь час «зрушувався» у напрямі акценту від добробуту на розвиток населення і параметри цього розвитку. Так, з 1991 року організаціями ООН використовується «Індекс розвитку людського потенціалу», де усі країни світу зіставляються не лише за рівнем добробуту (вираженого в показнику валового внутрішнього продукту на душу населення (ВВП на душу населення), але і за рівнем освіти і зайнятості. Таким чином, ООН через використання цього індексу для порівнянь між країнами, поставила питання про те, чи використовуються результати економічного розвитку для усього населення кожної країни, або добробут і витікаюче з нього здоров'я і вченість є привілеєм вузького кола, певних соціальних груп. Тому дуже важливим питанням соціальної політики сьогодні є не лише зростання добробуту, але і доступність освіти і здоров'я для усіх груп населення. Можна припустити, що в сучасних умовах освіта і здоров'я дають той стартовий соціальний капітал, який дозволяє вирішити проблеми росту добробуту, а не навпаки, як це було в ХІХ столітті [95]. Отже, цілі суспільства і мети соціальної політики сьогодні мають бути пов'язані з розвитком доступності освіти і здоров'я для усіх груп населення, це дає в перспективі найбільший приріст як громадського, так індивідуального розвитку. Перенесення акценту з росту добробуту на завдання і можливості розвитку людини - перший важливий момент, який необхідно підкреслити, аналізуючи теоретичну основу соціальної політики. Завдання боротьби з бідністю теж трансформуються. Так, Євроспівтовариство назвало своєю метою створення такої держави, де бідність поступово зникне. Рада Європи визначила, що бідними вважаються особи, сім'ї і групи, «які мають у розпорядженні настільки незначні матеріальні, культурні і соціальні кошти, що не можуть дозволити собі спосіб життя, який вважається мінімально

прийнятним в тій, країні, що входить в ЄС, де вони живуть». Відповідно до цього визначення, бідним вважається той, хто має у своєму розпорядженні менше половини від середніх доходів. На відміну від країн, що розвиваються, бідність в промислово розвинених державах проявляється не у формі дуже низького рівня життя частини населення, а у відсутності достатніх можливостей для участі в громадському житті, тобто в соціальному виключенні. Таке розуміння бідності пов'язане не лише з відносно низькими доходами, але і з критичною сімейною ситуацією, наркоманією і злочинністю у великих містах, наявністю бездомних або надмірною кредитною заборгованістю населення. Це нова бідність, де мінімум споживання гарантований, але можливості соціального розвитку, в першу чергу суб'єктивні, обмежені [65].

Далі різні публікації з тематики соціальної політики нині підкреслюють, що словосполучення «соціальна політика держави» є звичною, але вже застарілою. Звичайно, в першу чергу, на цьому наполягають західні автори, але за останні роки ця точка зору отримала розвиток і в Україні. Багато авторів підкреслюють, що соціальна політика має багатосуб'єктний характер. Так, держава діє на державному і регіональному рівнях; до публічної влади необхідно також віднести місцеве самоврядування населення (МСУ), хоча за Конституцією України, органи МСУ не входять в систему державної влади. В завдання публічної влади входить розробка загальнообов'язкових правил взаємодії в суспільстві.

1.2. Мета та пріоритети механізму державної соціальної політики.

Діяльність у рамках економіки, в якій би організаційно-правовій формі вона не відбувалася, націлена на ефективне виробництво товарів і послуг для забезпечення діяльності людини. Цю діяльність часто називають комерційною або 2-м сектором суспільства.

За традицією, що склалася, 3-й сектор початково отримує негативні

визначення в якості недержавного і некомерційного сектора. Позитивною ознакою його являється те, що у рамках третього сектора здійснюються різні форми самоорганізації людей для спільного вирішення своїх проблем або захисту власних інтересів. Звичайно, в Україні цей сектор є найбільш молодим, інституціональне оформлення якого відбувається останні 10-15 років, проте, безперечно, відбувається. Цьому сектору належить значна роль у формуванні громадянського суспільства, він є його опорою [7].

Тому ми вважаємо, що в сучасному розумінні соціальна політика це взаємодія держави, економічних структур і громадянського суспільства з координації діяльності різних соціальних груп і соціально-територіальних спільностей у сфері виробництва, розподілу і споживання, що дозволяє погоджувати інтереси цих груп з інтересами людини і довготривалими цілями суспільства. Тому, соціальна політика це взаємодія трьох основних секторів суспільства для розвитку людини і суспільства в цілому. Отже, не держава і її управлінські дії, а взаємодія і координація основних секторів суспільства є рушійною силою сучасної соціальної політики, що є другою важливою відмінністю від традиційного погляду .

Мета соціальної політики — узгодження інтересів людини і основних секторів суспільства для стійкого і збалансованого розвитку суспільства, досягнення соціального світу або громадської згоди. Підкреслюємо це, оскільки узгодження інтересів, на наш погляд, набагато важливіша мета, ніж задоволення інтересів будь-якої, найповажнішої або найперспективнішої соціально-вікової групи [54]. Очевидно, що суспільство влаштоване так, що інтереси різних соціальних груп і спільностей частенько конфліктують, суперечать один одному. Тому не можна «дати» комусь щось, не забравши, не «віднявши» у іншої групи населення. Дискусії про те, який крен для загального човна вигідніший, безглузді, необхідно шукати спосіб тримати її в рівновазі, а суспільство в інтегрованому стані, коли немає виключених соціальних груп.

Отже, пріоритетом соціальної політики в сучасних умовах, що значно змінилися в порівнянні з початком ХХ, особливо умовах глобалізації, стає

розвиток людини, в першу чергу, її здоров'я і освіти. Значущість цих завдань особливо очевидна на тлі безумовних меж (меж) росту добробуту, що виявляють себе на різних рівнях. Але вони не можуть бути вирішені засобами соціальної політики, що розглядає людину як свій об'єкт, оскільки вимагають активного відношення людей до свого здоров'я (здоровому способу життя) і соціально професійного статусу. Люди і соціальні групи мають бути включені в соціальну політику в якості рівноправних суб'єктів - партнерів держави. Тут також виникає нове завдання - узгодження взаємодій і інтересів безлічі суб'єктів, що складаються в громадянське суспільство, що формується в Україні, з його механізмами самоорганізації і самоврядування, і традиційних управлінських дій держави і економіки. Завдання розвитку людини можуть бути вирішені тільки через активну участь людей у взаємодіях держави, економіки і громадянського суспільства і повинні розглядатися, як критерії ефективності соціальної політики, що реалізовує національні і загальнолюдські інтереси, а не пріоритети соціальних відомств або окремих груп [62].

Хоча багато сучасних авторів продовжують підкреслювати роль держави в соціальній політиці, важливість завдання взаємодії і узгодження інтересів усе більш признається. Близький підхід знаходимо у А. Стребкова: «Державну соціальну політику можна представити як баланс сил, як міру згоди з поточних і перспективних рішень, програмах соціального устрою і перевлаштування. Відповідно до цього можна позначити коло проблем теорії соціальної політики. До них відносяться:

- соціальні умови життя різних груп, структура соціальних умов, межі мінімальних і максимальних умов життя, проблеми людських потреб і структури умов життя;
- соціальна стратифікація суспільства, її ознаки, ресурсний стан груп і класів, динаміки соціально-класових структур;
- держави в зміні стосунків соціальних класів до умов свого життя або соціально-економічного положення, правове оформлення цих стосунків,

проблеми форм власності [92].

Для цього автора характерне підкреслення ролі держави в соціальній політиці, що для українського суспільствознавства майже загальноприйнято. В той же час останніми роками починають складатися підходи, які акцентують наявність безлічі суб'єктів соціальної політики в сучасній державі, зокрема, роль обов'язкового соціального страхування, яке являється за своєю суттю чисто економічним механізмом соціальної політики; роль різних громадських об'єднань і організацій, які, відповідно до традицій західної соціології, називаються «Третім сектором» або «громадянським суспільством». Так, фундаментальний словник, що нещодавно вийшов, «Соціальна політика, рівень і якість життя» визначає соціальну політику як «діяльність держави і інститутів громадянського суспільства, спрямовану на управління соціальним розвитком, множення і розподіл матеріальних і духовних благ для забезпечення гідного рівня і якості життя усіх верств населення, кожної людини. Соціальна політика спрямована на вирішення протиріч між поточними і перспективними інтересами суспільства, між неспівпадаючими інтересами різних його соціальних шарів.

Характер механізмів соціальної політики, міра втручання держави і економічних стосунків в життя суспільства варіюється в різних країнах, що визначається історією соціальних інститутів, традиційною культурою, діючим політичним режимом і так далі. Тому можуть бути природні відмінності у визначенні самого поняття соціальної політики, її суб'єктів, об'єктів, цілей. Так, англійський фахівець Р. Баркер, автор «Словника соціальної роботи» вважає, що «соціальна політика - діяльність і принцип суспільства, що формують спосіб, за допомогою якого воно втручається і регулює стосунки між індивідами, групами, громадами, соціальними установами. Ці принципи і дії є результатом звичаїв і цінностей суспільства і більшою мірою визначають розподіл ресурсів і рівень добробуту його людей. Соціальна політика включає плани і програми у сфері освіти, охорони здоров'я, економічного захисту, соціального забезпечення, що складаються урядом, добровільними

організаціями.

Якщо англійський автор підкреслює в соціальній політиці істотність «втручання суспільства» в різні соціальні процеси, то сучасні українські соціологи підкреслюють вплив інших чинників, які послаблюють, «фрагментують» державу і пригнічують правові механізми : «...у пострадянському суспільстві власність і право пригнічені владою, економічні закони не діють як такі. Влада здійснює прямий контроль над усіма ресурсами суспільства. Це суспільство - система владних ієрархій, місце (включення або виключення) в яких визначаються умови праці, наявність власності і можливості добробуту». Тим більше важливе вивчення різних особливостей взаємодій основних секторів українського суспільства, які результатують в реальній соціальній політиці. Таким чином, в роботах українських вчених є присутнім як традиційний погляд на державу, основний суб'єкт соціальної політики, так і визнання слабкості держави, її відходу зі сфери вирішення багатьох соціальних проблем [100].

При цьому пострадянську соціальну політику важко охарактеризувати як ліберальну, тобто таку, в якій переважає регулювання розвитку суспільства ринковими методами. В основу такого підходу до соціальної політики покладені розробки, виконані ученими школи Чикаго під керівництвом М. Фридмана. Їхній підхід до функціонування суспільства спирається на тезу про пріоритет економічної свободи індивіда над іншими цінностями і установками. Саме у економічній, соціальній і політичній свободі індивіда Фрідман бачить рушійну силу громадського розвитку, що дозволяє збільшити потенціал як окремого району, так і економічної системи в цілому. Пріоритет ринкових методів управління соціумом перед методами прямого державного втручання отримує своє втілення в значному роздержавленні соціальної сфери, в розширенні застосування ринкових інструментів у функціонуванні різних соціальних сервісів. Ця політика орієнтована на чітко певні групи населення або на типові життєві ситуації, що вимагають допомоги держави [4].

Прибічники ринкової моделі орієнтуються на традиційні цінності

лібералізму і соціальні інститути, які протиставляються бюрократичному апарату, що формується в умовах державного втручання в соціальну політику. Вони вказують на те, що сім'я повинна зберігати своє значення, як хранителька соціальних ідеалів і традицій. В якості інституту, що акумулює соціальну активність громадян, перевага віддається місцевій громаді, що традиційно виконує окремі функції соціального обслуговування своїх членів.

На думку німецьких економістів - прибічників фрейбургської школи, ринкова свобода створює економічні, ресурсні передумови для досягнення соціальних цілей. «Соціальна політика не сміє непрямыми шляхами підривати продуктивність економіки держави. Вона не повинна опиратися основам, на яких покоїться ринкове господарство». Проте представники цієї моделі соціальної політики розгортають цілу систему соціальних амортизаторів, що не дозволяють будь-якому з громадян опуститися нижче встановленої риси бідності, хоча при цьому держава намагається не брати на себе виконання таких соціальних завдань, які під силу самим громадянам. Держава гарантує надання кредитів для здобуття освіти, допомогу у встановлених законом випадках, інтеграцію і реабілітацію інвалідів [2].

Оскільки більшість дослідників сьогодні погоджуються, що соціальна політика (рівень цілеполягання) визначає нову область соціальної теорії і практики - соціальну роботу і її характер (технологічний рівень), то не можна не відмітити, що в основному різні визначення соціальної політики говорять про деякі інтеграційні потреби суспільства, а не про допомогу яким-небудь соціальним групам. Орієнтуючись на допомогу певним групам населення розуміння соціальної політики характерно саме для ліберального підходу до неї. У такому розумінні соціальна політика (у вузькому значенні слова як система компенсації соціальних ризиків) включає систему державних заходів підтримки громадських груп і шарів, які в силу тих або інших причин опиняються в скрутнішому становищі, ніж інші, страждають від специфічних обставин і не можуть своїми силами поліпшити власне положення.

У соціально-демографічному плані такими групами, наприклад,

являються:

пенсіонери, діти-сироти, студенти, працюючі матері, інваліди дитинства;

у територіальному - жителі малих сіл або особливо віддалених регіонів;

у соціально-професійному - низькооплачувані працівники, багато масових груп інтелігенції (інженери, учені, лікарі), в економічному - сім'ї, що не мають житла.

Головними цілями соціальної політики на цьому рівні можуть служити, по-перше, створення умов для поліпшення можливостей задоволення матеріальних і духовних потреб усіх соціальних груп, по друге, посилення соціальної справедливості системи економічних, політичних, юридичних, моральних стосунків. В той же час ліберальний підхід акцентує проблему меж необхідного державного втручання, розмірів і видів соціальної підтримки і допомоги. Тому дійсним змістом соціальної політики, вважають деякі автори, може стати не рівномірне поліпшення умов життя усіх груп, а планомірне прискорення розвитку одних, помірне поліпшення положення інших, стабілізація або навіть погіршення позицій третіх. Ми ж підкреслимо ще раз, що розуміння соціальної політики як взаємодії основних секторів суспільства створює умови для її розуміння як діяльності, спрямованої на розвиток суспільства, розвиток механізмів соціальної організації і самоорганізації, а не звужує її до механізмів допомоги малозабезпеченим і іншим групам ризику, яка є адекватним змістом соціальної роботи [15].

Нова соціальна політика заснована на суперечливому поєднанні принципів лібералізму і патерналізму. По-перше, «колективні» пільги для певних груп населення теоретично припускали надання «адресної» допомоги на підставі кращої обізнаності громадських об'єднань, що представляють інтереси цих груп. По-друге, введення «колективних» пільг розглядалося як впровадження активних форм соціальної політики, при яких громадяни самі в тому або іншому ступені забезпечують своє соціальне благополуччя. По-третє, «колективні» пільги стали одним з аспектів формування нової інтегральної

моделі соціальної політики, такої необхідної Україні, на думку фахівців. Суть інтегральної соціальної політики полягає в диференційованій дії на соціально активних, динамічних і адаптованих до ринку людей, з одного боку, і в соціальному забезпеченні соціально уразливих груп населення, з іншою.

За спробами побудувати адресну допомогу на основі виділення і лобіювання інтересів нужденних груп абсолютно зникла можливість надавати індивідуалізовану допомогу конкретній нужденній людині. В той же час узагальнені моделі допомоги в теоретичному плані заважають самовизначенню і диференціації двох різних областей науково-практичної діяльності: соціальної політики і соціальної роботи. Річ у тому, що можливі нерівності, які пов'язані з особистими проблемами різних людей, будь то погана освіта або інвалідність, або сімейні конфлікти, не можуть адекватно вирішуватися засобами соціальної політики. Вона орієнтована на рішення проблем великих груп людей, чиї інтереси усвідомлені, відрефлексовані, уніфіковані і можуть вирішуватися, як загальні, єдині для усієї групи. Тому соціальна політика може працювати із структурованими спільностями, такими як клас, страта, професійна, вікова або гендерна група. У соціальній роботі вони кодифікуються в якості «категорій» населення [52].

Людина, з якою має справу соціальна політика, це узагальнений член суспільства, якого характеризують середньостатистичні значення тривалості життя, здоров'я, освіти, рівня заробітної плати або пенсії і тому подібне. Він має типові або, навпаки, нетиповими, для своєї статі, віку або соціального статусу, характеристики. Це може бути населення країни в цілому, що має ті або інші статистичні, усереднені характеристики. Поняття соціального статусу різних груп населення важливе в дослідженні соціальної політики, оскільки вона, особливо в періоди громадських трансформацій, може значно впливати на статус різних соціальних груп, сприяючи їх мобільності у різних напрямках або соціальному включенню/виключенню, тому коротко на ньому зупинимося. Так, М. Вебер протиставляє поняття статусу поняттю класу і класової поляризації, оскільки його погляд склався в полеміці з К.Марксом.

Вебер вважає, що «класи виділяються відповідно до їхнього відношення до виробництва і придбання товарів, тоді як статусні групи виділяються відповідно до їх принципів споживання товарів, представлених в особливих стилях життя. Освіта особливо формує стиль життя і статусну позицію. Внутрішньокласові і комунальні спільності також можуть формувати статус.

П. Сорокін усю різноманітність стратифікаційних систем звів до трьох основних форм: економічної, політичної і професійної, які необхідно якісно і кількісно аналізувати. Кількісний аналіз - це дослідження висоти і профілю «соціальної будівлі». Предметом якісного аналізу є його внутрішня структура, його цілісність. Досліджуючи проблему нерівності і соціальної диференціації, П. Сорокін розробляв підходи до виділення простих, «елементарних» соціальних груп. «Під елементарними групами або простою колективною єдністю я розумію реальну, а не уявну сукупність осіб, об'єднаних в одне взаємодіюче ціле якою-небудь однією ознакою, досить ясною і визначеною. Така, наприклад, група осіб, об'єднана в одне ціле схожими релігійними віруваннями, або схожою професією, або приналежністю до однієї статі, або до одного віку, або до однієї держави або до однієї мови. Кожна така взаємодіюча група, складена з осіб, схожих в якому-небудь одному відношенні, складене...елементарне соціальне угруповання: релігійна група, одностатева, або одновікова, одно- державна і так далі [56].

Сорокін визначає 13 ознак, на основі яких формуються елементарні групи, тому, що така соціальна дійсність, такі реальні, а не «методологічні» угруповання людей в колективи, що обумовлюють їх діяльність. Це наступні групи: расова, статева, вікова, за сімейною приналежністю, за державною приналежністю, мовою, професією, а також територіальна, релігійна, партійна, психоідеологічна. Фактично, П. Сорокін близько підійшов до понять соціального виключення (включення), оскільки вказав, що групи бувають закриті, відкриті і проміжні. Закриті групи - ті, приналежність до яких не залежить від волі індивіда. Це може бути викликано як біологічними, так і соціальними причинами. Зміна приналежності до закритих груп неможлива

або дуже складна. До числа таких груп він відніс расову, статеву і вікову. До проміжних груп, які, залежно від культурно-історичних умов, можуть ставати то більше закритими, то відкритішими, Сорокін відніс сімейні, територіальні, релігійні, майнові, об'ємно-правові та інші групи.

Зрозуміло, що далеко не усі проблеми людей, що входять в такі структуровані групи/спільності, є загальними для усіх членів групи і кожного члена проблемами. Є життєві труднощі, загальні для усіх інвалідів, пенсіонерів або жінок. В той же час є ситуації, які вимагають індивідуалізованого підходу, обліку особистих особливостей кожного клієнта і його особливих потреб. На наш погляд така клієнто-орієнтована соціальна діяльність і є соціальною роботою. У соціальній роботі клієнт ідентифікується одночасно як через приналежність до певної категорії, так і через його специфічну важку життєву ситуацію і індивідуальні особливості. При цьому навіть якщо важка життєва ситуація може виступати в якій-небудь узагальненій формі, то спосіб реагування на неї обумовлений особою клієнта. Людина, яка є клієнтом соціальної роботи, має велике число індивідуалізуючих характеристик. Отже, і сценарій допомоги, пропонований професіоналом соціальної роботи, повинен носити індивідуальний, клієнто-орієнтований характер [96].

Ці типологічні особливості двох наук пов'язані не лише з різними рівнями суспільства, на яких, як правило, реалізується соціальна політика і соціальна робота, але з різним способом конструювання (ідентифікації) їх об'єктів (клієнтів). Інституціоналізація соціальної роботи робить значний вплив на розвиток соціальної політики, як і навпаки. Соціальна робота виводить багато традиційних соціальних проблем на рівень розробки технологій їх рішення, порівняння ефективності цих технологій і тому подібне. Наявність технологій рішення яких-небудь проблем дозволяє ставити питання про їхню превенцію, запобігання таких появів. Запобігання ризикам появи соціальних проблем на рівні окремої людини поступово повинне ставати основною технологією соціальної роботи. На макрорівні, на рівні

соціальної політики і великих груп людей така соціальна превенція бажана, але складна.

В той же час швидкий розвиток соціальної роботи в Україні за останні 12-15 років показав, що в суспільстві співіснують самі різні форми допомоги, починаючи від релігійно-благодійних і закінчуючи державно-бюрократичними. Закономірність такого розвитку соціальної допомоги в умовах соціальної роботи, що інституціонально склалася, відмічав відомий німецький соціолог М. Луман [101].

У зв'язку з необхідною для соціальної роботи тенденцією до розвитку клієнто-орієнтованих форм і технологій допомоги, особливо важливо розвивати цілісний, інтеграційний підхід до соціальної політики. На перевагу такого підходу до соціальної політики звертають увагу українські вчені, відмічаючи, що «...ця політика є своєрідним фокусом», в якому сходяться інтереси нерідко протиборчих в змаганні за обмежені ресурси соціальних груп, і уявлення про справедливість, і загальносоціальні потреби, пов'язані з самозбереженням суспільства і підтримкою його конкурентоспроможності у світі глобальної економіки і системи інформаційних суспільств». Ці ж автори відмічають спадкоємність такого підходу із запропонованим ще в 1980 - х роках підходом з колегами, який тоді здавався, безумовно новаторським .

З іншого боку «компенсуюче», «соціозахистне» розуміння робить соціальну політику «маргінальною» соціологічною дисципліною. Воно підкреслює, що їхній об'єкт - особливі, нужденні групи населення, або «населення груп ризику» [103]. Залишається незрозумілим, яка наука або теорія займається розвитком «нормальних» груп населення. Тому і з практичної, і з теоретичної точок зору, прийнятнішим здається інтеграційний підхід. Крім того, інтеграційне розуміння соціальної політики робить акцент на двох принципах: профілактиці соціальних ризиків і активізації людських ресурсів. Підкреслимо, що важливість допомоги жертвам соціальних ризиків цим не заперечується, але головною ставиться їх профілактика, так само як і участь клієнта в рішенні власних проблем. Компенсуюча соціальна політика

може нести дезинтеграційний «заряд», що видно на прикладі США і Великобританії, хоча США будують соціальну політику на ліберальних принципах, а Великобританія - на поєднанні соціалістичних і ліберальних. Універсальна можливість отримання різних видів допомоги забезпечує інституціональній системі солідарно - інтегруючий характер. Тому в США в останнє десятиліття зроблена спроба зміни стратегії соціальної політики в масштабах держави. Був намічений перехід від welfare (добробут на основі соціальної допомоги) до workfare (добробуту на основі зайнятості), коли отримання допомоги означало певні зобов'язання в плані зайнятості (можливо, в громадському секторі) або відробітків соціальної допомоги. Перші закони про відробіток соціальної допомоги були ухвалені ще в 1984 році і їх застосування показало, що відробітки знижують міру залежності і стимулюють пошуки роботи. Звичайно, ефективність цієї «революції» в соціальній політиці залежить від макроекономічних чинників, від наявності робочих місць на ринку праці. Але навіть якщо доводиться задовольнятися громадськими роботами (як в даний момент, коли в США економічний спад) «зворотність» допомоги через відробітки сприяє зниженню соціального утримання і поліпшенню на макросоціальному рівні стосунків між платниками податків і одержуючими соціальну допомогу групами населення [180].

Отже, виступаючи в ролі механізму цілеполягання і управління соціальним розвитком, соціальна політика потребує розробки критеріїв ефективності, що стосуються як змін суспільства в цілому, так і його підсистем, і, в першу чергу, людини. Для сучасної соціології характерний також інтерес до різних теоретичних конструкцій і ідей, що дозволяють визначити або уточнити місце і можливості людини у світі постмодерну. Пріоритетним критерієм ефективності сучасної соціальної політики необхідно вважати розвиток людини як цілі розвитку суспільства. З цього виходить, що найважливішими завданнями є створення культури соціальної взаємодії, зменшення міри державного патерналізму у вирішенні будь-яких соціальних

питань, поступова заміна прямого втручання держави механізмами координації і самоорганізації різного рівня, які підтримуються державою. Рівноправна взаємодія держави, економічних структур в особі працедавців і работо-отримачив і структур громадянського суспільства здатні створити необхідні умови для розвитку людини, росту її добробуту, поліпшення здоров'я, підвищення освіти і, кінець кінцем, самореалізації як суб'єкта громадського розвитку. Тільки ця налагоджена і постійна взаємодія може зробити соціальну політику ефективною і стійкою, сприяючої інтеграції суспільства в цілому [183].

Розвиток людини, в першу чергу, її здоров'я і освіта, повинні розглядатися, нарешті, як критерії ефективності соціальної політики, що реалізовує національні інтереси, а не пріоритети окремих соціальних відомств.

Найважливіші визначення соціальної політики пов'язані з виділенням її суб'єктів, об'єктів і способів їх взаємодії. У широкому сенсі соціальна політика є інтеграцією засобів і механізмів взаємодії, за допомогою яких центральна, регіональна і місцева влада (законодавча і виконавча), економічні механізми і механізми громадянського суспільства впливають на життя населення, забезпечуючи вирішення соціальних конфліктів, рівновагу і розвиток. І тут пріоритетним є вивчення інтеграційних механізмів взаємодії населення і влади, в ролі яких, очевидно, виступають закони, податки, соціальні блага і послуги і так далі. Звідси у вузькому сенсі соціальна політика може розглядатися як інституціонально оформлена система благ і послуг, що надається населенню, в першу чергу, державними установами [178]. Але за останнє десятиліття трансформація постсоціалістичних соціальних інститутів привела до юридичного закріплення принципу рівності різних організаційно-правових форм реалізації соціальної політики, а, отже, безліч її суб'єктів. Ми виходимо з того, що суб'єктом будь-якої діяльності може вважатися людина або соціальний інститут, що має які-небудь ресурси для її відносно самостійної реалізації. Таким чином, як по горизонталі, так і по вертикалі управління соціальна політика може реалізовуватися безліччю взаємодіючих

державних і недержавних суб'єктів (організацій), а правове регулювання поступово повинне приходити на зміну адміністративним методам управління.

Перехід від патерналізму держави до рівноправної взаємодії трьох секторів, що включають безліч суб'єктів соціальної політики, природно, тривалий і складений. Ця взаємодія повинна стати стійкою, закріпленою в традиційній культурі і підтриманою законодавством. У зв'язку з цим нині радикально міняється уявлення про суб'єкти соціальної політики і її принципи: діяльність держави диференціюється відповідно до інтересів різних соціальних груп, «опускається» на рівень місцевої влади і місцевих співтовариств і тому подібне [177]. Цей процес підтверджує правоту Маркса, що передбачив зменшення ролі держави в суспільствах з високорозвиненою економікою. Як було сказано вище, суб'єктом соціальної політики може бути не лише держава, але і громадські, благодійні і інші об'єднання, цивільні ініціативи і групи самодопомоги, а також інститути ринку. Але потрібно час, щоб люди навчилися самостійно об'єднуватися для вирішення власних проблем і зрозуміли, для чого це необхідно, з одного боку, і для того, щоб держава зрозуміла, що не можна постійно міняти «правила гри», тобто режим взаємодії з новими економічними суб'єктами і організаціями «третього сектора». Сьогодні часті зміни в законодавчому регулюванні, оподаткуванні, можливостях фінансування, правилах оренди приміщень і тому подібне роблять існування громадського сектора в Україні досить нестійким, перешкоджає тому, щоб громадські організації брали на себе рішення значних соціальних завдань і грали помітну роль в соціальній політиці. Рівень взаємодії самих організацій з державою і комерційним сектором увесь постсоціалістичний період помітно відрізнявся в різних регіонах, що привело ряд дослідників до справедливого висновку, що «розвиток громадянського суспільства в Україні носить осередковий характер». Також і міра різноманіття суб'єктів соціальної політики в різних регіонах дуже різна, різна міра участі бізнес - структур в рішенні соціальних проблем і тому подібне

[179]

1.3 Взаємодія держави, суспільства і людини в моделях соціальної політики.

Вивчення можливостей і ресурсів інших, ніж держава, суб'єктів соціальної політики і особливостей їхніх взаємодій стало цікавити державно-управлінців не так давно, приблизно з кінця 1980-х років. Це було пов'язано з тим, що ринкова економіка і приватна власність в СРСР були відсутні, система соціального страхування також. «Громадські фонди споживання» відігравали важливу роль в системі розподілу соціальних благ, але по суті були власністю держави. Громадські організації повністю знаходилися під контролем КПРС, починаючи з піонерської, закінчуючи профспілковими організаціями і навіть об'єднаннями інвалідів. Тому говорити про них як про «паростки громадянського суспільства» і відносно самостійних суб'єктів соціальної діяльності навряд чи доречно [200].

Головним, якщо не єдиним, суб'єктом соціальної політики була держава, хоча її діяльність доповнювалася інфраструктурою і соціальними послугами, які містили великі підприємства. Особливо в так званих багато-галузових містах або містах-підприємствах соціальна інфраструктура підприємств майже повністю задовольняла потреби працюючих і їх сімей в лікуванні, вихованні дітей, організації літнього відпочинку і так далі. Але усі підприємства належали державі, тому, незважаючи на різноманітність, яку вони вносили в картину реальної соціальної політики, кожне з них було частиною загальнонародною, тобто державною власністю і не могло вважатися самостійним суб'єктом соціальної діяльності.

Повторимо, що суб'єктом будь-якої діяльності може вважатися людина або соціальний інститут, що має які-небудь ресурси для її самостійної реалізації. Як вважають практично усі західні автори - дослідники соціальної політики, в сучасному суспільстві є три сектори, що мають в розпорядженні

ресурси для її реалізації : держава, економіка і громадянське суспільство. Благополуччя індивідів залежить від масштабу і поєднання взаємовідносин з цими секторами, кожен з яких має в розпорядженні різні інструменти дії (державна - владою, економіка - фінансами, громадянське суспільство - солідарністю). Своєрідність ресурсів і інструментів дії кожного сектора дозволяє рахувати державу, економіку і громадянське суспільство основними, генералізованими суб'єктами соціальної політики [43].

Нині міжсекторна взаємодія досить детально вивчається рядом авторів в руслі тематики вирішення соціальних конфліктів. Так, Л. Ніковська і В. Якимець пишуть: «За останнє десятиліття ХХ століття в Україні поступово оформилися три сектори, характерні для будь-якого демократичного суспільства : державний, комерційний і некомерційний сектор. Впродовж цього пострадянського періоду по суті справи виник наново заснований на діловій громадянській ініціативі приватний бізнес-сектор (що умовно називається другим) і істотно перетворився державний сектор, який у минулому не лише займав виробничу сферу економіки, але і монополізував управління і виробництвом і соціальною сферою. Цей перший — державний сектор зазнав серйозні зміни з більш менш чітким розділенням трьох гілок влади і ідентифікацією системи державних (бюджетних і муніципальних) установ. За минуле десятиліття в країні став формуватися і незалежний недержавний некомерційний сектор (його часто називають третім), що базується на цивільних ініціативах в переважно невиробничій сфері (освіта, наука, охорона здоров'я, соціальний захист, екологія та ін.) [42].

Кожен з секторів має свою місію, області діяльності, технології роботи, організаційні структури, системи управління, ресурсну базу, нормативну базу і свою сферу використання продукції і ринки товарів і послуг. Якщо звести до мінімуму опис особливостей і відмінностей цих трьох секторів, то найважливішими з них є: форма власності, місія і технології роботи.

Сучасна правова держава вдягає свою владу у форму законів, які визначають рамки більшості взаємодій, як між секторами, так і усередині них.

Тому можна говорити не про пріоритет держави, але про пріоритет законів у визначенні характеру будь-яких дій кожного з секторів і їх взаємодій. Проте це «ідеальний» спосіб регулювання. Проблема, яку ми б хотіли підкреслити, це постійна зміна суб'єктів, що відбувається внаслідок процесу взаємодії. Іншими словами, взаємодія - це не протилежно спрямовані процеси дії суб'єктів і об'єктів один на одного, а трансформації, що проявляються в тому, що характер змін одного суб'єкта негайно зазнає зміни в силу тих змін іншого, які вони викликали. Можливо, саме постійні трансформації - важлива причина того, що закономірності знижуються, закони обходяться, а багато соціальних проблем застряють у безвиході неефективних взаємодій.

Отже, взаємодії трьох секторів можуть мати різний характер. Ще Д. Поланьї в 1940-х роках вважав, що тільки їхній баланс дає ключ до мирного розвитку. Переважання держави веде до тоталітаризму і фашизму, що проявилось тоді на прикладі СРСР і фашистської Німеччини. У 1940-і роки незалежно один від одного Д. Поланьї і Д. Манхейм аналізували, як співвідносяться бізнес (ринок), уряд (державна) і соціальні інститути, які узагальнено називаються «Громадянське суспільство». Ідея Поланьї полягала в тому, що потрібний баланс цих трьох секторів, оскільки, із його точки зору, грань між свободою і насильством не носить переважно економічного характеру, а має моральну і релігійну природу, що показав розвиток фашизму, який зумовив промисловий підйом і зростання рівня життя населення в Німеччині і Італії [105].

У сучасному суспільстві ринок претендує на роль основного інституту, але свобода підприємництва укупі з контрактними трудовими стосунками фрагментують соціум, вуалюють найважливіші аспекти людських взаємозв'язків, перетворюючи усі соціальні зв'язки на різновид контрактних стосунків. Д. Манхейм відмічав, що сучасне суспільство має справу не з короточасними труднощами, а з радикальною зміною своєї структури, стикається з явищами дезинтеграції і повинне планувати і координувати взаємодію секторів для збереження цілісності. Д. Фрідман розвинув підхід

Манхейма до планування суспільства, виділивши п'ять секторів і визначили їх творчу роль в сучасному суспільстві: домашнє господарство, ринок, громадянське суспільство (добровільний сектор), політична спільність і держава. Він відмічав, що на навколишній світ краще дивитися як на «громадський», в якому стикаються і змагаються один з одним різні інституціональні інтереси [115].

Існують цікаві розробки моделей суспільства, в яких акцент зроблений саме на виділенні і взаємодії секторів. Найбільш відомою є модель з трьохсекторним діленням: держава, ринок, громадянське суспільство, але Д. Сміт, як і Д. Фрідман, запропонували п'ятисекторну модель: особистий (сімейний і товариський), комерційний, громадський некомерційний і приватний сектори, а Р. Патон розробив шестисекторну модель, сфокусувавши увагу на двох критеріях виділення секторів : формальна або неформальна організація, соціальні або економічні цілі. Коли. Хабермас ділить світ на системний і життєвий, він також пропонує чотирьохсекторну модель, оскільки життєвий світ включає людину і різні співтовариства, а системний світ - державу і ринок. Різноманітність цих моделей розглянута у вже цитованій статті про типи добровільних дій. Важливо, що усі вони досліджують не лише структуру суспільства, але механізм його балансу, рівноваги. Істотно також розуміння громадянського суспільства, як носителя ресурсів солідарності, найважливішого ресурсу соціального розвитку і підтримки, разом із законодавчим регулюванням і ринковими фінансовими ресурсами. Це розуміння виникло в критичному осмисленні проблем розвитку соціальної держави [164].

Основне припущення в цій дискусії пов'язане з тим, що суспільства, особливо демократичні, сформовані не через бюрократичні ієрархії і ринки, але що є третій елемент, те, що ми називаємо соціальною самоорганізацією, добровільним, філантропічним, «не одержуючим прибуток сектором» або неурядовими організаціями. Незалежно від того, як назвати це, очевидно, що окрім багатьох відмінностей у формі і можливостях, усі суспільства

сформовані і об'єднані не державою або ринковою взаємодією («видимою і невидимою рукою»), але також самоорганізацією і добровільною участю. Усі суспільства сформовані через три способи взаємодії : ієрархічну владу, ринковий обмін і соціальну самоорганізацію. Адже ієрархічна влада координує індивідуумів над силу (примус). У сучасному суспільстві влада, яка знаходиться в руках держави, отримує легітимацію (законність) через демократичні вибори і реалізується за допомогою законів. Ринки координують індивідуумів через механізм попиту і пропозиції, обмін, як правило, еквівалентними цінностями.

Соціальна самоорганізація заснована на добровільних діях і вкладах на основі розділених вірувань, цінностей і інтересів. Це - світ асоціацій, можна включити групи, цивільні ініціативи, групи інтересів, союзи, клуби, організації милосердя, неурядові організації або політичні партії, які відбивають соціальну самоорганізацію [138].

Отже, усе різноманіття стосунків соціальної організації і самоорганізації можна умовно підрозділити на три типи: стосунки панування і підпорядкування (владі, силі, страху), обміну (ринкові, комерційні, договірні) і ті, що називають стосунками солідарності, засновані на «братерстві» людей, «безпосередньої соціальності». Соціум, з точки зору системного підходу, є сукупністю інститутів і організацій, дуже різних, які типологічно утворюють три макроструктури : держава, ринок і громадянське суспільство. Ці інституціональні структури включають усі види людських відносин, але в різних пропорціях: держава - це раніше усього відношення панування і підпорядкування, ринок - стосунки обміну, громадянське суспільство - сімейно-споріднені, кооперативні, солідарностні, духовні і релігійні зв'язки.

Моделі соціальної політики, з цієї точки зору, визначаються співвідношенням вказаних системотворних макроструктур (секторів) і типів взаємодій. Вони постійно взаємодіють, тісно взаємозв'язані, , але в той же час грають відносно самостійну роль. Їх співвідношення можуть варіюватися в різних суспільствах. Різним комбінаціям цих секторів відповідають і різні

типи соціальної організації залежно від того, який початок в цьому суспільстві домінує. Ці три основні типи взаємодії – етакратичний (етатистський, ієрархічний, бюрократичний), ринковий (комерційний, корпоративний), кооперативний (громадський, такий, що самоорганізується, самоврядний). У етакратичному типі соціальної організації домінуюче положення займає держава; вона стоїть вище за громадянське суспільство, підпорядковує або навіть поглинає його, перешкоджаючи розвитку самоорганізацій [103].

Держава тут більш менш жорстко контролює або усуває ринок, оскільки він також є системою, що самоорганізується. Замість ринкових механізмів самоорганізації держава розвиває механізми планування соціального і економічного розвитку. У соціальній політиці держава реалізує принципи патерналізму і рівності.

У ринково-орієнтованому типі соціальної організації ринок і характерні для нього стосунки обміну і критерії ефективності є головним чинником розвитку і визначає кінець кінцем як політику держави, так і характер громадянського суспільства. У соціальній політиці розвинених країн Заходу останніх років дослідники також звертають увагу на тенденції «етатизації» або «маркетизації» держави добробуту.

Третій тип соціальної організації припускає розвинене, зріле громадянське суспільство, здатне робити досить сильний вплив на політику держави, щоб забезпечити ефективне регулювання ринку, який розглядається не як самозадовільний чинник, а як засіб досягнення цілей суспільства. Базовими елементами і структурами суспільства є сім'я, сусідство і місцева спільність. Саме вони, переплітаючись і взаємодіючи, складають те, що в німецькій філософії за традицією, закладеною ще Ф. Тенісом, характеризує суспільство «Gemeinschaft», і існує завдяки громадським угодам і солідарним стосункам.

Зупинимось детальніше на особливостях цього третього типу соціальної організації, оскільки державі та ринковій економіці присвячена величезна кількість робіт. Як відмічає сучасний німецький вчений М. Глагов, в

соціологічному обговоренні світ асоціацій, саме існування неурядових організацій, благодійної діяльності і неприбуткових організацій дуже часто розуміється як громадянське суспільство. Але це «скорочене» позначення може вести до непорозумінь. Звичайно, соціальна самоорганізація, світ асоціацій, існування благодійної діяльності, клубів і інших форм взаємодії здається умовою для громадянського суспільства, але це не те ж саме. Громадянське суспільство - більше, ніж тільки свобода асоціацій і об'єднань. Важко знайти послідовну концепцію громадянського суспільства в літературі, але є мінімальна згода по основних елементах, які складають громадянське суспільство. Історично народжені в західноєвропейському контексті, концепції або елементи концепції громадянського суспільства з'явилися на противагу до абсолютизму, феодалної переваги і панування. Крок за кроком і в запеклих конфліктах, абсолютна влада феодалізму була обмежена і пізніше здолана [13].

Формулювання людських і громадянських прав і привілеїв, звільнення економіки і ринків, прийняття конституцій і в подальшому поява демократії, є також кроками і елементами становлення громадянського суспільства. Що багато років активно не обговорювалася, але прийнята в науці і політиці, концепція громадянського суспільства була використана для відродження в 80-х роках XX століття усіх відомих суспільств. У постсоціалістичних країнах, особливо в Польщі, Чехії і Угорщині, формування громадянського суспільства стало фокусом для інтелектуального опору проти комуністичного правління. У західних демократичних державах для розвитку участі населення знадобився прапор громадянського суспільства, тоді як в країнах «третього» світу громадянське суспільство вважалося альтернативою військовому правлінню і диктатурам [16].

Концепція громадянського суспільства отримала універсальне відродження і більше не була пов'язана з європейським або західноєвропейським контекстом. Окрім багатьох відмінностей, всюди укорінилося, що обговорення зазвичай пов'язане з критичним підходом до

панування держави, політичних партій або військового режиму. Також вказується, що відновлення ринків - недостатня альтернатива до стабілізації суспільств і є потреба посилити соціальну самоорганізацію як засіб того, щоб самовдосконалити самовизначення і політичнуучасті

Громадянські суспільства - поліцентричні суспільства, відмічають німецькі соціологи М. Глагов, П. Салустович або М. Вальзер. Якщо держава, ринок і структури самоорганізації знаходяться в принциповій рівності, в партнерських стосунках, не конкурують за панування і пріоритет, а погоджують інтереси, можна говорити про громадянське суспільство. Більш того, громадянське суспільство існує, якщо три способи соціальної інтеграції (державна влада, стосунки попиту та пропозиції і відношення солідарності) не лише доповнюють один одного, але також координують і обмежують один одного. Отже, соціальна самоорганізація не дорівнює громадянському суспільству, але є умовою для громадянського суспільства. Соціальна самоорганізація - наріжний камінь, якщо можна так виразитися, який стає критичним в суспільствах, де ринки і соціальна самоорганізація не могли з'являтися в їхніх власних можливостях, але були стримані контролем і управлінням політичних структур або держави. Тому, соціальна самоорганізація все ще досить слабка в постсоціалістичних країнах і має бути посилена.

Щоб диференціювати ієрархії, ринки і соціальна самоорганізація, як специфічні способи керівництва і контролю (управління), про них слід думати як про «ідеальні типи». Насправді, взаємодія не завжди має «прозорий» характер, майже завжди існують перекривання між секторами, які, вважає М. Глагов, можна назвати «сірими зонами». Ці перекривання можуть стати проблемою або навіть небезпекою для громадянського суспільства, якщо вони стануть домінуючими і непрозорими. У деяких країнах, держава і державні посадовці мають значну долю у власності (чиновники є членами рад директорів найбільших акціонерних компаній, а держава володіє значним числом неприватизованих підприємств або значними пакетами акцій). В

принципі, державні доходи повинні складатися з податків і митних зборів, але не з процентів в продуктивному секторі. Доходи державних службовців мають бути обмежені їх заробітною платою. Дійсно, для України проблема «сірих зон» стоїть дуже гостро, оскільки ту ж корупцію можна представити як свого роду «перекривання». Корупція перетворилася на стійку систему стосунків, розгалужених контрактів між державними службовцями і підприємцями, що не зводяться до простого обміну послугами. Ряд авторів вважає, що ці стосунки передбачають взаємну тактичну і стратегічну підтримку у рамках тривалої співпраці, при цьому окремий чиновник по відношенню до відповідного підприємця усе більш починає виступати в ролі партнера по бізнесу. Результатом такого симбіозу стала неефективність національної економіки на макрорівні, оскільки втрати суспільства багаторазово перевищують ті вигоди, які отримують від підтримки таких стосунків конкретні фірми і конкретні чиновники. Природно, що певні рішення в соціальній політиці також приймаються в результаті лобіювання їх великим бізнесом [15].

Взаємовідносини між соціальними організаціями і державою подібні. Через нестачу ресурсів благодійні і інші громадські організації звертаються до держави, щоб отримати замовлення. Виконуючи державні замовлення, недержавні організації прагнуть закріпити своє «партнерство» з державною структурою- замовником, що призводить до «відкатів» і інших форм корупції. Отже, в громадянському суспільстві ці перекривання також існують, але мають бути виключенням, а взаємодія прозорою і керованою. «Сірі зони» стають «потайними місцями» для приватних інтересів. Звичайно, «сірі зони» виникають між секторами, і «обволікають» структури сучасного суспільства. Дійсно, сім'я, наприклад, або земляцтво (сусідство) - найважливіші структури і опори громадянського суспільства, але сімейність і клановість існують зовсім не тільки в Сицилії або країнах «Третього світу». Але повністю позбавитися від впливу подібних структур - це і означає замінити «життєвий світ» на «системний», замінити усі міжгрупові взаємодії на ієрархічні і бюрократичні

[13].

Щоб підвести підсумок міркуванням про громадянське суспільство, М. Глагов підкреслюємо три умови його здійснення. Передусім, громадянські суспільства - багатоцентричні суспільства, де ніякий спосіб соціальної інтеграції і співпраці не може вимагати єдиновладності і панування.

Замість цього державна вертикаль (ієрархія), ринкові обміни і соціальна самоорганізація (добровільні дії) доповнюють і балансують один одного. Соціальна самоорганізація - один наріжний камінь в цій системі, але не головний або єдиний. Друга умова пов'язана з неминучими перекриваннями сфер держави, ринків і соціальної самоорганізації. Ці перекривання мають бути обмежені, прозорі і керовані. По-третє, формалізовані структури організацій, що є державною бюрократією, галузями промисловості або неурядовими організаціями, мають так чи інакше бути збалансовані неофіційним соціальним контролем в повсякденному житті громадян, які активно зацікавлені в реалізації як своїх прав, так і своїх громадянських обов'язків.

У сучасних трактуваннях громадянського суспільства відзначається, що воно включає різні об'єднання людей (недержавні організації, суспільства, групи взаємодопомоги, групи простих людей (grass root groups), соціальні рухи та зв'язки цих об'єднань. У це ж поняття включається і громадська думка. Перша істотна передумова збереження і функціонування громадянського суспільства - відносна автономія і незалежність від держави, економіки і приватної сфери. Друга передумова - наявність демократичних правил (законів), за якими засновуються організації громадянського суспільства. З цієї точки зору створення громадянського суспільства може бути активізоване за допомогою муніципального розвитку. Це означає створення самоврядної громадської освіти за принципом рівності його членів (демократичний аспект). Можна сказати, що демократія є принципом, на якому ґрунтується розвиток громадських утворень, соціальних служб, і воно повинне відбуватися шляхом залучення громадян до цих процесів. Але це залучення повинне

будуватися на принципі добровільності [33]. На практиці питання звучить таким чином: як ми можемо активізувати участь громадян у процесі ухвалення рішень і їх реалізації. При цьому передбачається, що можливість участі громадян в соціальній політиці на різних рівнях формально існує. Проте ми можемо зіткнутися з ситуацією, коли соціальні права особи або групи ігноруються і порушуються.

Останні виміри активізації громадян пов'язані з новим підходом в соціальній політиці. Громадяни мають бути активними в рішенні своїх власних проблем. Цей підхід тісно пов'язаний з проблемою дезинтеграції і кризи держави загального добробуту, яку акцентують деякі соціологи. Наступна можливість пов'язана з процесами виключення з сучасного соціуму. Соціальна структура стає дуже рухливою, але це пов'язано не лише з руйнуванням традиційних громадських утворень, але також створює нові можливості для соціальної участі і включення в нові асоціативні утворення. Загальновизнано, що постмодерністське суспільство характеризується ростом кількості малих асоціацій. Щорічні Доповіді ООН «Про розвиток людини» містять чисельні дані про зростаючу кількість недержавних/некомерційних організацій [175].

Отже, теоретичні міркування про баланс секторів і їх взаємодії, стали надзвичайно актуальні на тлі потреби в нових моделях соціальної політики, як в ЄС, так і в Україні. Стало очевидно, що держава не може претендувати на те, щоб «облаштувати» суспільствосуспільство не може вирішити усі свої проблеми без участі держави.

Це зробило питання про збалансовану соціальну політику в Україні практично першочерговим. Одночасно з глибокими змінами в Європі, що почалися у кінці 1991 року, інтенсивно йшов процес інтеграції в ЄС і сталися радикальні зміни в умовах соціального відтворення. Ці умови, які включають сукупність інститутів і норм, індивідів, що регулюють соціальне положення, і груп в суспільстві, обумовлене доходами, майном, освітою, професією і соціальним статусом, за останні 100 років не раз радикально мінялися. Проте

зразковий перелік цих умов, на думку більшості авторів, сьогодні виглядає так [182]:

- стимулювання економічного зростання і розподіл доходів, що виникають при цьому, і майна відповідно до пануючих норм справедливості («добробут для усіх»);
- забезпечення зайнятості, тобто мінімізація безробіття;
- вивільнення засобів для нездібних до праці або непродуктивно працюючих членів суспільства, щоб забезпечити і для них рівень існування, що сприймається як достатній і/або гідний;
- забезпечення стабільної купівельної спроможності і запобігання інфляції, оскільки зменшення купівельної спроможності (у тому числі внаслідок інфляції) найбільше зачіпає осіб з низькими доходами;
- обмеження особистої залежності, гарантії основних прав людини, особливо права на розвиток особистості, рівних стартових можливостей і шансів на економічний розвиток;
- координація і узгодження групових інтересів економічного і соціального характеру, передусім працедавців, виробників і споживачів, індивідів і суспільства.

У 1990-і роки дослідження, пов'язані із структурою суспільства і висхідні до Д. Манхейму і Д. Поланьї, були продовжені в теоретичних розробках соціальної політики. Підкреслюється, що ресурси соціальної політики носять взаємнонезамінний (що не зводиться один до одного) і доповнюючий характер, складаючи ресурсний потенціал суспільства в цілому і соціальної політики зокрема [183].

Гроші і влада - інструменти «системного світу», тоді як солідарність-інструмент «життєвого світу». Як стверджує вже згадуваний Ю.Хабермас, розвивається тенденція, коли системний світ «колонізує» життєвий світ. Цей погляд відбиває критику розробок моделей соціальної політики в Європі останніх десятиліть, де ринок і держава поступово протиставлялися безпосередній інтегруючій солідарності громадянського суспільства.

Вторгнення системного світу у світ життєвий — основна проблема сучасного суспільства. Ринок і держава в системному світі підпорядковують усі сфери життя, роблять їх «грошовими» або «бюрократизованими». Виникають нові типи конфліктів. Класові конфлікти перетворилися в керовані державою переговори про заробітну плату, держава вибудовує систему захисту безробітних, хворих і престарілих — що зводить все більше число людей в положення клієнтів по відношенню до держави і бюрократизує ці стосунки. Мабуть, Хабермас, як і М. Луман першими звернули увагу, що розвинена система соціального захисту має зворотну сторону, формалізуючи людські відносини, надаючи їм обмінно-еквівалентний характер.

Нині виникла безліч нових соціальних рухів на перетині інтересів системного і життєвого світу: молодіжний, зелених, за мир, жіночий рух — Ю. Хабермас інтерпретує їх як «рухи опору» проти колонізації системою життєвого світу. Особливо слід підкреслити інтерес до ідеї і технологій «community development» [178]. Ці нові соціальні рухи пов'язані не з проблемами матеріального відтворення, але акцентують проблеми культурного відтворення, соціалізації або соціальної інтеграції/виключення. Ці проблеми не можна вирішити такими засобами як гроші або владу, вони вимагають нових підходів і участі самого населення в їхньому вирішенні. Так ситуація узагальнюється в 1990-х роках, не набагато вона змінилася і сьогодні. Хіба що проблема соціального виключення поступово стає пріоритетною як для розвинених країн, де існують виключені групи, так, тим більше, для бідних країн, де основна частина населення виключена з існуючих можливостей розвитку. Можна сказати, що ці міркування є природним висновком з популярної ще в 1980-і роки репліки: «Менше держави — більше суспільства». Ми можемо додати до цієї тези в контексті соціальної політики наступне: «Менше прямого державного втручання — більше підтримки соціальної самоорганізації» [170].

Проте один важливий аспект розвитку соціальної політики західними соціологами недостатньо акцентований. «Трикутна» схема, використовувана

ними, дуже очевидним чином неповно. Нам здається, що громадянське суспільство має свою логічну, ресурсну і психологічну противагу — індивіда з його запасом (ресурсом) стійкості. Індивід з його відрефлексованою і усвідомленою або, навпаки, неусвідомленою, опорою на досвід поколінь і цінності традиційної культури, грає найважливішу роль в процесі соціальних трансформацій. Користуючись вираженням, вже фольклорним, що стало, крилатим, це той суб'єкт соціальної політики, із-за якого усі зміни зводиться у формулі «Хотіли зробити як краще, а вийшло, як завжди». Це доповнення тим більше потрібне, що в процесі аналізу з'ясовується, що «ліберальна модель» соціальної політики, що нав'язується державою згори, припускає підтримку з боку громадянського суспільства, базується, багато в чому, на можливостях самодопомоги і взаємодопомоги. У деяких джерелах обговорення моделей соціальної політики йде у рамках опозиції «американський індивідуалізм» — «європейський традиціоналізм».

М. Вебер підкреслив, що суспільства модерну спираються на раціональність і формалізацію (як правило, у формі закону). Але це описує тільки тенденцію, що викликає багато проблем. Підкреслимо ще раз, що поза деякою формалізацією власних меж держава може стати залізною клітиною з обмеженими можливостями для самовизначення індивідуумів, стати порушником соціального балансу. У контексті громадянського суспільства це означає, що формалізація, раціональність не повинна пригнічувати «природні» соціальні стосунки типу сім'ї, дружби, сусідство і тому подібне, які Ю. Хабермас називає «життєвий світ». Баланс між формальністю і добровільністю повинен існувати, не дозволяючи будь-якій стороні бути домінуючою, а неминучі перекривання сфер держави, ринку і соціальної самоорганізації мають бути обмежені, прозорі і керовані. Вони мають бути під соціальним контролем громадян, активно зацікавлених в реалізації як своїх прав, так і своїх громадянських обов'язків. Якщо ж цей баланс порушений в результаті патерналізму держави, то сьогодні не слід сподіватися на те, що населення негайно стане вирішувати завдання, від яких держава

відмовляється. Навпаки, держава, щоб передати якісь завдання соціальної політики третьому сектору або сім'ям і сусідським співтовариствам, повинна «виросити» їх здатність самостійно вирішувати власні проблеми, у тому числі, зробити їх економічно менш залежними від держави [164].

Проте етатизм або етакратизм здається сучасній владі еталоном розвитку. Це вже породило тенденції повернення до автократичної держави і недостатню легітимацію державної влади. Після стихійного і не погодженого з інтересами населення періоду приватизації і суверенізації, сьогодні можна спостерігати спроби жорсткого адміністративного втручання в розвиток ринкових структур і громадських організацій, а також обмеження можливостей місцевого самоврядування, тобто усе в тій же самоорганізації населення.

Сьогодні дуже актуальним є питання соціальної ідентифікації української держави. Багато соціологів її характеризують як фрагментовану, мозаїчну, що використовує насильство для витягання доходу на своїй території. Природно, що соціальна політика в Україні також носить мозаїчний і незбалансований характер. Вона заснована на суперечливому поєднанні принципів лібералізму і патерналізму, універсальності і адресності.

Теоретичні міркування про баланс секторів і їх взаємодії, стають надзвичайно актуальними на тлі потреби в нових моделях соціальної політики в Україні. Кожен з трьох основних її суб'єктів повинен розглядатися як складне об'єднання, як безліч суб'єктів, політика яких може розузгодитися або навіть бути конфліктна у формальних межах одного соціального суб'єкта. Так, держава - це три незалежні гілки влади і ця незалежність часто проявлялася у вигляді протистояння у тому числі, з питань соціальної політики. Загальноприйнятим стало позначення ЗМІ як четвертої гілки влади, роль якої в тому, як сприймає населення соціальну політику, що проводиться державою, і які проблеми сприймає як пріоритетні, надзвичайно велика. Природно, це ставить під питання можливість послідовної соціальної політики і стійкого розвитку країни.

Економічний сектор, як суб'єкт корпоративної соціальної політики, також є поліформним об'єднання. Окрім формування бюджету держави і державних позабюджетних соціальних фондів різні галузі економіки створюють власні недержавні системи пенсійного і медичного страхування, а також володіють певною інфраструктурою, що і доповнює, і фрагментує соціальну політику, а також рівень соціальної захищеності різних категорій працюючих. Природно, це пов'язано з суперечливими стосунками нових бізнес - структур з державою, їх повсюдним і масовим ухиленням від сплати податків. Вважається, що соціальні податки дуже високі, що і викликає ухилення як підприємств, так і громадян від виконання цього найважливішого соціального обов'язку - бути акуратними платниками податків. В той же час в усіх розвинених країнах Європи ставки прибуткових податків громадян в середньому набагато вище за рахунок прогресивного оподаткування, а рівень соціальних податків (відрахувань) підприємств - не нижче, ніж в Україні [135]. Таким чином, питання соціальної орієнтації української економіки не можна ще вважати вирішеним, як і питання активізації соціальної відповідальності громадян і підприємців. Формування системи обов'язкового соціального страхування було перерване реформою податкової системи. Замість соціальних відрахувань, які акумулювалися в державних, але позабюджетних фондах і були відносно незалежні від уряду, держава ввела Єдиний соціальний податок, який збирають податкові органи, а зібрані гроші розподіляють до соціальних фондів. Це грубе порушення прав працюючих на відкладену частину їх заробітної плати пройшло майже непоміченим. Порушення - тому що економічна природа податків і страхових відрахувань різна. Тим самим, держава реально урізувала потенційні доходи населення в старості. Паралельно була проведена Пенсійна реформа, що різко знижувала роль держави в забезпеченні громадян трудовою пенсією. Сьогодні в неї вже вносяться поправки, пов'язані з включенням все меншого кола працюючих і усе більш пізніх років народження. Це пов'язано із запланованим зменшенням розміру Єдиного соціального податку. Цього вимагають підприємці, а держава

вважає, що менший податок платитиметься акуратніше. Але коли держава постійно міняє норми взаємодії, будь-які рішення стають програшними, оскільки законо-виконання падає. В результаті можливість заробити гідну пенсію сьогодні, як ніколи, проблематична. В той же час пенсіонери вже є групою, де багато малозабезпечених і соціально виключених. Мабуть, їх число буде рости [115].

Специфіка громадянського суспільства як суб'єкта соціальної політики полягає у величезній різноманітності його структур, що включають будь-які громадські асоціації і організації, від місцевого самоврядування населення до церкви і інших конфесійних організацій. Групова динаміка українського суспільства, що характеризується появою співтовариств, учасники яких усвідомлюють власну суб'єктність, мають загальні інтереси і здатні робити колективні дії для їх реалізації, пов'язана із становленням солідарних стосунків, які повинні прийти на зміну державному патерналізму. Точніше, солідарні структури громадянського суспільства в процесі свого розвитку зможуть, нарешті, вирішити питання про те, що може робити суспільство, а що повинне робити держава у сфері соціальної політики, не риторичним, а вирішуваним відповідно до цінностей і цілей суспільства. І, нарешті, уявлення про людину як суб'єкта соціальної політики ставить питання про форми його взаємодії з державою, економікою і громадянським суспільством, про його роль в соціальних змінах, що відбуваються, про значення неформальної підтримки, або, навпаки, неприйняття населенням яких-небудь змін. Тому в тексті дисертації приділено значне місце розгляду людини як традиційного об'єкту соціальної політики, розглянуто питання про те, як реалізація соціальних прав і обов'язків роблять людину суб'єктом соціальної політики і які показники свідчать про різні аспекти його реалізації [105].

Оскільки пріоритетом держави залишається зниження витрат бюджету на соціальні потреби, в 2024 р. було знову поставлено питання про адресну допомогу що найбільш має потребу і замінить натуральні пільги грошовими компенсаціями. Очевидно, що надання допомоги відповідно до встановлених

законів категоріями виявилася неефективною, безадресною і навіть несправедливою. Проте переклад натуральних пілг в грошові компенсації вселяє великі тривоги. Крім того, що суми компенсацій не покривають вартості втрачених пілг в натуральному вираженні, суми компенсації більше, іноді в 3-4 рази усе тим же, не найбіднішим групам пенсіонерів. Крім того, усі компенсації виплачуватимуться вже відомим (ідентифікованим) групам ризику. А що робити з новими, не лише бідними, але, головне, соціально виключеними, яких стає все більше? В Україні це [100]:

- люди, що живуть у віддалених населених пунктах (селах);
- люди без необхідної освіти і навичок;
- етнічні меншини, мігранти;
- працюючі (зайняті) з низьким рівнем заробітної плати (як правило, у бюджетних галузях);;
- самотні літні з низькою пенсією і поганими житловими умовами
- молодь в «спальних» районах великих міст, без закінченої освіти і без перспектив зайнятості.

У практиці роботи соціальних служб, що склалася, інші види допомоги, окрім натуральної або грошової, використовуються мало. Допомога працездатним громадянам не орієнтована на їх працевлаштування і не носить поворотного характеру. Складніші види адресної допомоги, наприклад мікрофінансування для співтовариств, що живуть у віддалених населених пунктах, практично не застосовується.

Для орієнтації в способах взаємодій, характерних для соціальної політики може допомогти також законодавчо встановлений перелік «важких життєвих ситуацій», що об'єктивно порушують життєдіяльність громадянина, які надають право людині, що потрапила в них, на соціальне обслуговування (інвалідність, нездатність до самообслуговування у зв'язку з похилим віком, хворобою, сирітство, бездоглядність, малозабезпеченість, безробіття, відсутність певного місця проживання, конфлікти і жорстоке поводження в сім'ї, самотність і тому подібне), які він не може здолати самотійно [95].

Сучасна ситуація в Україні пред'являє нові вимоги до можливостей людини як суб'єкта і адресата (об'єкту) соціальної політики. Можна передбачити, що структуризація соціальної політики, цього пріоритетного напрямку діяльності сучасної соціальної держави, зазнає глибокі зміни. Такі зміни вже проводилися, але в менших масштабах, наприклад, в західних країнах, які йшли назустріч вимогам громадянського суспільства для вирішення соціальних проблем. Зараз, особливо в постсоціалістичних країнах, виникла безліч ініціатив і дій, які не можна чітко віднести ні до однієї зі сфер. Вони є як витратами («сірими зонами»), так і досягненнями міжсекторної взаємодії. Розквіт нових соціальних і культурних рухів, таких як боротьба за права людини, фемінізм, захист довкілля і інше, створили новий тип соціальної структури - «мережеве суспільство» і нові можливості соціальних взаємодій, надзвичайно диференційованих як в глобальному, так і локальному просторі. Цей процес ще раз продемонстрував важливість узгодження різних інтересів у світі, одночасно фрагментарному і взаємозалежному.

На закінчення необхідно відмітити, що розвиток соціальних держав і соціальної політики всюди носить суперечливий характер. Розробка ефективної соціальної політики є найважливішим завданням будь-якої влади. Постійний контекст глобальних соціальних проблем, виділених ще в 1970-і роки, і нові проблеми, пов'язані з «суспільством ризику», визначають мегатенденції соціальної політики [62]. Новий глобальний світ інформаційних технологій інтерпретується багатьма дослідниками в термінах кризи і необхідності реструктуризації. Проте все більше дослідників звертає увагу на те, що паралельно глобалізації йдуть процеси локалізації, відродження традиційних інститутів, таких як місцеве самоврядування, національно-культурні і господарські громади і так далі. В Україні ж протиріччя розвитку західних соціальних держав, які інтерпретувалися рядом дослідників як криза, недостатньо осмислені і відрефлексовані. Це підсумовується з традиційними проблемами, що виникли в результаті трансформацій останніх років, так і успадкованими від соціалізму. Таким чином замість розвитку процесів

взаємодії секторів суспільства і формування більше погодженої і збалансованої моделі розвитку України, ми бачимо втрату довіри громадян до держави, маніпулювання громадською думкою, неповагу до законів з боку усіх суб'єктів соціальної політики.

Незважаючи на організаційні структури, що склалися, і правовому просторі, механізми реалізації соціальної політики в Україні характеризуються, на думку більшості дослідників, реальними труднощами, такими, наприклад, як:

а) «розрив», що створився між поставленими самим життям соціальними проблемами і можливостями фінансово-економічного, організаційного і управлінського плану;

б) протиріччя між декларованими центром, регіональною і місцевою владою цілями і завданнями соціальної політики, з одного боку, і реальними заходами з їхнього здійснення - з іншої;

в) протиріччя між органами соціальної політики центру і регіонів, які охоплюють сфери компетенції, управління і організації конкретної роботи з реалізації соціальних програм;

г) протиріччя, обумовлені явною невідповідністю між необхідними інформаційними технологіями в управлінні соціальною сферою і сучасним станом соціального менеджменту як на державному, так і регіональному і муніципальному рівнях [55].

Сучасна ситуація в Україні викликає певне почуття розгубленості і втрати напрямку в розвитку соціальної політики. Більше того, видається обґрунтованим припущення, що основним соціальним пріоритетом держави є зниження витрат бюджету на соціальні потреби і взагалі на потреби населення. Тому обговорювати проблему ефективності соціальної політики і роль кожного з секторів суспільства в ній знову майже неможливо.

Висновки до першого розділу

Таким чином, необхідно відмітити, що розвиток соціальних держав і соціальної політики всюди носить суперечливий характер. Розробка ефективної соціальної політики є найважливішим завданням будь-якої влади. Постійний контекст глобальних соціальних проблем, виділених ще в 1970-і роки, і нові проблеми, пов'язані з «суспільством ризику», визначають мегатенденції соціальної політики. Новий глобальний світ інформаційних технологій інтерпретується багатьма дослідниками в термінах кризи і необхідністю реструктуризації.

Проте все більше дослідників звертає увагу на те, що паралельно глобалізації йдуть процеси локалізації, відродження традиційних інститутів, таких як місцеве самоврядування, національно-культурні і господарські громади і так далі. В Україні ж протиріччя розвитку недостатньо осмислені і відрефлексовані. Це підсумовується з традиційними українськими проблемами, що виникли в результаті трансформацій останніх років, так і успадкованими від соціалізму. Таким чином замість розвитку процесів взаємодії секторів суспільства і формування більше погодженої і збалансованої моделі розвитку, ми бачимо втрату довіри громадян до держави, маніпулювання громадською думкою, неповага до законів з боку усіх суб'єктів соціальної політики.

Незважаючи на організаційні структури, що склалися, і правовий простір, механізми реалізації соціальної політики в Україні характеризуються, на думку більшості дослідників, реальними труднощами.

Сучасна ситуація в Україні викликає певне почуття розгубленості і втрати напрямку в розвитку соціальної політики. Більше того, видається обгрунтованим припущення, що основним соціальним пріоритетом держави є зниження витрат бюджету на соціальні потреби і взагалі на потреби населення. Тому обговорювати проблему ефективності соціальної політики і роль кожного з секторів суспільства в ній знову майже неможливо.

Держава закликає громадян до підвищення відповідальності за власний добробут, але одночасно споруджує бюрократичні бар'єри на шляху розвитку малого бізнесу, мікрокредитування і тому подібне. В той же час очевидно, що немає такої моделі соціальної держави, яка не примушувала б людину до власних зусиль для досягнення благополуччя. Активізація людини через акцентування не лише його соціальних прав, але і обов'язків по відношенню до оточення і держави здається доки дуже важким завданням із-за опору «людського матеріалу» і зростаючої недовіри до держави.

Реальний розвиток держави останніми роками говорить про реставрацію автократичного способу керівництва і прямого адміністрування. Однією з головних причин неефективності соціальної політики держави за останні 10-15 років являється повна байдужість держави до можливостей активізації участі місцевих співтовариств і об'єднань громадян в рішенні завдань соціальної політики на рівні їх виникнення. Незважаючи на декларацію необхідності субсидіарного підходу, ніякі кроки для його реалізації і підвищення міри субсидіарності соціальної політики державою зроблені не були. Тому стосунки між людиною і державою не можуть стати менш залежними і рівноправнішими.

В якості нового механізму реалізації соціальної політики в нашій країні в останні 12-15 років виступає соціальна робота. Вона не лише оформилася як наука і академічна дисципліна, але і далеко пішла від осмислення громадської філантропії або державного піклування. Проте не усі теоретичні і прикладні питання знайшли своє рішення або навіть достатню міру прояснення. Більше того, рішення одних проблем сформулювало ряд інших, висунених самою специфікою сучасного суспільства, розумінням прав і свобод людини, що склалося.

РОЗДІЛ II.

АНАЛІЗ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

2.1. Оцінка механізму соціальної держави при впровадженні зарубіжного досвіду

Прийнято вважати, що в соціальній державі будь-яке економічне реформування розглядається через призму досягнення соціальних результатів, оскільки пріоритетним є розвиток людини. Термін «соціальна держава» використовується переважно в німецькомовних джерелах (Sozialstaat) і взагалі в континентальній, традиційно перебуваючій під впливом соціал-демократичних ідей, науковій практиці. В той же час в англomовних країнах вживається поняття «Держава загального добробуту» (welfare state), що тяжіє до ліберальних політичних традицій. Як пише англійський автор Д. Кларк, «важко знайти згоду з питання про те, що таке welfare state, де такі існують, і що з ними сталося, але набагато важче - про те, чи є welfare state відповідним об'єктом дослідження». Проте, труднощі дискусії не повинні нас зупиняти [14].

Хоча поняття соціальної держави і держави загального добробуту близькі, історико-політичний розвиток і соціокультурні традиції дозволяють розрізняти їх. Зокрема, різними є цільові групи і відношення до допустимого рівня диференціації доходів, що дуже істотно з точки зору основних цінностей різних типів соціальної держави. «Соціальна держава може бути визначена як форма соціальної структури, де ринкова економіка і плюралістична політична структура гарантують певні блага усьому населенню». Розширення можливостей добробуту пов'язане з політичним втручанням держави в економіку, а також поділу самих громадян (сімей). Міра втручання в різних соціальних державах залежить від багатьох чинників, а не тільки переважання ліберальної або континентальної традиції. Так, наприклад, норвезька дослідниця відмічає, що норвезька соціальна держава по більшості параметрів,

безумовно, відноситься до скандинавської інституціональної моделі. Проте в питаннях сімейної підтримки і гендерної рівності Норвегія ближче до ліберальної Англії, чим до соціалістичної Швеції. Треба відмітити, що гендерний аналіз соціальних держав, що склалися, дає підстави для зовсім інших класифікацій, чим традиційні, в першу чергу, запропоновані Г. Еспінг-Андерсеном, П. Абрахамсоном та ін. Проте класифікації соціальної держави, гендерні аспекти, що враховують її, нами не розглядатимуться [16].

Класична, континентальна традиція розуміння соціальної держави також складалася в дискусії, де були представлені дуже різні точки зору. По-перше, віра в прогрес, характерна для століття Просвіти, породила віру в удосконалення громадських установ і держави. Ідеї Ш. Монтеск'є про можливість розвитку законності, обмеження всевладдя держави і верховенства права як «здійснення свободи» була підхоплена німецькими мислителями: І. Кантом, Г. В. Ф. Гегелем, В. фон Гумбольдтом і Л. фон Штейном. У зв'язку з тим, що Л. фон Штейн і В. фон Гумбольдт були не лише відомими мислителями, але і державними діячами, їх особливо часто називають як ідеологів німецької соціальної держави [43].

Теоретики того часу протиставляли правову державу теократичною і деспотичною, підкреслюючи, що виконання адміністративно-управлінських функцій в останніх базувалося не лише, а іноді і не стільки на праві, скільки на нормах релігії або волі правителя. Крім того, правова держава вважалася протилежністю поліцейської, в якій переважали каральні і контрольні механізми. Треба відмітити, що інтерес до регулюючих можливостей права в Україні був завжди великий, оскільки український соціум традиційно себе усвідомлює як незаконослухняний, на відміну, скажемо від німецького. З іншого боку, в українській, дійсності ми бачимо закони, які один одному суперечать, або не вписуються в загальну систему. Право - теж суперечлива освіта: ухвалення законів лобіюється, і узгодження інтересів усіх соціальних груп відбувається не завжди, тому право в принципі може як упорядковувати, так і дестабілізувати соціальну взаємодію. У Західній Європі ж на основі ідеї

права, упорядковуючої систему державного управління за допомогою законів, дотримання яких однакове обов'язково для усіх станів, стала розвиватися ідея соціальної держави, як природне її продовження [52].

Таким чином, розвиток особистості мислився не лише як розвиток індивідуальних прав і свобод, але і як прояв їх в стосунках з суспільством і державою. Тому державний устрій, не є сама по собі мета громадського розвитку, але лише засіб розвитку людини. Завдання держави, писав німецький мислитель В. Гумбольдт, полягає в «розвитку сил окремих громадян з їхнім індивідуальним характером, тому об'єктом його діяльності може бути тільки те, чого вони самі не в змозі добитися - сприяння безпеки». Потреба у безпеці об'єднує цілі держави з усіма приватними цілями окремих громадян.

Дуже далекоглядною видається точка зору В. фон Гумбольдта на турботу держави про «позитивне благо громадян», тобто про соціальні блага, з сьогоденної точки зору, коли ми можемо бачити і аналізувати кризу «дбайливої» соціальної держави. Річ у тому, що В. фон Гумбольдт наполягав на тому, що держава не повинна виходити за межі, пов'язані з необхідністю охороняти громадян від зовнішніх і внутрішніх ворогів, інші ж цілі, вважав він, багаті порушенням прав громадян на самостійне рішення власних проблем. Установи держави, що здійснюють турботу про громадян, мають шкідливі наслідки, в них панує дух уряду, одноманітність, вважав Гумбольдт. Різноманіття, яке дається з'єднанням багатьох, найбільше благо суспільства, воно втрачається у міру посилення держави. Ще більше від турботи держави страждає енергія діяльності і моральний характер громадян. Ким багато і часто керують, підкреслює Гумбольдт, той легко добровільно відмовляється і від представленої йому долі самостійності. Він вважає себе вільним від турбот і задовольняється тим, що чекає керівництва зверху і підкоряється йому. Такий підданий вважає себе вільним від моральних зобов'язань і від законів, і ухилення вважає виграшним [56]. Якщо кожен розраховує на дбайливу допомогу держави про себе, то ще більш охоче надає державі турботу про

інших громадян. Держава, отже, послабляє співчуття до ближніх, і робить людей менш готовими до надання взаємодопомоги.

Ідея соціальної держави тісно пов'язана з легітимацією втручання держави в саморегульовані ринкові стосунки, які являються, на загальну думку, механізмом, що породжує соціальну нерівність. «Видима рука» соціальної держави на основі правових норм втручається у функціонування ринку, ставить і вирішує завдання регулювання і планування, обмежуючи диференціюючий потенціал «невидимої руки». Важливе те, що через ідею соціальної держави в практику різних західних держав були впроваджені нові моделі управління і планування, розширився вплив держави на економіку, а фактично «свобода ринку», тобто його здатність через механізми саморегулювання вирішувати соціально-економічні проблеми, була досить помітно обмежена.

Відповідно до нового розуміння ролі ринку і держави у функціонуванні соціального цілого, був переосмислений стійкий погляд на «природність» соціальних нерівностей, породжених як нерівністю власності (що залишилося, швидше, в XIX -м столітті), так і нерівністю позицій на ринку праці. У держави по відношенню до усіх громадян з'явилися нові завдання, які до 1950, - х років носили дуже обмежений характер, тепер же були сформульовані як універсальні [62].

Виникає питання, які ж конкретні регулятори знаходяться в руках держави для посилення спільності і подолання надмірних відмінностей соціальних суб'єктів, підтримка балансу між їх загальним і відмінним? Чи можна в діяльності держави побачити прояв таких механізмів? Представляється, що найбільш функціональним економічним механізмом збільшення долі загального в соціальних суб'єктах і скорочення їх диференціації виступає відома операція перерозподілу через бюджет держави певної долі ВВП. Якщо ця доля перерозподілу зменшується, міра диференціації соціальних суб'єктів наростає. Не випадково сучасні держави прагнуть до збільшення долі засобів, що перерозподіляються через бюджет.

Цим самим вони скріплюють соціальне середовище, перешкоджають її фрагментації і росту соціальної напруженості між окремими взаємодіючими суб'єктами.

Різні автори акцентують різні пріоритети соціальної держави. Якщо для одних характерне широке його тлумачення як *державної системи опіки і забезпечення*, то для інших - роль соціальної держави зводиться до згладжування структурної соціальної нерівності і запобігання масовому зuboжінню населення. В той же час усе більш поширеною стає точка зору, що реальне значення соціальної держави лежить не в перерозподільних ефектах, а в потенціалі соціальної інтеграції. Соціальна держава не повинна редукуватися до проблем соціальної стратифікації або нерівності, оскільки з ростом заробітної плати і доходів ростуть і соціальні виплати, але відносна бідність зберігається, а іноді і збільшується. Сила держави добробуту не в точному перерозподілі, а в можливостях збалансованішого розвитку суспільства і високого рівня соціального світу.

Автори німецького видання «Словник соціальної роботи : завдання, практика, поняття і методи соціальної роботи і соціальної педагогіки» Д. Крефт і І. Миленц пропонують наступне трактування, яке можна назвати цілком традиційним : «соціальна держава означає обов'язок держави піклуватися про добробут своїх громадян. Це зобов'язання здійснюється шляхом компетентного втручання держави відповідно до існуючого законодавства в соціально-економічні процеси, коли це необхідно для підтримки належного рівня добробуту» [68].

Необхідно також відмітити, що ранній період розвитку соціальної держави вже поставив перед теоретиками і практиками питання, які активно дискутуються на рубежі XX-XXI століть. Річ у тому, що ринкова економіка завжди вважалася джерелом нерівності і конкурентної боротьби, соціальна держава ж репрезентувала колективну солідарність в «різноманітних упаковках». Обговорення альтернативи «держава або ринок» створила теоретичне поле осмислення соціального управління. В той же час від уваги

дослідників якось вислизало, що ринок історично створював солідарні структури у вигляді комерційного страхування майна і власності, відпрацьовував і шліфував їх механізми. Так страхування вантажів через домовленість сторін застосовувалося купцями, починаючи з XII століття. Соціальне страхування, як страхування ризиків втрати доходу, спиралося на цю багатовікову історію, що знайшла продовження, наприклад, в пруському Промисловому статуті 1847 р. Так що держава знайшла тут норми звичайного права, які перетворилися на детально розроблене законодавство.

Строго кажучи, система державного, обов'язкового соціального страхування є фундаментом соціальної держави в усіх країнах світу, особливо європейських континентальних. Крім того, безумовним джерелом колективної солідарності завжди були первинні соціальні структури: сім'я, спорідненість, сусідство, цехова структура, корпорація і тому подібне. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що системи соціального захисту, які сформував ринок у вигляді соціального страхування і громадянське суспільство у вигляді неформальних солідарних механізмів, не лише «старше» за соціальну державу, але і стійкіше її, оскільки мають «природніший» характер [92].

Вважається, що сучасна соціальна держава може гарантувати кожному громадянину гідні умови життя. Проте держава повинна діяти так, щоб ці гарантії не носили дестимулюючого характеру по відношенню до зайнятості. Тому соціальний захист працюючих, що забезпечується обов'язковим соціальним страхуванням, повинен давати їм як платникам податків, набагато більш високі результати, і, тим самим, відтворювати певні форми соціальної нерівності. В той же час не можна закривати очі на той факт, що в соціальних державах склалися «нові забезпечувані класи», соціальне положення і добробут яких не обумовлений ні майном, ні трудовою діяльністю, а залежить від визначення соціальних гарантій, реалізацію яких забезпечує працююче населення. Саме цю ситуацію можна позначити як соціальний аспект кризи соціальної держави, про яку говорилося вище. Звичайно, в ліберальних соціальних державах, тобто в державах добробуту, цей аспект виражений ще

сильніше, проте там рівень забезпечення соціальних гарантій нижчий, ніж в континентальних соціальних державах.

Сучасна нерівність і бідність мають багато в чому інший, чим на початку XX століття, характер. Так, Рада Європи визначила, що бідними вважаються особи, сім'ї і групи, «які мають у розпорядженні настільки незначні матеріальні, культурні і соціальні кошти, що не можуть дозволити собі спосіб життя, що вважається мінімально прийнятним в тій, країні, що входить в ЄС, де вони живуть». Відповідно до цього визначення бідного, як правило, вважається той, хто має у своєму розпорядженні менше половини від середніх доходів. На відміну від країн, що розвиваються, бідність в промислово розвинених державах проявляється не у формі явного зубожіння населення, а у відсутності достатніх можливостей для участі в громадському житті, тобто в соціальному виключенні [175].

Підводячи підсумки про те, яка держава і чому може називатися соціальною, відмітимо, що більшість авторів сьогодні виділяють три типи соціальної держави і ця типологія тісно пов'язана з типологією соціальної політики :

1. Ліберальна (чи обмежене) соціальна держава. Держава через бюджет фінансує «джерела існування» (допомогу) малозабезпеченої частини населення. Правила надання соціальної допомоги досить строгі, допомога має невеликий (правда, воно може виплачуватися в пакеті з наданням талонів на їжу, оплату муніципального житла і тому подібне, що фактично її помітно збільшує), а працездатних одержувачів влада намагаються працевлаштувати – перевести з допомоги на заробітну плату. Традиційні приклади - США, Великобританія, Канада і Австралія. Причому багато авторів сьогодні вважають батьківщину лібералізму виключенням з правил, де ліберальна традиція вибіркової співіснує з елементами соціал- демократичного універсалізму

2. Консервативна (чи корпоративне) соціальна держава. Гарантом соціального забезпечення виступає держава, а фінансується вона через

різноманітні страхові фонди. Рівень соціального забезпечення залежить від стажу роботи, рівня заробітної плати і так далі. Особливо важлива для держави робота, наприклад, державна служба, як правило, винагороджується певними пільгами, найчастіше це пенсійне і медичне забезпечення, а також гарантії зайнятості. В той же час для тривало безробітних, мігрантів і інших, з яких-небудь причин «викинутих» з ринку праці, існують програми «Мінімального гарантованого доходу», що фінансуються з бюджету. Класичний приклад такого типу - Німеччина. В цілому це найбільш поширений в Європі тип соціальної держави.

3. Соціал-демократична (чи соціалістична) соціальна держава. Її правова основа - рівне соціальне забезпечення усіх громадян. Важливою частиною політики держави є політика повної зайнятості. Якщо система пенсій і допомоги достатня для підтримки добробуту громадян, то вона дуже дорога. Тому доводиться тримати на дуже високому рівні податки, як в Швеції, або створювати дворівневу систему, при якій мінімальний рівень добробуту забезпечується державою, а понад це може бути пенсія або допомога із страхового фонду та іншого джерела, що зближує цей варіант соціальної держави з «німецьким» [178].

Ще один варіант класифікації доповнює три названі типи католицьким або субсидіарним соціальним типом соціальної держави. З цим додаванням, мабуть, необхідно погодитися у зв'язку з актуалізацією принципу субсидіарності останніми роками. Основні характеристики цих чотирьох типів держави дані в таблиці.

Отже, сьогодні дебати з приводу типу «соціальної держави» пов'язані з тим, які права і обов'язки, зобов'язання і пільги «оформляють» громадянство в конкретній країні. Природно, що соціологічні пояснення феномену соціальної держави роблять і інші акценти. Так, американські теоретики, що обґрунтовують пріоритет громадянського суспільства перед державою, вважають, що держава повинна забезпечити населенню мінімальну соціальну підтримку, щоб гарантувати участь громадян в демократичних процедурах, у

тому числі пов'язаних з легітимацією держави. Соціологи-функціоналісти, починаючи з Т. Парсонса, вважають, що державне втручання засобами соціальної політики потрібне для вирішення конфліктів, властивих індустріальному суспільству [183].

Таблиця 2.1.

Характеристики різних типів соціальної держави

Характеристики	Католицький	Консервативний	Ліберальний	Соціал-демократичний
Центральна одиниця	Сім'я	Місцевий ринок праці	Центральний уряд	Місцеві органи управління
Рівень витрат на соціальне забезпечення	Низький	Високий	Середній або низький	Високий
Зайнятість	Низька, багато жінок не працюють	Висока, але широко представлена неповна зайнятість	Середня, широко представлений вторинний ринок праці	Висока, стимулюється державою
Розвиток приватного сектора в наданні соціальних послуг	Середній	високий	Дуже високий	середній
Головне джерело фінансування	Самодопомога, сімейна допомога і взаємодопомога Обов'язкове страхування.	Обов'язкове і корпоративне страхування, самодопомога і взаємодопомога	Податковий перерозподіл для бідних і не працюючих, різні види страхування для платників податків	Держава і комуни (муніципалітети). Податкове перерозподілення

Політологи можуть також підкреслити, що в соціальній державі точкою відліку є права людей, а не здійснення державою функцій нагляду і покарання

упереміж з опікою тих, хто вважався порушниками громадського порядку.

Сьогодні основними параметрами соціальної держави будь-якого типу вважається:

1. Розвинена правова система, де здійснено розділення влади, чітка реалізація функцій кожної гілки влади. Це означає, що законодавча влада розробляє нормативно-правову основу соціальної роботи; виконавча влада організовує виконання законів, збір податків, функціонування організаційно-управлінських структур, що забезпечують отримання соціальних послуг громадянами; судова влада забезпечує захист прав громадян у встановленому законом порядку. Держава підтримує цивільні ініціативи, взаємодіє з некомерційними і недержавними організаціями, що здійснюють рішення яких-небудь соціальних завдань.

2. Розвинена система страхових соціальних відрахувань (обов'язкового і добровільного, корпоративного або комерційного, соціального страхування), високий рівень податків, що формують бюджет і розміри бюджетних відрахувань на соціальну сферу.

3. Розвинена система послуг і соціальних служб для усіх груп населення. Високорозвинені промислові держави Європи, а також США і Японія ще в 70-і роки змінили свій «індустріальний» статус, перейшовши 50% відмітку долі працівників, що беруть участь у сфері обслуговування, де особливе місце займають різноманітні соціальні послуги [180].

Сервісний характер сучасної соціальної держави став предметом рефлексії зовсім нещодавно, набагато пізніше, ніж було встановлено, що соціальна держава є «правовою і податковою».

Необхідно також відмітити, що кожному типу соціальної держави властиві характерні недоліки, вразливі місця. Причому в ролі таких часто виступають визнані, але гіпертрофовані переваги цих же типів соціальних держав. «П'ята Ахіллеса» соціал-демократичної держави - підтримка досягнутої соціально-економічної рівності і державний сектор, що надмірно розрісся. Інтереси зайнятих в ринковому секторі конфліктують з інтересами

зайнятих в державному секторі і залежних від державної системи соціального обслуговування. На «межі» дискусії державний сектор розглядається як паразитичний. Його розростання відгукнеться інфляційними процесами, а прагнення до повної і гарантованої зайнятості виступає гальмом для найкваліфікованіших і активніших працівників. Необхідно відмітити, що тенденції усереднювання характерні для будь-якого типу соціал-демократичної держави. Проте саме тут висока солідарність між класами і різними секторами економіки.

У консервативній моделі, держава не протидіє соціальній нерівності, оскільки конкурентні процеси у високопродуктивній економіці, як правило, дозволяють фінансувати ношу зростаючої популяції пенсіонерів і маргіналів (частково зайнятих) ринку праці. Основний конфлікт пов'язаний з інтересами «інсайдерів» ринкової економіки, які протиставляються «наднаселенню» (*superplus population*), виключеному з ринку праці [185].

У ліберальних державах нерівність аутсайдерів або виключених груп заперечується, оскільки закон надає рівні можливості для освіти і зайнятості. Проте постійно зростаючий рівень життя контрастує з можливостями високооплачуваної зайнятості для «слабких» груп населення, в першу чергу, жінок, чорних (у США) і іммігрантів (у усіх розвинених країнах). Основним джерелом конфліктів є збільшення числа користувачів програм допомоги в працездатному віці. Тут також як і в консервативній моделі, класична проблема бідності як низького рівня життя трансформувалася в проблему соціального виключення і стійкої субкультури бідності.

Фіскалізація соціальних держав пов'язана з вимогою, щоб зв'язки між фінансовими внесками і цілями, на які вони витрачаються, мають бути видні платникам податків і схвалені ними. Громадянин в системі податкових зобов'язань має бути більше схожий на вкладника в системі соціального страхування, а не просто платника податків, зобов'язаного розплатитися з державою. На думку деяких фахівців, податкові вклади громадян повинні враховуватися подібно до персональних внесків в страхових системах. «Нова

передбачливість» розглядає громадян в якості «активних обчислювачів ризику» і «ризик-менеджерів», уповноважених «здійснювати їхні власні вибори» для підвищення ефективності системи страхування або перерозподілу. Сучасний бізнес в розвинених країнах стає більше соціально відповідальним і також бере участь в соціальних витратах (навчання працівників і підтримка їх здоров'я, громадські потреби і будівництво житла). Для реалізації колективних цілей приватними інструментами Церква і різні благодійні фонди збільшують участь в громадських справах [211].

Необхідно відмітити, що державно-правове регулювання ситуацій, в яких громадянин може потребувати різних форм соціального захисту, як то втрата працездатності внаслідок старості або хвороби, соціальна нерівність або відсутність мінімальних доходів є не лише вдосконаленням механізмів соціальної держави, але і відмовою від використання механізмів звичайного права на користь сучасних державно-правових норм і супутніх їм бюрократичних процедур. Крім того, це формальне визнання того факту, що сім'я і інші неформальні співтовариства в сучасних умовах не можуть впоратися із завданнями соціального захисту своїх членів, або, принаймні, не можуть забезпечити гарантований і рівний рівень такого захисту [213].

Нам здається, що ця ситуація має подвійний характер. На рівні індивіда державно-правові інститути гарантують реалізацію конституційних соціальних прав, реалізують певні форми підтримки сім'ї. В той же час, кожен індивід, захищений правовими нормами від соціальних ризиків, може, і це часто відбувається, менше цінувати ту підтримку, яка забезпечується колективною, груповою або сімейною солідарністю. Ця ситуація привертає увагу все більшого числа аналітиків, особливо у зв'язку з кризою держави загального добробуту, який торкнувся практично усіх держав такого типу, починаючи з кінця 1980-х років. У теоретичному плані найбільш різкій критиці бюрократичні інститути соціального захисту, створені сучасною державою і руйнуючі «соціальну тканину», піддалися соціологами Франкфуртської школи. Саме цей процес мав Ю.Хабермас, кажучи, що

«системний світ» витісняє «життєвий світ», а клієнтальні стосунки з державою замінюють соціальну відповідальність і спільну діяльність громадян [195]. Тому останніми роками таку серйозну увагу привертає ідея субсидіарності, тобто вирішення питань людей на найнижчому рівні управління, а також в сім'ї і общині, яка розвивається ось вже більше ста років Католицькою церквою. Субсидіарний підхід відроджує значення первинних соціальних спільностей, доповнюючи модель людини в соціальній державі людиною в соціальній спільності або спільностях (community), тому ми детально розглянемо його нижче. Треба сказати, що в сучасних соціальних державах не можна не помітити як зразкову правову і бюрократичну системи, так і ті, що збереглися від минулого в силу впливу католицької церкви або громадських традицій, субсидіарні інститути.

Зміни в державі добробуту означають, що інші можливості повинні активно додаватися до державних ресурсів підтримки і забезпечення добробуту. Держава продовжує залишатися гарантом значного числа соціальних послуг, але в першу чергу концентрується на формулюванні політичних цілей, розвитку основних форм участі і спостереженні за правилами гри. Виконання цілей відбувається на контрактній, договірній основі, що дозволяє громадянам реалізовувати індивідуальні сценарії соціального страхування і захисту [183].

Усе більш очевидно, підкреслював Генеральний директор Міжнародного бюро праці (МВТ) М. Хансен, що соціальний прогрес вже не є справою однієї держави: він усе більш стає справою інших учасників економічного життя, зокрема, промислових підприємств, оптових і роздрібних торговців, груп споживачів. Без чесної взаємодії усіх партнерів не припиняться односторонні акції. На поліпшення умов життя і праці можна сподіватися лише при загальному дотриманні основних прав людини на виробництві, на що і спрямована робота МВТ з ратифікації основних конвенцій [175].

Справа не в створенні нового індивідуалізму як такого, але в зміні

спрямувань і техніки «управління управлінням», за допомогою якого робиться нова індивідуальність. Фінський соціолог І.Хелен називає цю ситуацію «негараздами велфера» і цитує англійського соціолога Роуза, що оцінює ці зміни як драматичні, такі, що ведуть до фрагментації соціального в індивідуальних інтересах, «смерті соціального». Звідси виникає новий дискурс співтовариств. Роуз не лише повертається до комунітаризму, але ще використовує поняття «співтовариства» в критиці тенденцій розвитку «держави добробуту» останніх трьох десятиліть [170].

Тому перспективи розвитку соціальної держави сьогодні, коли очевидно позначилися негативні наслідки патерналізму - клієнтизму, пов'язані з розвитком збалансованішої моделі соціальної держави, де ринок, держава і громадянське суспільство розвивають власні ресурсні і солідарнісні структури, де громадяни є рівноправними учасниками і партнерами, які розвивають їх персональні, людські і фінансові можливості. З теоретичної точки зору це відповідає переконаності соціологів- функціоналістів, що якщо якісь соціальні функції затребувані суспільством, вони можуть розвиватися різними частинами соціуму. Тому якщо функції і засоби добробуту і підтримки не монополізуються державою, вони інтенсивно розвиваються іншими частинами (секторами) суспільства. У цьому, на наш погляд, і полягає ідея субсидіарності соціальної держави, що активно дискутована в Європейському Союзі.

Недосконалий і політичний процес, в якому існує і невідання виборців, і маніпулювання ними. Крім того, існують групи лобіювання, що мають істотний вплив в усіх країнах з розвиненими демократичними механізмами, наприклад, в США.

Очевидно, що соціальна держава, як в Німеччині, так і інших країнах Європи, гарантує кожному громадянину гідні умови життя, але ці гарантії не повинні мати дестимулюючого характеру по відношенню до зайнятості, оскільки соціальний захист працюючих у рамках страхових систем забезпечує набагато більш високі результати. В той же час не можна закривати очі на той

факт, що в розвинених соціальних державах склалися нові «забезпечувані» класи, соціальне положення і добробут яких не обумовлений ні майном, ні трудовою діяльністю, а залежить від визначення соціальних гарантій, реалізацію яких забезпечує працююче населення [248].

Тому сьогодні стало прийнятим оновлене розуміння цілей соціальної держави. Мета соціальної держави - не усебічно забезпечена і обслуговувана людина, навпаки, воно будується на самостійно придбаних в процесі трудової діяльності індивідуальних правоприязнаннях. Для реалізації цього підходу створено широке соціальне законодавство. Таким чином, соціальна держава - це держава трудящих, де саме постійно і ефективно працюючі люди, які набувають права на різні види соціальної підтримки через страхування. Крім того, саме працюючі як платники податків створюють ресурсну основу для фінансування соціальної допомоги непрацездатним, дітям, інвалідам і так далі, що вважається вираженням цінностей справедливості і гуманності.

Більшість українських авторів вважають, що для нашої країни соціальна держава - ця держава, в якій враховуються інтереси усіх соціальних шарів суспільства, де працездатним людям надається можливість заробляти на гідне життя собі і своїм сім'ям, а непрацездатним держава забезпечує гарантований рівень життя за допомогою виплати пенсій, допомоги, надання інших видів соціального забезпечення і соціальної допомоги. На жаль, механізм цього державного гарантування, як правило, не аналізується, але реально він залежить саме від виконання податкових зобов'язань працюючими і підприємцями. При цьому держава повинна встановити прийнятні ставки податків і стежити за їх акуратною виплатою усіма учасниками ринку праці, чого російська держава досі не навчилася робити. Соціальна держава – це держава, в якій людині гарантовано право споживання і право свободи господарської діяльності, в якій чоловіки і жінки наділені усіма демократичними правами дії на владу, де існує реальна можливість приборкувати сліпі ринкові сили за допомогою оподаткування надприбутків і перерозподілу засобів в інтересах менш імутих і стійкого розвитку

суспільства. Ця держава, в якій соціальні протиріччя долаються ефективно працюючими державними структурами. Соціальна держава – це розвиток для усіх. Можна, проте, відмітити, що в усіх реально існуючих державах протиріччя між поточними і перспективними цілями розвитку, між інтересами різних груп населення і різними регіонами викликають соціальні напруги і конфлікти. Але вони ж сприяють розвитку соціальних держав, нехай не завжди збалансованому. Відмітимо також важливе перенесення акценту з «добробуту для усіх, про який писав творець німецької ринкової економіки Л. Ерхард, до «розвитку для усіх», що представляється не лише новою, але і набагато складнішою вимогою до практики соціальної держави[241].

2.2. Стантартизація та правове регулювання єдиного соціального простору.

Стандартизація соціального обслуговування спрямована на збереження єдиного соціального простору України на основі єдиних нормативних правових актів, що регулюють об'єм і якість соціального обслуговування; становлення і розвиток в областях України системи установ соціального обслуговування населення; підвищення обґрунтованості формування бюджетів. Перелік видів державних і муніципальних установ соціального обслуговування, що роблять загальнодоступні і безкоштовні послуги, визначається Законом України «Про соціальні послуги», і нормативними актами, доповнюючими закон [75].

Виконання стандартів гарантується через закріплення джерел доходів, надання фінансової допомоги через механізм трансфертів, надання дотацій, а також залучення позабюджетних засобів. Стандартизація необхідних послуг потрібна тому, що разом з державними службами, що входять з систему Міністерства соціальної політики, відомчі і міжвідомчі, а також комерційні або існуючі на благодійній основі, а також муніципальні. У будь-якому випадку вони повинні отримати ліцензію на свою діяльність, на усі види

послуг.

Соціальна стандартизація повинна стати новою сферою регламентації найважливіших параметрів соціального розвитку з боку органів державної влади і органів місцевого самоврядування. Побудова системи соціального захисту населення стає головною ланкою нової соціальної політики. Формування і застосування соціального захисту виступає найважливішим засобом підвищення керованості соціальними процесами і подолання кризи соціальної сфери. «Створюється механізм, що дозволяє перейти від постатейного до подушевого фінансування витрат на соціальні потреби, що значно підвищує ефективність використання засобів і рівень контролю» [74, 175].

Основними труднощами для розвинених соціальних держав виявилася ситуація, коли забезпечення основного мінімального соціального стандарту - прожиткового мінімуму (нижньої межі споживання) групам населення, які є працездатними, хоча і з якихось причин виключених з трудової діяльності, руйнує мотивацію на самозабезпечення і зайнятість, як оплачувану, так і неоплачувану. Цей процес захопив там значну частину населення, що знаходиться в працездатному віці. До того ж чисельність маргінальних або соціально виключених груп, що користуються «дбайливістю» держави, росте, що породжує цілком справедливе невдоволення працюючих, тобто платників податків, які вважають, що держава повинна піклуватися тільки про тих, хто дійсно не може себе забезпечувати. Проте процедури контролю над наданням допомоги бюрократизують і знеособлюють соціальну державу і порушують права громадян, тому піддаються постійній критиці.

В той же час повернення до «пульта управління» соціал-демократів як в Німеччині, Франції, так і ще ряду розвинених держав (Англії, Італії і так далі), говорить про те, що ідеологія європейських соціал-демократів, яка припускає зміцнення ролі держави, політику диференційованої допомоги бідним, допомога сім'ям з дітьми,, допомога в здобутті вищої освіти знаходить підтримку електорату. При цьому і у Франції, і в Німеччині почалися соціальні

реформи, метою яких є обмеження державної підтримкою, особливо працездатних. Звичайно, сучасна соціал-демократія любить підкреслювати свій ліберальний характер, так само як і ліберали говорити про те, що лібералізм став більше соціалістичним [182].

На закінчення слід зазначити, причини соціальної діяльності держави можна побачити в необхідності підтримувати певний рівень добробуту членів суспільства як умови соціальної стабільності, зменшенні гостроти соціальної напруженості і запобіганні відкритим конфліктам і розколам; у дотриманні міжнародних правових норм і прийнятих світовою спільнотою гуманітарних зобов'язань, в реалізації принципу справедливості і так далі. В той же час саме поняття добробуту є суперечливим, дискусійним і все більше зрушується у бік розуміння соціального виключення як найгіршого неблагополуччя. Але таке розуміння є актуальнішим для розвинених країн. Для країн постсоціалізму доки актуальним є і найспрощеніше розуміння добробуту як певного рівня доходів і кінцевого споживання.

Самі відмінності між європейським і ліберальним розумінням соціальної держави, дискусії про кризу або нові можливості розвитку соціальної держави, говорять про те, що ідеальної моделі держави, що не примушує людину до власних зусиль для досягнення благополуччя, немає і бути не може. Розвиток такого детерміністського підходу у взаємовідносинах держави і людини привів би до відмови від можливості вибору і ідеї свободи і відповідальності людини, як вищої цінності. Проте, сучасні критики соціальної держави вважають, що йому властиві наступні нерозв'язні в його рамках проблеми і конфлікти [176]:

1. Між державою і місцевими органами влади (центром і землями (штатами, суб'єктами), а також місцевим самоврядуванням, що призводить до мозаїчності соціальної тканини, відмінностям в умовах і якості життя населення на різних територіях однієї держави.

2. Між державою і недержавними організаціями - носіями і виконавцями соціальних послуг (вільними трегерами в Німеччині або іншими,

що призводить до труднощів узгодження інтересів, координації роботи і так далі. Цю проблему прийнято тлумачити в руслі співвідношення між мірою гарантованості соціальних прав і можливістю свободи вибору для населення (користувачів, споживачів).

3. Між платниками податків і одержувачами допомоги мінімального гарантованого доходу (МГД), пов'язаного з розширенням не обумовлених трудовою участю виплат при паралельному звуженні податкової бази бюджетів усіх рівнів. Ширше ця проблема обговорюється як протиріччя правових і соціальних принципів сучасної держави.

4. Між процесами фемінізації бідності і розвитком юридичних гарантій рівноправ'я, обумовлений обов'язками жінок з виховання дітей, з одного боку, і гіршими позиціями на ринку праці, з іншою.

5. Між працюючими громадянами, що виконують «соціальний контракт», і соціальною державою в особі бюрократії, зацікавленої в створенні власної клієнтури через ініціацію процесів відносного зубожіння серед непрацюючого населення.

Стосунки взаємозалежності і обумовленості між клієнтальними групами і державною бюрократією - найнеприємніший підсумок п'ятидесятирічної історії практики соціальної держави. Проте саме він є відправною точкою для проектування нових моделей соціальної держави, де реалізація прав працюючого населення стане дійсно пріоритетною.

Життя в сучасному суспільстві пронизане різними взаємодіями між державою і економікою. Це регульовані державою через встановлення правових норм відношення власності, зайнятості, оподаткування, реалізація прав людини і так далі. Розвиток буржуазного суспільства, розвиток прав і свобод усіх членів суспільства, проголошених в 1789 році в «Декларації прав людини і громадянина» привели до оформлення цілого ряду ідей, пов'язаних із захистом соціальних прав людини, що розуміється як захист доходів, на тих етапах життя або в тих життєвих ситуаціях, коли він стає непрацездатним. Хоча у буржуазній громадській системі індивіди передбачаються такими, що

вільно взаємодіють у рамках, встановлених звичаями і законом, фактично їхня взаємодія має на увазі наявність інститутів права і держави як гарантів виконання взаємних зобов'язань. Відсутність правового поля паралізувала б «невидиму руку» ринку. На заході давно став звичним розподіл «соціальних обов'язків», пов'язаний з тим, що за розробку і реалізацію соціальної політики відповідає не лише держава, але і економічні структури, неурядові організації, а в якомусь сенсі суспільство в цілому або співтовариство на локальному рівні. Природно, ця ситуація складалася століттями.

Соціальне страхування, введене в державах для захисту громадян, запропонувало переконливу відповідь на питання, яким чином необхідні і бажані громадянами соціальні гарантії можна трансформувати в завдання держави, як і де держава знаходить засоби для цих цілей, як їх витрачає і тому подібне. Ресурси держави, як правило, формуються за рахунок законного вилучення частини доходів громадян і організацій за допомогою оподаткування. Оподаткування - надзвичайно важливий зв'язок між державою, ринком і громадянами. Особливі форми податків, які називаються соціальні та різні системи «мінімального гарантованого доходу» засобом розбещення їх одержувачів, свідчать про гуманність і соціальну відповідальність платників податків, які фінансують ці системи [170].

Нині в усіх розвинених країнах світу можна побачити розвинені системи національної і корпоративної солідарності і фінансові механізми, що відповідають їм. Участь в них носить обов'язковий характер, ніякий працедавець і робото-отримувач (найнятий робітник) не може від нього відхилитися, і регулюється державою. «Держава і його органи мають право примусу у рамках і на основі закону. Цієї переваги відносно своїх партнерів не мають в розпорядженні ніякі інші учасники ринкового обміну. Їх законні права встановлюються і захищаються державою». У багатьох країнах, таких як США, існують також розвинені системи корпоративного недержавного (пенсійного, наприклад) соціального страхування, в яких добровільно беруть участь мільйони громадян.

Такий відомий економіст, як П. Самуельсон, розглядає соціальне страхування в першу чергу, як спосіб планування витратної частини сімейного бюджету і можливість узабезпечити себе від певних ризиків, поміщаючи заощадження в надійне місце. З його ж точки зору, система соціального страхування повинна складатися з трьох частин:

- 1) пенсійне страхування через старість і страхування на випадок втрати годувальника;
- 2) страхування по безробіттю;
- 3) виплата допомоги незаможним.

За першими двома видами люди мають право на отримання страхової допомоги при виході на пенсію через старість, інвалідності і при втраті роботи з констатацією безробіття, тобто настання страхового випадку. У третьому випадку для отримання допомоги потрібна «перевірка в малозабезпеченні».

Узагальнюючи, можна сказати, що в перших двох випадках отримання виплат при настанні страхового випадку обумовлене попередньою участю одержувача в системі соціального страхування і не пов'язане з його матеріальним становищем, а в третьому випадку отримання виплат не обумовлене попередніми страховими внесками, а залежить тільки від рівня матеріального становища одержувача.

Оскільки в соціальному страхуванні беруть участь також працедавці і держава, то розмір посібника в соціальному страхуванні може перевищувати суму особистих внесків одержувача, на яку він міг би претендувати відповідно до підсумовування внесків і страхової статистики. Нині в системах, побудованих на принципах «національної солідарності» або «солідарності поколінь» використовуються поточні доходи для покриття витрат. Багатьом ця система здається найсправедливішою, крім того, в ній немає необхідності в накопиченні страхових резервів. Проте всюди сьогодні старіння населення і збільшення числа пенсіонерів призводять до збоїв в цій системі.

Історично соціальне страхування виникло як засіб боротьби з соціальною нерівністю шляхом перенесення частини страхових внесків з

трудящих на підприємств, муніципалітети і державу. Цей принцип є критерійним у відмінності понять «Соціальне страхування» і просто «страхування» або «комерційне страхування». Крім того, на відміну від комерційного страхування ризиків втрати власності, фінансових збитків, псування товарів і тому подібне, які важливі для підприємств, для найнятих робітників важливе страхування ризику втрати доходів при тимчасовій або постійній втраті непрацездатності [164].

В цілях спасіння громадян від тих лих, які спричиняли за собою втрата працездатності, втрата годувальника, настання старості, трудящі в Європі з початку XIX століття використали різні форми добровільного страхування в основному, у вигляді «кас взаємодопомоги» - «дружні суспільства», «компаньонажи», «робочі клуби» і так далі. Виникло нове поняття - «робоча солідарність», яке також мало на увазі, що робочий клас - велика сім'я, об'єднана загальними інтересами. Такі добровільні об'єднання, як позикові і ощадні каси, продуктивні асоціації, професійні і споживчі спілки повинні були сприяти, за думкою теоретиків того часу, висхідному руху класів (вираження Л. Фон Штайна), тобто вертикальній соціальній мобільності, оскільки допомагали накопити капітал, необхідний для відкриття власної справи і вийти із складу працівників «бескапітального праці». У подальшому стали вводитися більше універсальні і обов'язкові форми соціального страхування, відрегульовані спочатку законодавством земель, а потім об'єднаної німецької держави. Так виникла державна система соціального страхування спочатку в Німеччині, а потім практично в усіх країнах Європи.

Уперше примусове (обов'язкове) страхування від нещасних випадків на виробництві було введене в Пруссії Промисловим статутом 1845 р. Право видавати такого роду акти отримали органи місцевого самоврядування. Ця форма страхування поширилося і на інші країни, де з другої половини XIX ст. стали прийматися закони про відповідальність підприємців за нещасні випадки з робітниками. При зміні місця роботи страхова картка була основним документом, що підтверджував права працівника на соціальні виплати.

Страховання - повністю ринковий механізм і тільки розширює можливі уявлення про право власності; різна ж допомога, що гарантують мінімальні доходи, підтримують або прожитковий мінімум, або «включеність в суспільство», тобто соціальні права за перевагою. Англійський варіант соціалізму пов'язаний з ліберальними цінностями, тому підтримує громадянство, соціальний статус члена певної групи суспільства. Т. Маршалл неодноразово згадував про необхідність підтримки кожного індивіда, кожного громадянина для збереження його соціального статусу, але не для вирівнювання доходів (на відміну від соціалізму скандинавського або радянського) [138].

Найважливішим фінансовим джерелом для існування системи обов'язкового соціального страхування, у тому числі пенсійного, являються внески працедавців і працюючих. Вони розраховуються по відношенню до загальної величини заробітної плати і складають в різних країнах істотно різну величину (від 5% в Канаді до 27% в Італії). У деяких країнах внески приблизно в рівних частках сплачуються як працівником, так і його працедавцем (у США, Канаді, Німеччині, Японії), тоді як в інших, на працедавця лягає більший об'єм фінансового тягаря (у Франції, Італії, Швеції майже повністю). У більшості країн існує деяка межа заробітної плати, вище за яку сплата внесків в пенсійну систему не здійснюється, щоб надалі диференціація пенсій не носила надмірного характеру. Так, в США ця межа дорівнює приблизно 40 тис. доларів в рік, що гарантує порівняно невисокий рівень відшкодування високооплачуваним працівникам. Проте в США інтенсивно розвивається система недержавного пенсійного і медичного соціального страхування [164]. Узагальнюючи сказане можна відмітити, що залежно від моделі пенсійної системи джерела фінансування забезпечення доходу в літньому віці можуть бути різними. Існують три основні джерела пенсійного доходу і, відповідно три види пенсійних систем :

1. державні;
2. корпоративні (професійні) програми, що фінансуються

працедавцем;

3. індивідуальні (особисті), здійснювані окремими особами

Основні характеристики пенсійних систем будь-якого виду систематизовані в таблиці 2.2:

Таблиця 2.2.

Зразковий перелік засадничих критеріїв характеристик пенсійної системи

Сфера регулювання	Критерії-характеристики
Умови призначення і виплати пенсій	Пенсійний вік, у тому числі чоловіків і жінок. Страховий стаж, у тому числі чоловіків і жінок. Порядок виплати пенсій працюючим пенсіонерам. Порядок надання дострокових професійних і державних пенсій.
Порядок числення розмірів пенсій	Гарантовані норми пенсійного забезпечення, у тому числі розмір соціальних і страхових пенсій. Співвідношення середньої страхової пенсії і середньої заробітної плати. Шкала диференціації коефіцієнтів заміщення. Порядок осучаснення заробітків. Верхня межа заробітної плати, що приймається за обмежуванням при нарахуванні максимальної пенсії і стягуванні страхових внесків
Фінансове забезпечення	Зобов'язання основних соціальних суб'єктів (працедавців, працівників, держави) з фінансового забезпечення кожного виду пенсій. Розмір витрат на соціальне вирівнювання в страхових системах. Структура фінансового забезпечення з розподільного, накопичувального і змішаного виду. Доля витрат на пенсійну систему до ВВП в середньо- і довгостроковій перспективі

Усі пенсійні системи розвинених країн є поєднанням названих трьох схем в різних пропорціях. Фактично багато розвинених країн прийшли до пенсійної системи, що поєднує керовані державою пенсійні схеми з пенсійними планами, що знаходяться в приватному управлінні, за місцем роботи і особовими ощадними пенсійними рахунками для задоволення потреб

груп населення з середніми і більш високими доходами. Проте вирішальна роль в забезпеченні доходів пенсіонерів належить державній розподільній пенсійній системі [165].

Деякі країни переходять до приватних систем забезпечення старості, заснованих на повному накопиченні засобів впродовж трудової діяльності. В даному випадку йдеться не про добровільні внески, а про обов'язкове, встановлене державою нормоване і регульоване забезпечення. До таких систем вже перейшли ряд латино-американських держав, що дозволить, за задумом їх творців, істотно підвищити життєвий рівень пенсіонерів в цих досить бідних країнах. Першою такою системою була впроваджена в Чилі, де в 1981 році створили ряд керованих приватними структурами пенсійних фондів, функціонування яких істотно регламентоване державними органами. Пізніше приклад Чилі наслідували інші країни - наприклад, Мексика. Великобританія вибрала іншу політику: працівники, що регулярно сплачують встановлені законом внески в один з приватних пенсійних фондів, отримали право вийти з обов'язкової державної пенсійної системи [106, 111]. Такі пенсійні фонди мають схеми, за якими розміри пенсій залежать від суми сплачених внесків. Поки, проте, залишається неясним, чи будуть сплачені впродовж трудової діяльності внески достатніми, щоб гарантувати необхідний рівень пенсійного забезпечення в старості, з чого можна зробити висновок, що поширення приватних пенсійних систем, як правило, не веде до поліпшення забезпеченості в літньому віці.

Відмінності, що стосуються корпоративних пенсійних систем є істотнішими, ніж в системі обов'язкового пенсійного страхування, оскільки повною мірою відбивають як специфіку країни, так і галузі або корпорації. У Німеччині професійне пенсійне страхування фактично є частиною державного, розбитого на ряд самостійних підсистем обов'язкового пенсійного страхування. Також існує можливість особистого пенсійного страхування, аналогічна тій, що прийнята у Великобританії і Нідерландах.

Тому при аналізі пенсійних систем трьох вказаних країн доцільніше

робити порівняння не різних устроїв пенсійних систем в їх національному розумінні, а організації професійного додаткового пенсійного забезпечення і особистого добровільного пенсійного страхування громадян [105]. Передусім, необхідно відмітити, що професійне додаткове пенсійне забезпечення в Німеччині і Нідерландах має добровільний характер, а у Великобританії - обов'язковий [98].

Професійне додаткове пенсійне забезпечення у Великобританії здійснюється відповідно до законодавства, по якому усі працедавці повинні сплачувати встановлені внески в національну систему додаткового пенсійного забезпечення, розмір яких визначається під час обговорення і прийняття державного бюджету. В той же час працедавці мають право вийти з цієї системи і заснувати власний пенсійний фонд або застрахувати своїх працівників в страхових компаніях, якщо норми пенсійного забезпечення у рамках таких приватних систем задовольняють встановленим законодавством вимогам, про які говорилося вище.

Усі приватні пенсійні системи і пенсійні зобов'язання, що виникають в них, підлягають обов'язковій реєстрації в національному пенсійному реєстрі. Крім того, урядова актуарна служба здійснює регулярний контроль за станом балансу фонду і відповідністю придбаних пенсійних прав і їх фінансового покриття. Таким чином, держава жорстко стежить за фінансовою стійкістю подібних пенсійних систем, гарантуючи, тим самим, права вкладників.

Мінімальний період зайнятості у одного працедавця, після якого виникає право на професійне додаткове пенсійне забезпечення, складає один рік. Законодавством передбачається збереження придбаних пенсійних прав при зміні місця роботи. Управління активами приватних пенсійних систем робиться їх актуаріями. Усі без виключення форми професійного додаткового пенсійного забезпечення мають однакові податкові пільги. Внески, що сплачуються на додаткове пенсійне забезпечення, не включаються в оподатковувану базу юридичних або фізичних осіб, а операції з активами пенсійних систем не обкладаються податками. В той же час пенсії підлягають

оподаткуванню. Є резервний фонд, за рахунок якого повинні покриватися придбані пенсійні права у разі неплатоспроможності тієї або іншої пенсійної системи [68].

У Нідерландах професійне додаткове пенсійне страхування здійснюється у рамках окремих галузей економіки або окремих компаній, хазяї яких створюють відповідні пенсійні фонди або здійснюють додаткове пенсійне забезпечення через страхові компанії. Досягши певного рівня охоплення пенсійними системами компаній однієї галузі уряд своєю постановою може робити додаткове пенсійне забезпечення обов'язковим для усіх працівників такої галузі. Діяльність приватних пенсійних систем регулюється спеціальним законодавством, яким, зокрема, передбачається мінімальний період зайнятості у одного працедавця, після якого виникає право на професійне додаткове пенсійне забезпечення (2 роки), збереження придбані прав при зміні місця роботи, контроль за станом актуарного балансу [245].

У Німеччині професійне додаткове пенсійне забезпечення регулюється спеціальним законодавством і здійснюється в різних організаційно-правових формах. Передусім, воно може здійснюватися у рамках пенсійних систем підприємств, в яких пенсійні активи не відокремлені від власних засобів. Мінімальний період зайнятості у одного працедавця, після якого виникає право на додаткове пенсійне забезпечення в пенсійних системах, що мають податкові пільги, складає 10 років, а придбані пенсійні права зберігаються при зміні мета роботи. В цілях гарантії реалізації придбаних пенсійних прав є резервний пенсійний фонд, з якого здійснюються виплати у разі неплатоспроможності підприємства або самостійної пенсійної каси (фонду).

У усіх трьох країнах в системах обов'язкового пенсійного страхування, відсутні які-небудь пільги для окремих категорій працівників, як за розмірами сплачуваних внесків, так і за умовами надання і розмірами пенсій. Але в професійних пенсійних системах пенсійний вік може встановлюватися нижче віку, прийнятого в системах обов'язкового пенсійного страхування, а також можуть бути встановлені інші пільги, пов'язані з особливими умовами праці і

тому подібне. Розміри професійних пенсій визначаються величиною внесків, які можуть виплачуватися на ці цілі [251]. У розвинених країнах витрати на утримання апарату, зайнятого збором коштів і виплатою пенсій, складають величину близько 1% в рік від розміру пенсійного фонду, тобто істотно менше того доходу, який приносить інвестиційна діяльність пенсійних фондів.

У будь-якому випадку, професійні пенсійні фонди - це інструменти ринкової економіки. Надаючи працівникам додаткові пенсійні права, вони отримують не лише податкові пільги, але і дуже значні засоби для інвестицій і розвитку підприємств, тому подібна соціально орієнтована діяльність вважається дуже рентабельною і постійно розвивається.

Проте пенсійне страхування, як і система страхування в цілому, не може вирішити усі завдання соціальної політики, що виникають в сучасному суспільстві. Особливо це стосується проблем соціальної нерівності і виключення, які, як показав час, успішно «чинять» опір спробам їхнього ефективного рішення. У усіх сучасних країнах окрім систем страхування, існують програми (системи), що побудовані на солідарному підході і реалізуються через податковий розподіл. Природно, в основі цих програм лежить певне уявлення про справедливість. Якщо в системах страхування приймається, що справедливою є відповідність розміру соціальної виплати заздалегідь внесеним вкладом, то тут працює інша логіка, оскільки попередні внески відсутні, а соціальна проблема є [7, 9].

З позицій пріоритету соціальної справедливості як соціальна держава повинна забезпечити приблизно рівні стартові можливості для усіх громадян в здобутті освіти, збереженні здоров'я, розвитку особистості і реалізації індивідуальних життєвих сценаріїв. Надалі соціальне втручання може бути потрібне тому, що для сучасного суспільства характерна диференціація життєвих стилів і індивідуальних умов життя, коли, з одного боку, «біографія стає фундаментальним проектом» рефлексії, з іншою, різко зростає різноманітність і міра соціальних ризиків. Детрадиціоналізовані, тобто сучасні індивіди, залежать вже не від сім'ї і інших референтних груп, а від ринку праці,

освіти, правової системи, можливостей медичної, психологічної і соціальної допомоги в широкому значенні слова. А це відтворює потребу в соціальній державі на індивідуальному, а не тільки корпоративному або колективному рівнях, що, безумовно, повертає до питання про те, яким воно має бути і які гарантії надавати.

Ряд авторів відмічає, що інтерес до проблематики соціальної рівності/нерівності і справедливості міняється останнім часом. У суспільствах, де значна частина благ робиться колективно або в громадському секторі, а ринкова конкуренція відсутня, почуття незадоволення, як це не парадоксально, проявляються гостріше, оскільки очікування рівномірного розподілу цих благ ніколи не збуваються із-за фактично нерівного доступу до них. Так, нерівність в здобутті освіти і користування громадськими послугами переноситься набагато гірше, ніж нерівність доступу до платних послуг [4].

Таким чином, під «рівністю» можна розуміти необмежений доступ до громадських благ, а «нерівність» пов'язана з якими-небудь обмеженнями в доступі або перекладом (законодавчо оформленим) чистих громадських благ в категорію благ, що виключаються. У соціальній державі ми бачимо постійну «боротьбу» між державою, що нав'язує рівність, навіть якщо воно обходиться надзвичайно дорого платникам податків, і ринком, зацікавленому в нерівностях для того, щоб поліпшення «якісних» параметрів громадських послуг стало оплачуваним.

Д. Сміт у своїй роботі пояснює, чому соціальну справедливість не слід віддавати на милість ринкових сил. У ній доводиться, що:

- навіть досконало працююча вільна ринкова економіка здатна забезпечити лише зачаткові варіанти соціальної справедливості, які важко обґрунтувати;
- неминуча ринкова недосконалість, яка спотворює розподіл доходів, насправді утворюється в географічному просторі і надалі ускладнюється завдяки нерівномірному регіональному розвитку;
- додаткова недосконалість може з'явитися при швидких

економічних, політичних і соціальних змінах;

- морально обгрунтовані вимоги соціальної справедливості мають бути засновані на загальній концепції життєвого благополуччя, формулювання якої має бути центральною характеристикою процесу соціальної трансформації [14].

Навіть в умовах досконалої ринкової економіки є два очевидні обмеження як для утилітарної, так і для ліберальної концепції справедливості. Визнання ринкових сил як єдиного арбітра у визначенні цінності ресурсів не залишає місця для інших міркувань; і хоча відмова від сумнівних вимог прихильно відноситися до таких речей, як священне право і спадкові привілеї, відмову визнання людських потреб, що не враховуються владою ринку, насправді є забуттям морального боргу. Наслідування необмеженого особистого (егоїстичному) інтересу жодним чином не є єдиною можливою формулою людської свободи; альтернативою є свобода від нужди або від нездатності ринку задовольнити основні життєві потреби деяких людей в деяких місцях.

В Україні, наряду, з старінням населення, низьким пенсійним віком і наявністю великої кількості пільг, пов'язаних зі зниженням пенсійного віку, існує проблема ухилення як від податків, так і соціальних відрахувань., тобто «ринковий менталітет» громадян несформований. Це підриває можливості бюджету і позабюджетних соціальних фондів і ставить питання про жорсткіший облік громадських благ.

Отже, характер соціальної держави до початку 21-го століття радикально міняється, так само як і стосунки між страхуванням, ринковим механізмом і допомогою, які носять нестраховий характер. Очікування і індивідуальні потреби громадян стають наріжним каменем сучасної держави добробуту.

Рефлексуючи, ці нові явища в соціальній політиці, голландський дослідник Т. Схюїт вбачає, як [17]:

1. Найбільш просунутою є модель соціального страхування. Участь

держави тут зведена до законодавчого нормування, працюючі спільно створюють колективне страхування, включаючи втрату доходів, здоров'я і освіти.

2. Occupational Welfare включає засоби і служби, створені бізнесом. У ринковому секторі компанії відповідають за благополуччя персоналу і це називається Occupational Welfare. Умови підвищення кваліфікації, підтримка житла, дітей і літніх працівників включається в категорії Occupational Welfare. Такий підхід базується на ідеї, що соціальна підтримка дуже важлива для роботи, стосунки мають бути гарантованими і соціальні гарантії прямо включені у взаємодію наймачів і працівників. Власний інтерес компанії - поліпшення умов життя персоналу, здатних поліпшити роботу. У Японії такий підхід називається сімейним (фамілізм). У Нідерландах, під пресом уряду або без нього, увага до цього підходу збільшується.

3. Швидко розвивається модель первинних соціальних зв'язків. Коли індивіди нездібні до «самодопомоги», вони, як правило, спочатку втрачають первинні зв'язки з партнерами, сім'єю, родичами, друзями і сусідами. Кожен може зрозуміти, наскільки важлива роль партнера або сім'ї в зростанні або вихованні дітей, у фінансуванні освіти і рішенні тому подібних інтеграційних завдань, що збільшують вклад дружніх зв'язків в усі види підтримки.

4. Громадянство не являється просто правовим, але і найважливішим соціальним зобов'язанням. З цим пов'язана можливість громадянського суспільства. Громадянин дає гроші на філантропію і/або витрачає свій час у разі волонтера. На додаток до цього багато жертвується через заповіти. Фінансові ресурси зазвичай стікаються в церкви, фонди і приватні організації. Компанії також часто діють як корпоративні громадяни - філантропи і спонсори.

5. «Соціальне антрепренерство» (соціальне підприємництво). Соціальні підприємці - це індивіди або групи, які виходячи зі своїх почуттів обов'язків як громадян, розвивають власні ініціативи для вирішення соціальних проблем або реалізації соціальних цілей без мотивів отримання

яких-небудь прибутків, без субсидування фондами і без передачі відповідальності державі (уряду). Ми не використовуємо термін «приватна ініціатива», тому що він пов'язаний із специфічно північноєвропейською ситуацією субсидування соціальних інститутів, які управляються підприємцями, а фінансових фондів. Соціальне підприємництво не так відкрито пов'язане з ринком, як структура сервісу, що субсидується. Коротше, соціальне підприємництво займається реалізацією неприбуткових цілей (некомерційних) за допомогою комерційних методів.

6. Філантропічна модель підсумовується таким чином :

- індивідуальна участь: громадяни як філантропи, що дають гроші, заповідають і дарують; громадяни як волонтери, що дають час.
- групова участь: церкви, фонди і об'єднання.
- індустріальна участь: корпоративна філантропія, соціальне спонсорство, соціальне підприємництво.

2.3. Методичні засади механізму державної соціальної політики

Нові перспективи розвитку соціальної держави дозволяють зробити важливі уточнення з приводу того, як виникає, функціонує і реформується соціальна держава. Головне політичне завдання в такому розумінні - визначити специфічні межі управлінських дій відносно економіки, суспільства, сім'ї, що мають високий потенціал самоорганізації. По-перше, яка міра втручання держави в природні, тобто громадські процеси для їхньої гармонізації. Де і наскільки це втручання бажано і потрібне, а де може розцінюватися як «інтервенція».

По-друге, підтримка процесів, які несуть процвітання і благополуччя суспільству в цілому і кожному його членові. Останній аспект став головним у кінці XIX століття, коли «соціальні питання», породжені капіталізмом, особливо бідність, стали питаннями політичних дискусій. Тоді завдання держави було радикально перевизначене. Нею стала охорона (захист)

суспільства не лише від держави, але і від стихії ринкової економіки, а питання благополуччя громадян виникло в ліберальній проблематизації держави [4].

Отже, існування соціального як особливої сфери реальності, що вимагає власних методів управління, історично оформилося в політичній боротьбі кінця XIX століття. Тоді ж виникли питання про те, що в готівковому бутті суспільства повинно досліджуватися як специфічно соціальне (проблеми, права, безпека, захист і страхування і так далі). Тоді ж виникло питання про міру втручання держави, наприклад, в реалізацію соціальних прав. І якщо на початку XX століття йшлося, безумовно, про збільшення втручання держави, тобто його соціалізації, то через сто років, на початку XXI століття, несподіваним результатом цього втручання стало обговорення меж інтервенції бюрократизованого в державі і житті суспільства, сім'ї і громадян. Причому ініціаторами цієї дискусії були професіонали-представники «зразкової» соціальної держави - Швеції. Бажання захистити приватне життя і природні права громадян стало однією з найважливіших причин активізація інтересу до можливостей взаємодопомоги і самодопомоги у рамках співтовариств, у рамках розвиненого громадянського суспільства [15].

Із сказаного можна зробити висновок, що нові моделі громадянства, поступово сформовані соціальною ринковою економікою і різноманітними формами соціального страхування, вимагають від кожного члена суспільства відповідальності, розсудливості, здатності управляти собою і розрахунку наслідків своїх дій упродовж усього, розумно і завчасно спланованого, життєвого сценарію.

Питання про роль громадянського суспільства і його солідаристичних ресурсів пов'язаний з розширенням уявлення про суб'єктів і ресурси соціальної політики. У західній соціологічній літературі висловлюється упевненість, що використання людських ресурсів громадянського суспільства дозволить сформувати механізм переходу від знеособленої, бюрократизованої і витратної політики до більше адресної і справедливої. Традиція розглядати громадянське суспільство з точки зору солідарності, її специфічного ресурсу,

була запропонована Ю.Хабермасом і продовжена багатьма соціологами [32]. Вона спирається на прийнятий погляд на громадянське суспільство як об'єднання вільних, рівноправних, автономних і активно діючих індивідів, які для реалізації своїх цілей вступають у специфічні договірні відносини з державою і ринковими структурами. В принципі, концепція громадянського суспільства може розглядатися як вираження специфічної форми взаємодії між суспільством, державою і ринковими структурами. Специфічність цієї взаємодії пов'язана з тим, що історичні варіанти реалізації громадянського суспільства дуже розрізнялися. Вони включають :

1. Методи «розвитку співтовариств» які є специфічними методами соціальної роботи. Більшою мірою йдеться про специфічну активність американських громадян. «Їх активність проявляється як в соціальній роботі, так і в церковному житті, в освіті дорослих, в охороні здоров'я, в шкільній освіті і навіть в економічному житті».

2. Необхідно більше враховувати громадські умови розвитку співтовариств. Участь в них громадян Німеччини обмежено через усеосяжні повноваження держави в області управління. Комунальна організація не повинна працювати там, де вже працюють інші особи.

Через поверхневе запозичення іноземних концепцій виникає небезпека, що комунальною організацією управлятимуть зовсім інші громадські сили суспільства, як неодноразово бувало в США. Комунальна організація в США[9] сходить до принципу дистанціювання американських громадян і від уряду і адміністрації, що є особливим емоційним компонентом, відсутнім в Німеччині.

Розвиток приміських «поселень середнього класу» привів до концентрації на околицях міст груп населення, що живуть на низьку зарплату, обтяжених соціальними проблемами, таких, що не мають ні сусідських відношенні, ні хорошого житла .

Незважаючи на критику поверхневих запозичень, німецькі автори відмічають, що робота з розвитку співтовариств активізувала безліч цивільних

ініціатив. Можна сказати, що настало «політизування повсякденного життя», і політизування соціальної роботи. У урядових і політичних колах обговорювалася можливість участі громадян в ухваленні політичних рішень. Поява соціалістичних ідей в теоретичних роботах про співтовариства акцентувала проблеми рівності/нерівності індивідів і груп, і стимулювало розробку проектів реконструкції трущоб і гетто, реалізація яких повинна була йти спільно з жителями цих районів трущоб. Висновок, що робота в співтовариствах робиться не для жителів, а разом з жителями, сприяв поширенню наступальних концепцій, які німецькі учені назвали «комунальною соціальною роботою», орієнтованою на конфлікт. Її ознаки німецькі учені формували таким чином [16]:

- комунальна соціальна робота бере на себе роль посередника між людиною і суспільством, піклується про їх взаєморозуміння, організовує знедолених і захищає їх інтереси. Самоорганізація означає, що самі обділені громадяни, а не офіційні служби організовують свої акції. Соціальні служби працюють з тими, що потребують допомоги, а не замість них.

- «орієнтація на конфлікт не означає схильність до конфлікту, але і не означає уникнення конфлікту, коли він законний і корисний знедоленим. Шкала наступальної комунальної соціальної роботи дуже широка: вона включає співпрацю, мирне врегулювання конфлікту, м'який тиск, жорстку конфронтацію в допустимих межах, громадянську непокору і насильницькі акції у формі заздальгидь прорахованих кроків (якщо вони не поставлять обділені соціальні групи населення поза законом).

Як показує досвід низки західних країн, «розвиток співтовариств» не лише активізує солідарні ресурси місцевих співтовариств, але має політичні наслідки, оскільки впливає на громадську розстановку сил. Звичайно, соціальну політику не можна плутати з політикою в ширшому значенні слова і підміняти політику нею. Вона може бути на передньому плані політичної діяльності, і в цьому полягає її перевага, оскільки населення зацікавлене в рішенні завдань соціальної політики [31]. Рішення завдань соціальної політики

на місцевому рівні, за участю зацікавлених груп населення може сприяти політичному навченню клієнтів, вести їх до активнішої участі в політичних рішеннях. Вона вказує, що і за яких умов може бути змінене, що може допомогти організувати регіональні і короткочасні акції. Само собою зрозуміло, що комунальна соціальна робота, орієнтована на конфлікт, часто виступає проти політики органів управління і фірм, що будують житло. Звичайно, така соціальна робота не завдає шкоди цим установам, але звідси виникає дилема лояльності соціальних працівників по відношенню до посадовців, з одного боку, і громадян, з іншого боку. Ця дилема досі залишається теоретично невирішеною. В той же час ця дилема притягнула увагу фахівців з роботи в співтовариствах до дослідження значення діяльності участі, як зайнятості, оплачуваної державою. Чи завжди соціальна участь має бути неоплачуваною роботою, або необхідно її винагороджувати в яких-небудь формах?

Оцінка значення активізації і залучення громадян пов'язані з новим підходом до соціальної політики. Громадяни мають бути активними в рішенні своїх власних проблем. Цей підхід тісно пов'язаний з трансформацією держави загального добробуту. Консервативне крило, подібно комунітарному (communitarianist) руху, бачить активізацію громадян в якості засобу соціальної інтеграції. Процес виключення або неувімкнення пов'язаний не лише з руйнуванням традиційних громадських, державних або економічних утворень, він також може створювати інші, нові можливості для соціальної участі на місцевому рівні. Так, літні жінки, витіснені з робітників місць, можуть використати ресурс часу і кваліфікації для створення організацій, що підтримують дітей, літніх людей і інвалідів. Звичайно, з точки зору феміністської соціології це крок назад до патріархального розподілу праці. Але з точки зору розвитку громадянського суспільства це крок вперед до дебіюрократизованої організації соціальних послуг і росту соціальної включеності. Звичайно, така зайнятість не може оплачуватися на тому ж рівні, що і зайнятість в комерційному секторі економіки [54]. Проте вона може бути

оплачуваною як з муніципальних джерел, так і із засобів самих громадян. Ці нові можливості життя вже породили в теоретичному осмисленні таке поняття як «економіка третього сектора».

Сьогодні співтовариство може визначити, як групу, людей, що живуть в певному будинку, кварталі, районі, муніципальній об'єднанні, яка об'єднана загальними інтересами. Не кожна людина, що проживає у визначеному місці, є частиною місцевого співтовариства. Сьогодні соціологи-практики обґрунтовують, що сильні і добре організовані співтовариства дуже важливі для поліпшення якості життя і будівництва громадянського суспільства. Причини цього, на думку англійських соціологів, в наступному:

- Демократія має на увазі активність громадян як законне підтвердження авторитету уряду;
- Багато проблем мають явно виражене місцеве значення і вимагають дій місцевого рівня;
- Уряду з центру часто не вдається організувати необхідний для цього співтовариства набір соціальних послуг - їх слід розробити і надавати за участю громадян [53].

Способи рішення місцевих проблем не завжди очевидні: їх можна придумувати і намагатися застосувати за допомогою цивільних груп, витягаючи при цьому корисний досвід. Це процес «нарощування потенціалу». Його можна визначити як «роботу, яка зміцнює здатність громадських організацій створювати власні структури, системи, притягати учасників і набувати практичні знання для кращого розуміння і досягнення поставлених завдань». Власне, це і є «розвиток співтовариств», яке постійно згадується в англійській літературі.

Активізація місцевих співтовариств не виникає відразу, що відмічено американськими, англійськими, німецькими авторами. Вона пов'язана із зацікавленістю в рішенні своїх проблем і співпраці з урядовими структурами має на увазі роботу в наступних чотирьох областях [54]:

- Особиста участь: Багато людей відчують відчуження і

даремність зусиль, не вірячи, що щось можна змінити;

- Позитивна дія: ця робота пов'язана з такими питаннями, як надання рівних можливостей, соціальна справедливість і боротьба з дискримінацією;
- Організація співтовариства : Існує необхідність зміцнення громадських організацій з тим, щоб вони з неформальних груп переросли в організації, що представляють інтереси співтовариства;
- Залучення до участі: Сильне співтовариство взаємодіє з іншими громадянами або співгромадянами шляхом участі і дії на політичні і громадські процеси[62].

Розвинене співтовариство здатне вирішувати багато питань поліпшення якості життя, будучи «дбайливою соціальною державою» в мініатюрі:

- покращувати роботу служб охорони здоров'я, освіти і соціальної допомоги;
- сприяти безпеці і здоров'ю членів співтовариства;
- покращувати екологічні умови в місці проживання, що мають на увазі ефективну систему поводження з відходами, розвинений громадський транспорт, низький рівень злочинності і так далі.

Співтовариство здатне вирішувати деякі економічні і політичні питання, наприклад, розвивати мережу невеликих підприємств для жителів, що відповідають їх потребам і переваги, що дають їм; розвивати творчі співтовариства, в яких його члени можуть обмінюватися досвідом і радіти приналежності до нього, будувати громадянське суспільство, де громадські організації співпрацюють з місцевою обраною владою і урядовими структурами місцевого рівня.

Хоча спочатку теорії роботи в співтовариствах протиставлялися великій соціології, плюралістичний підхід визнає структурний характер соціальних відхилень і значення такої роботи. Але у фокусі знаходяться мікро-зміни, оскільки прибічники роботи в співтовариствах вірять, що вона зберігає консенсус і підкреслює її освітній і експериментальний аспекти. Освіта

розглядається як засіб підвищення політичної відповідальності, «спорядження» груп і індивідів для ефективної участі: «сприяння і підтримка громадських зв'язків - ремонт соціальної мережі, пробудження свідомості і відповідальності по відношенню до інших і створення ролей і функцій, які підтримують індивідуальну значущість і соціальні послуги»[92]

З точки зору англійських авторів, вивчаючи співтовариство, необхідно сфокусуватися на сусідстві, оскільки цей простір, де люди проводять все більше часу внаслідок змін моделей роботи, включаючи безробіття, демографічні зміни і політичні ініціативи, наприклад, рух від інституціонального забезпечення до муніципального (менше держави - більше суспільства). Можна відмітити бідність теорії сусідства, внаслідок більшого значення в роботі співтовариства «вертикальних стосунків між громадськими групами і володарями ресурсів», чим «зацікавленості в громадській взаємодії». Соціалістичні теорії в Англії, як правило, тяжіли консервативно-фабіанським підходам, зате деякий час був популярний анархізм. Власне, ідея, що суспільство може діяти без уряду, не така вже анархістська, а швидше радикально-ліберальна, у тому числі допущення, що уряд легітимний, якщо воно діє у згоді з індивідами, якими воно управляє. Анархізм високо оцінює діяльність добровільних асоціацій, заснованих на принципах кооперації і взаємодопомоги. Радикальні теорії часто асоціюються з украй лівими в політичному спектрі, проте вони можуть бути віднесені і до украй правих. Великого впливу на теоретичне вивчення співтовариств анархізм не зробив, в силу того, мабуть, факту, що співтовариства носять характер, що самоорганізуються, і протестний запал анархізму тут не знаходить необхідної опори [101].

Поява соціології фемінізму, особливо соціалістичного її варіанту впродовж 1970-х років, дала поштовх в переоцінці теорії і практики роботи в співтоваристві. Серед багатьох авторів Ханмер і Роуз вказують, що жінки, що особливо мають маленьких дітей, є ключем до роботи в співтоваристві. Ці автори вказують, що якщо соціальні працівники повинні розпочинати з того

місця, де люди живуть, вони вимушені брати до уваги підпорядковане положення жінок [100]. З іншого боку саме жінки роблять роботу в співтоваристві реальністю, створюють ті «мережі сусідства» або структури підтримки, про яку говорять теоретики. Звичайно, робота в співтовариствах ставить питання про ті групи населення, які мають в розпорядженні тимчасові ресурси. І тут відповідь очевидна - це жінки, які самі мають дітей і зацікавлено відносяться до середовища, в якому ростуть їх діти. Важлива ще моральна підтримка з боку влади. Так, колись прем'єр-міністр Великобританії М. Тетчер заявляла, що добровольчий рух є серцем усієї соціальної політики. Готовність чоловіків і жінок надавати допомогу є однією з найбільших гарантій свободи. Це примушує чоловіків і жінок, досить незалежних для цього, підтримувати потреби людей, тому що вони бачать їх і можуть зробити це, а не тільки тому, що держава не забезпечує когось з тих, що мають потребу.

Як було відмічено, єдиної теорії роботи в співтовариствах не існує, але їх діяльність аналізується з точки зору деяких макротеорій (метатеорій). З середини 1970-х років прибічники макротеорій так і не змогли збудувати прийнятні стосунки з прибічниками соціалістичних, радикальних і феміністичних теорій, які мали розбіжності з прибічниками плюралізму. Це зумовило постійну дискусію між прибічниками різних підходів і «проблематичний дискурс» між основними підходами до роботи місцевих співтовариств [17].

Тому, соціальні працівники в співтовариствах, як правило, мають справу з відносно слабкими/малозахищеними категоріями населення, що надає особливу значущість їхньої роботі. Але так чи інакше обділені групи можуть за допомогою колективних дій спробувати поліпшити своє положення. Теорія рефлексії роботи в співтоваристві аналізує зміни своєї ролі і ідеології паралельно з розвитком критичних теорій.

У сучасних дослідженнях, присвячених місцевому самоврядуванню, велике значення надається питанню про те, які саме функції повинні виконуватися на цьому, найбільш близькому населенню рівні і яка технологія

їх реалізації. Уявлення про те, що влада повинна працювати так, щоб громадянин повною мірою міг проявити свою самостійність і в той же час отримати необхідну допомогу, давно укорінилося в західній філософській і релігійній думці. Проблема самоорганізації громадянського суспільства надзвичайно важлива для України у зв'язку зі зменшенням реального значення і можливостей держави в різних сферах життя. Але зменшення тиску держави саме по собі не породжує ефективну економіку (комерційний сектор) і самостійного громадянина; сильну місцеву владу і податкоспроможний «третій», тобто недержавний сектор, орієнтований на надання послуг громадянам. Не виникають автоматично і «правила гри» між секторами, тобто ті самі договірні стосунки у рамках «соціального контракту», які встановлюють рівноправ'я сторін, що перетворюються з виконавців волі держави в його партнерів.

Важливо, що кожен з трьох партнерів має власні пріоритети, ресурси і технології для вирішення проблем суспільства, і тільки разом вони можуть гарантувати реалізацію ефективної і гуманної соціальної політики. Жоден з трьох секторів не існує ізольовано в сучасних державах, що стійко розвиваються, багато з яких конституційно закріплені як «соціальні держави». У різноманітних теоретичних моделях «соціальної політики» підкреслюється, що повний етатизм, опора тільки на економічні (ринкові) механізми або буквально зрозуміле народовладдя можливі лише як ідеальні конструкти. Потрібний оптимальний баланс цих сил в суспільстві, без якого неминучі переходи від тоталітарної держави до нецивілізованого ринку і анархії [52].

Нам здається, що така оптимізація потрібна і можлива на шляхах розвитку громадянського суспільства в Україні. Громадянське суспільство і генетично пов'язане з ним народовладдя, тобто самоврядування, вимагають для свого здійснення розвитку певних організацій - «одиниць» самоврядування. Очевидно, що такі можуть носити територіальний або виробничо-професійний, політичний, конфесійний і тому подібне характер. Звичайно, в реальній діяльності вони тісно переплетені. Але їхню постійну

взаємодію надають стійкість і згуртованість спільності, підтримують порядок і забезпечують задоволення як повсякденних потреб, так і духовних.

Розвиток основних інститутів соціальної держави в кінці 19 століття, таких як соціальне страхування, допомога бідним, різні служби з догляду за престарілими і інвалідами і так далі, актуалізували питання: що повинне робити державу, а що - муніципальні структури. На відміну від 17-18 віків було акцентовано, що будь-яка соціальна допомога не повинна зачіпати права особи, не може нав'язуватися або здійснюватися в тій формі, яка для конкретної людини не здається прийнятною; іншими словами, держава не повинна втручатися в життя людини, поки вона сама не попросить про певну допомогу [100].

Прихильність принципу субсидіарності-взаємодопомоги дозволяє не настоювати на досягненні одноманітності в основних сферах правового регулювання країн-учасниць. У той же час, забезпечення ефективного обміну інформацією і інноваціями сприятиме досягненню більш менш уніфікованої системи соціального захисту в Євросоюзі, хоча кожна країна збереже право встановлювати різну допомогу відповідно до своїх економічних можливостей, соціальних умов і культурних традицій.

Щонайближче до розуміння субсидіарності у дусі християнського соціального вчення знаходяться німецькі дослідники і практики, які відмічають, що не держава делегує функції муніципалітетам, а навпаки, муніципалітети, як спочатку правомочна влада, передали функції більш високій владі. Ця концепція добре відома сьогодні під назвою «субсидіарність» і цей принцип застосуємо не лише до стосунків між муніципалітетами і державою, але також в цілому до будь-якого більш високого рівня держави.

Таким чином, усі перераховані правові норми створюють реальну основу для самостійної діяльності населення, проте її здійснення ускладнюється недостатньою залученістю громадян в процес рішення власних проблем унаслідок відчуження від будь-якої влади (а від муніципальної - тим

більше, як малозрозумілою і безсилою, на думку населення. Усі західні дослідники проблем місцевого управління підкреслюють, що держава повинна надати жителям можливість діяти самим. Абсолютно ясне одне: принцип субсидіарності, необхідний для розвитку громадянського суспільства і самоврядування в Україні, можна реалізувати лише за умови децентралізації влади, що припускає ухвалення рішень громадянами відносно тієї або іншої проблеми за місцем її виникнення. Економічну основу для цього може створити мережу податкоспроможних малих підприємств муніципальної підлеглості, що поступово зменшують залежність як муніципальної влади, так і громадян від соціальних трансфертів «згори». По суті своїй, принцип субсидіарності дозволить реалізувати основні правові демократичні інститути - державні, місцеве самоврядування і пряму демократію, а також гарантувати соціальні права жителів [105].

На жаль, сьогодні вже можна зробити висновок, що це не означало створення умов для збільшення економічної самостійності громадян і місцевого самоврядування, але залишилося гаслом, некритично запозиченим на заході.

Висновки до другого розділу

Таким чином, у другому розділі дисертаційного дослідження обґрунтована сукупність ознак (виду стосунків, виду зв'язків, переважаючих функцій, переважаючих технологій, масштабу реалізації, типу ефекту), з урахуванням яких розроблена типологія механізму державної політики управління соціальними процесами партисипативного типу. Ця типологія є інструментом еволюційного аналізу механізму управління і детерміації закономірних стадій його розвитку, що відповідають зміні типу механізму — нормативному, ресурсному, позитивному, адаптивному.

Доведено, що механізм державної політики є сукупністю заходів, рішень і дій інститутів влади і суспільства з забезпечення ресурсами,

інструментами, технологіями планування, організації, мотивації, контролю і регулювання взаємодії інститутів влади і суспільства у форматі державного управління соціальними процесами.

На основі дослідження і в розвиток науково-практичного досвіду зарубіжних і вітчизняних учених розроблений методичний підхід до оцінки ефективності державної політики за показниками економічної ефективності (економічного рівня) і соціальної ефективності (рівня сприйняття державної політики, рівня партисипації, ефекту "перекривання інтересів"), що базується на методах структурного, лінійного, логічного аналізів, експертної оцінки, аналізу ієрархій, графічного моделювання.

Виконана оцінка ефективності механізму державної політики за окремими критеріями якості життя інститутів суспільства, що визначають показник «економічний рівень» з використанням статистичної інформації для різних рівнів верифікації критеріїв. Встановлено, що за економічним рівнем лідирують області, де високий рівень і якість життя, активна партисипація, позитивний тип механізму потім йдуть області де вище за середній рівень і якість життя, достатня партисипація, позитивний тип механізму державної політики.

Методом логічного, ситуаційного аналізів, графічного моделювання визначені 3 базові ситуації, що відповідають нормативному, ресурсному і позитивному типам механізму державної політики соціально-економічними процесами, у рамках яких можливий «ефект «перекривання інтересів» зважаючи на низьку або недостатню партисипацію, і ситуація, у рамках якої рівень партисипації високий, що відповідає адаптивному типу механізму державної політики, в силу чого не виникає «ефект »перекривання інтересів».

На основі аналізу і обґрунтування нових тенденцій, що визначають напрям і динаміку соціально-економічних процесів в умовах інформаційного суспільства (на прикладі США, Бразилії, Великобританії, Німеччини, Мексики та ін.), поліпшення транспарентності інформації, розширення і чітке позначення меж відповідальності, адаптацію і активізацію в управлінні

партисипації, посилення інформування, максимальне спрощення і прискорення процедур взаємодії інститутів влади і суспільства, сформульовані базові принципи розвитку механізму державної політики (системності, спадкоємності, динамічності і адаптивності, економічності і оптимальності). На додаток до них обґрунтовані загальні і специфічні принципи розвитку механізму державного управління.

РОЗДІЛ III

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

3.1. Концептуальний підхід до вдосконалення механізмів державної соціальної політики на основі зарубіжного досвіду.

Завдання соціальної держави постійно ускладнюються. Зараз вони поширилися вже на систему соціального забезпечення і соціального страхування, охорону здоров'я, сімейну і житлову політику, освіту, професійне навчання і перепідготовку. Соціальне законодавство західно-європейських держав увесь час розширюється і оновлюється відповідно до умов життя, що міняються, і внутрішньої ситуації в окремих країнах.

Виконаний аналіз суті, структури, змісту, цілей, соціальної політики на міжпредметному рівні дозволяє зробити наступне узагальнення, що до числа найважливіших особливостей соціальної політики, як політичного явища відноситься сукупність її принципів, що об'єднуються поняттям «Концепція соціальної політики» При цьому в даному випадку під концепцією розуміється провідний задум, принцип організації різних видів діяльності, основних суб'єктів політичного процесу Важливою характеристикою соціальної політики є сукупність її теоретичної основи (цілей, принципів, напрямів, пріоритетів) і практичні дії, що об'єднують поняття концепції соціальної політики.

В концепції соціальної політики знаходять вираження такі моменти будь-якої політичної сфери, як [115]:

- теоретичне обґрунтування і правомочність її здійснення в системі політики і суспільства в цілому;
- планування способів реалізації ідеологічних проєктів в політичній реальності;

- підготовка політичних механізмів і інститутів, створення яких дозволить утілити цю систему ідей

Концептуальний підхід до соціальної політики припускає, передусім, вибудовування об'єкту цієї політики в проблемному просторі, виявлення рівня, міри і умов дії.

Концепція соціальної політики покликана вказати, яким чином рішення окремих проблем соціального розвитку може бути інтегроване в реалізацію цілей і завдань політики держави.

Основною проблемою соціальної політики є пошук адекватної сучасної концепції, здатної вирішувати існуючі соціальні проблеми, запобігати їм в майбутньому і сприяти підтримці стабільності і розвитку суспільства [56].

Враховуючи реалії сучасних соціально-економічних і політичних процесів в сучасній державі, важливою і актуальною є проблема оптимального співвідношення досвіду соціальної політики і вироблення її адекватної концепції для загальної стабільності і соціального прогресу.

Держава функціонально відмовилася від монополії на соціальну політику і визнала можливість альтернативної реалізації соціальних потреб людини і суспільства. Проте, стихійність процесів становлення ринкових інститутів, несформованість інститутів громадянського суспільства і політичної культури населення, не дозволили ефективно використати поле соціальної діяльності, а різке скидання відповідальності держави в сфері соціальної політики породило соціальну нестабільність, зв'язану з проблемами бідності значної частини населення і депопуляцією [170].

Головною причиною негативних наслідків реформ в соціальній сфері, стала недостатня реалізація соціальної функції держави основним механізмом якої, являється соціальна політика. Як відмічають більшість дослідників, соціальна політика України в період реформ була недостатньою, малоефективною, носила недовготривалий характер, була недостатньо прив'язана до економіки. Такий стан соціальної політики на етапі перетворень обумовлений цілим рядом протиріч політичного і соціально-економічного

розвитку країни.

Головним, тут являється протиріччя між варіантом ліберальної ідеології покладеним в основу реформ і Конституцією України [72, 99], в яку вписані слова про соціальну державу і обіцяна сильна соціальна політика. Вирішення цього протиріччя стає найважливішим завданням держави і суспільства на сучасному етапі. Наступним, є протиріччя між інтересами розвитку суспільства, держави і узкокорпоративністю нової політичної еліти, що усвідомила самодостатність своїх інтересів. Негативність ситуації, що склалася, полягає в тому, що багатство і реалізація інтерес політичної еліти здійснюється за рахунок бідності основної маси населення, за рахунок перерозподілу і привласнення громадського продукту, а не виробництва. Вирішення цих протиріч соціального розвитку можливе тільки на основі компромісу, соціального партнерства основних соціальних сил суспільства і наявності політичної волі [200].

На сучасному етапі громадського розвитку України залишаються актуальними, як і раніше, два рівні концептуальних основ соціальної політики «концепція виживання і концепція розвитку». Виділені рівні мають свої характерні особливості, які полягають в тому, що вони будуть довгий час існувати одночасно.

Концепція виживання в соціальній політиці пов'язана з фактично стихійною самоорганізацією, відповіддю суспільства на несприятливі умови життя і бездіяльність держави, політичної еліти і лідерів у цій сфері, які, мабуть, намагаються не заважати суспільству виживати, зберігаючи залишки (елементи) системи соціального забезпечення. Ця концепція носить характер неформального договору між суспільством і державою, тобто формується і обґрунтовується постфактум реаліями сучасної української дійсності.

Концепція розвитку визначається формуванням довгострокової програми соціальних змін, які в Україні йдуть шляхом розвитку ліберальної концепції соціальної політики, що знаходить вираження в переході від принципів соціального забезпечення до соціальної підтримки незахищених

верств населення Проблема цієї концепції полягає в тому, що без корінних змін в економіці — підйомі виробництва в промисловості і сільському господарстві і відповідно збільшенні робочих місць, рівня оплати праці ця концепція буди позбавлена матеріальної бази і відповідно залишиться декларацією [103].

Упродовж останніх років можна констатувати, що одним з найбільш повних реалізованих аспектів соціальної політики являється стабілізаційний аспект. Проте необхідно відмітити, що рівень нестабільності українського суспільства (розшарування, розколу і соціального антагонізму) вимагає не лише стабілізації, але і дієвих заходів по відновленню данного суспільства. На сучасному етапі відбувається кількісне накопичення різних концептуальних підходів до соціальної політики, які слабо використовувалися українською політичною елітою. Проте, слід зазначити, що ці і інші заходи, незважаючи на свої корисні дії, не могли в корені змінити соціальну ситуацію в країні, яка вимагає проведення цілого ряду послідовних, комплексних і цілеспрямованих заходів законодавчої і виконавчої влади, як на державному, так і на регіональному рівні [179].

Існуюча система державних соціальних виплат і пільг формувалася упродовж багатьох десятиліть в умовах соціалістичної планової економіки Ця система включала- грошову допомогу і соціальні виплати; пільги і компенсації різним категоріям громадян; соціальну допомогу тим, хто має потребу, яка надається територіальними органами соціального захисту; дотації підприємствам і організаціям, що виробляють товари і послуги для населення.

Сучасна практика показує, що хоча потреба в соціальній допомозі, обумовлена різким падінням реальних доходів населення, значно зросла, функціонування системи соціальних виплат і пільг, побудованою на зрівняльних принципах, в сучасних умовах спроби переходу до ринкової економіки виявилось украй неефективними. Подальше нарощування бюджетних витрат на надання грошових виплат і пільг може привести не стільки до скорочення масштабів бідності, скільки до ще більшого

фінансового дефіциту, серйозно ускладнити дослідження засобів для інвестицій в реальний сектор вітчизняної економіки.

Шлях рішення цих проблем — в створенні системи соціальної допомоги адекватної новим економічним умовам. Зміни політичної системи суспільства об'єктивно викликають глибинні трансформації соціальної структури сучасного суспільства. У цих умовах актуалізується питання про модернізацію соціальної політики, зміни її суті, механізмів, форм і напрямів, розширення кількісного і якісного складу суб'єктів і об'єктів, приведенні стратегії і тактики соціальної політики у відповідність з соціальною структурою - сучасного українського суспільства [176].

З іншого боку, взаємозв'язок і взаємодія соціальної політики і соціальної стратифікації суспільства мають і інший напрям: соціальна політика стає чинником еволюції і регламентації соціальної структури. Суб'єкти соціальної політики в нових умовах повинні розробляти життєздатну стратегію соціально- економічних реформ, орієнтовану на сильний соціальний захист і підтримку траждан, тим самим впливаючи на соціальний склад і структуру суспільства, визначаючи соціальне положення тих або інших громадських груп, шарів і страт.

Таким чином, трансформації в суспільстві в цілому і в соціальній стратифікації як його підсистеми сприяли формуванню діючої моделі соціальної політики сучасної української держави. Крім того, зміни привели і до формування нових соціальних груп, складових системи суб'єктів і об'єктів соціальної політики українського суспільства.

Увесь комплекс проблем, пов'язаних з трансформацією соціальної структури суспільства об'єктивно поставило питання про оптимізацію соціально-політичних процесів. Процеси модернізації економічної і політичної системи суспільства зробили величезний вплив і на соціальну сферу. Перехід до ринкової економіки і демократизація суспільства наклали свій відбиток на соціальну політику держави.

Нові форми власності, що виникли внаслідок розвитку в країні ринкових

стосунків, створили нові економічні характеристики політичного процесу, що не забарилося позначитися на зміні соціально-стратифікаційної структури суспільства: з'явилися нові групи, сталася різка диференціація та поляризація населення, в першу чергу, за рівнем грошових доходів. У зв'язку з цим перед державою об'єктивно постало питання про оптимізацію соціально-політичних процесів в країні. Надзвичайно важливою для сучасної політичної влади стала побудова нових зв'язків в суспільстві з використанням інструментарію соціальної політики, соціального захисту і підтримки. Це дозволить вирівняти показники соціальної нерівності, оптимізувати соціальну структуру з акцентом на розвиток середнього класу. Представляється, що в сучасних умовах України соціальна політика має бути спрямована на створення середнього класу, у тому числі з метою створення соціальної бази управлінських державних структур як фактора стабільності в суспільстві. Від цього виграє і суспільство в цілому, і значні верстви населення. Наявність в суспільстві середнього класу і його кількісна вага стабілізує соціально-політичну обстановку, створить гарантії демократичного шляху розвитку суспільства.

Ефективність заходів з оптимізації соціально-політичних процесів у сфері соціального захисту і підтримки населення сучасної України можлива лише за умови загальної скоординованості діяльності державної влади, відповідності принципів соціальної політики, обліку соціально-політичних і соціально-економічних особливостей регіонів [106].

Таким чином, значну роль в оптимізації соціально-стратифікаційної структури українського суспільства грають регіональні особливості соціально-політичного розвитку. Аналіз стратифікаційних процесів дозволив зробити висновок про те, що вони з урахуванням деяких особливостей відбивають основні тенденції трансформації соціальної структури українського суспільства. На території регіону, що вивчається, протікають різні соціальні процеси які характерні для України в цілому, так і специфічно регіональні. Їх різноманіття і багаторівневність зумовлює необхідність

різнопланових регулятивних дій. Регіональна політика держави — це сфера діяльності з управління економічним, соціальним і політичним розвитком країни в просторовому, регіональному аспекті, тобто пов'язана зі взаємовідносинами між державою і регіонами, а також регіонів між собою. На нашу думку, важливими умовами оптимізації соціально-стратифікаційної структури є розробка і реалізація регіональних соціальних програм і розвиток інституту місцевого самоврядування. Органи місцевого самоврядування покликані вирішувати протиріччя у відносинах між регіональними туппами населення. Соціальна роль місцевого самоврядування полягає в регуляції рівня і якості життя ринкових суб'єктів програмно-цільовими методами соціального захисту, розвитку соціальної інфраструктури і сфери соціальних послуг, утворенні ринку праці, забезпеченні загального благополуччя місцевого населення. На перше місце виходить проблема вибору такої організації місцевого самоврядування, яка при існуючих фінансових і політичних обмеженнях може оптимізувати соціальну структуру регіону. Основні завдання регіональних програм можуть бути представлені, на наш погляд, таким чином:

- потрібне вирівнювання міжрайонних відмінностей за показниками економічного, соціального і науково-технічного розвитку;
- формування оптимальної територіальної і галузевої структури економіки;
- збалансоване регіональне господарювання в умовах ринку;
- максимально повне і ефективне використання природних, матеріальних і трудових ресурсів регіону;
- стабілізація суспільно політичної і правової обстановки.

Соціальним держава повинна досягти балансу у взаємодії основних соціальних і політичних сил в суспільстві. Вона виділяє пріоритетні сфери і визначає заходи, сприяючі досягненню поставлених цілей:

- підтримка зайнятості (проведення ефективної кадрової політики, забезпечення громадянам свободи вибору місця проживання і можливості

продуктивно працювати;

- стимулювання організації сучасних виробництв і робочих місць, захист трудових прав і інтересів працівників у рамках соціального партнерства;
- сприяння суспільно корисному і ефективному підприємництву);
- проведення політики доходів. (формування ефективної системи оподаткування;
- встановлення державних гарантій у сфері оплати праці, що забезпечують відтворення робочої сили;
- контроль за інфляцією;
- поліпшення життєзабезпечення населення (підтримка і розвиток комунальної інфраструктури, транспорту і зв'язку);
- вдосконалення системи соціальної - захисту громадян (розробка і реалізація державних програм боротьби з бідністю, комплексного захисту населення, в першу чергу слабозахищених категорій, від соціальних ризиків;
- реформування системи соціального страхування, у тому числі пенсійного і медичного;
- охорона довкілля (забезпечення екологічної безпеки країни і гідної якості життя і здоров'я населення за умови збереження природних систем, підтримки юс цілісності і функцій життєзабезпечення);
- формування соціокультурного середовища (підвищення ролі і якості загальної і професійної освіти;
- збереження національних мов і культури народів.

У сучасному розумінні, на нашу думку, соціальна робота припускає рішення наступних завдань :

- сприяння в створенні нормальних умов для життя людини в суспільстві;
- запобігання, усунення і пом'якшення різних особових і соціальних конфліктів;
- розвиток здатності клієнтів до комунікативності, соціальної

компетентності, рефлексії власних проблем і проблем свого соціального середовища;

- розвиток самостійності і стійкості, так само як і терпимості (толерантності в різних сенсах);
- пошук і освоєння джерел різних видів допомоги;
- виявлення і розкриття можливостей для здобуття освіти і т.

Соціальна робота в місцевому середовищі з кооперацією адміністрації і населення розуміється як інтеграційна модель професійної соціальної роботи. В ній фактично використовуються усі п'ять основних методів соціальної роботи: індивідуальна соціальна допомога, робота з групою, комунальна соціальна робота, соціальне управління і соціальне планування. Новим тут являється те, що клієнтом є середовище у вигляді географічно відособленої території. Показові висновки, до яких прийшли фахівці з соціальної роботи в соціальному середовищі.

Підводячи підсумки, слід ще раз нагадати і узагальнити основні положення, які виділяють ведення випадку як новий тип соціальної роботи. Це:

- орієнтація на індивідуального клієнта;
- встановлення партнерських стосунків соціального працівника з клієнтом;
- залучення клієнта до процесу виявлення основних потреб, обговорення способу їх задоволення;
- надання як можна повнішої інформації про існуючі соціальні послуги;
- створення можливостей вибору послуг;
- організація процесу надання соціальних послуг або їх доставки;
- використання можливостей приватного і добровольчого сектора місцевих співтовариств;
- техніка розробки пакету послуг для певного клієнта на основі виділених потреб з урахуванням можливостей готівкових ресурсів [115].

Підкреслимо також, що постійним пріоритетом соціальної політики мають бути діти, нове покоління, що визначає майбутнє будь-якого суспільства. Але навіть в стабільному суспільстві сімейне походження багато в чому визначає нерівність соціальних можливостей дітей. Допомога сім'ї в сучасній Україні, в першу чергу, в отриманні усіма дітьми повної середньої освіти, багато в чому компенсувала б цю стартову макросоціальну нерівність. Сьогодні нерівні соціально-культурні можливості сімей тільки посилюються із-за нестабільності соціуму і держави, а уявлення про необхідну соціальну допомогу надзвичайно звузилися. Проте як інститут первинної соціалізації сім'я абсолютно незамінна, але компенсувати ціннісні і мотиваційні втрати сьогоdnішнього соціуму їй не завжди вдається. В той же час сім'я зберігає певну здатність давати індивідуалізовані рішення соціальних проблем, «фільтрувати» вплив соціуму, підтримуючи свою автономію, здатність до самозахисту і саморозвитку. Тому допомагати сім'ї бажано у збереженні її цілісності, а не стимулювати, у тому числі за допомогою системи соціального обслуговування, вивід за межі сім'ї усіх функцій, окрім споживання і пасивного відпочинку.

Необхідно відмітити, що моніторинг будь-яких показників ефективний, якщо є певне уявлення про соціальні процеси, стани яких вони фіксують. Відбуваються ці зміни в результаті спонтанної зміни характеру протікання процесу (саморозвитку) або вони результат управлінської дії (програмування, регулювання). По змінах, що проявилися, можна буде судити про ефективність соціальної політики в країні або регіоні. Для цього необхідно робити виміри показників на початку діяльності якої-небудь «команди управління» і відстежувати динаміку за увесь період. Цим, імовірно, могли б займатися або організаційні структури, що курирують виконання соціальних програм, або соціальні служби, такі як Центри соціальних служб сім'ї і дітей, які готують статистичні дані про положення дітей.

Відмітимо, що питання про необхідність управлінського втручання завжди можна задати, коли йдеться про державну підтримку сім'ї або про

програми духовного виховання людини. Пріоритети соціального розвитку, пов'язані з ефективним вкладенням засобів в створення умов для розвитку дітей і контроль за досягненням необхідних суспільству результатів, представляються першочерговими. Діти як наше майбутнє, з точки зору теорії управління є аттрактором, що притягує суспільство до свого стану. Суспільство еволюціонує в напрямі, визначуваному рівнем розвитку дітей, які неминуче задають перспективу дорослим через зворотні зв'язки. Вибір сім'ї в якості однієї з базових одиниць соціальної політики і соціальної допомоги визначається її роллю у вихованні дітей.

Так же важливо через інформаційну взаємодію міняти організаційне середовище суспільства з адміністративно-виконавської на рівноправно-партнерську. Можливо, соціальні проблеми з якими не справляється влада, необхідно передавати під контроль громадської думки і громадських (недержавних) організацій, або розробити механізми спільного контролю з боку влади і громадськості. Але для цього держава повинна розробити механізм фінансування громадських (недержавних) організацій, який дозволяв би їм здійснювати не разові або короткострокові акції, а бути реальною ланкою соціальної політики, як в західних соціальних державах, наприклад, Німеччини або Великобританії [139].

З одного боку, це підняло б значення недержавного сектора і активізувало суспільство у пошуках шляхів поліпшення свого соціального захисту і альтернативних технологій соціальної роботи. Проте потрібно врахувати, що це процес тривалий і непростий, хоча збільшення долі і значення взаємодопомоги і самодопомоги в соціальній роботі - один з безумовних показників її ефективності.

Здійснювані нині в державній політиці принципи соціальної допомоги засновані на виділенні ряду категорій населення, яким надається набір пільг і компенсацій. Деякі з таких виплат не можна розглядати як соціальну допомогу, оскільки вони компенсують завданий збиток або винагороджують за певні заслуги перед державою.

Реформаторська соціальна політика протиставляє глобальній безкоштовності, за якою частенько для багатьох ховалася недоступність соціальних благ, орієнтацією на доступність цих благ, що реалізовується на основі не лише часткової безкоштовності, але і прийняттого рівня оплати, який буде досягнутий на основі підвищення доходів населення при зживанні дефіцитності соціальних благ, включаючи ліки, рекреаційні послуги і так далі. Пільгам і привілеям протиставляються пільги і допомога для тих, що дійсно потребують їх. Прагненню декларувати масове охоплення соціальними послугами усього населення, включаючи людей, здатних отримати ці послуги за рахунок власних доходів, протиставляється концентрація уваги на задоволенні найбільш соціально уразливих верств населення; «усередненості» соціальної політики протиставляється виборчий, адресний підхід, що гарантує цілеспрямоване використання соціальних витрат; жорсткій державній лімітації і розподілу соціальних благ протиставляється створення можливостей заробляння і безперешкодного отримання цих благ (раніше усього житла) самими людьми, що мають для цього передумови при обмеженні масштабів безкоштовного або пільгового надання благ тільки для соціально слабких шарів [164].

Недооцінці ефективності соціальних витрат протиставляються різні механізми використання ринкових стосунків між державою, його бюджетом і установами соціальної сфери при збереженні позаринкового, безкоштовного або пільгового надання різних соціальних благ і послуг безпосередньо населенню.

При цьому не можна залишати без уваги ті соціальні загрози, які можуть виникнути при неправильній реалізації вищеназваних підходів. Так, впровадження платності в соціальну сферу може прийняти асоціальні масштаби і форми, зумовивши недоступність тих або інших соціальних благ і послуг для низькодоходних верств населення. Адресність соціальної допомоги може бути збочена формалізмом і бюрократизмом. Може виникнути занадто глибокий, не прийнятний для суспільства розрив між якістю соціальних

послуг, що надаються високодоходним групам населення, і якістю соціальних послуг, що припадають на частку мало забезпечених [170].

Намічавши орієнтири активної соціальної політики, слід враховувати досвід розвинених країн з їх досягненнями і проблемами. Не можна не враховувати і того, що ресурсні потреби соціальної сфери в найближче десятиліття різко зростуть, і навіть в умовах розвиненої економіки посилюватимуться труднощі в ресурсному забезпеченні соціальної сфери. Це пред'являє не лише більш високі вимоги до душевого об'єму валового внутрішнього продукту і до рівня витрат на його виробництво, але і породжує необхідність певного посилення умов надання соціальної підтримки. Ці світові тенденції необхідно своєчасно враховувати і в українській практиці.

Світовий досвід дозволяє дати відповідь на складне для українського суспільства питання про взаємодію розвитку ринкових стосунків з соціальним розвитком. Соціальний розвиток у своїй основі не можна протиставляти твердженню в економіці регульованих ринкових механізмів. Саме вони при їх розумному використанні створюють матеріальну базу і деякі важливі соціальні і соціально-психологічні умови для розширення виробництва ресурсів, що направляються на соціальні цілі, і для раціоналізації їх використання. Світовий досвід свідчить і про те, що можуть бути створені ефективні механізми підтримки соціальних галузей, діяльність яких при безпосередньому контакті із споживачем соціальних благ і послуг не може визначатися ринковими стосунками. З цього виходить, що труднощі соціальної сфери не можна трактувати як наслідок переходу до ринку. Вони говорять лише про те, що ринкові стосунки не прийняли цивілізованого характеру, а держава в силу ресурсних і організаційних причин залишила соціальну сферу без необхідних регулювання і підтримки.

Вихід з ситуації бачиться в продовженні процесів реформування суспільства, у тому числі його соціальної сфери. В зв'язку з цим особливо важливо глибоко аналізувати накопичуваний досвід реформування з тим, щоб, з одного боку, вносити необхідні корективи, а з іншого боку, не ігнорувати, а

тиражувати позитивні моменти, що свідчать, що зміни, наприклад, в системі фінансування медичних установ, функціонуванні житлово-комунального господарства і так далі, дають доки ще локальні позитивні зрушення [177].

Соціальна політика держави повинна ґрунтуватися на ідеях рівності, загальності охоплення і доступності національних систем освіти, охорони здоров'я і соціального страхування для усіх соціальних груп і верств населення. Вона покликана доповнювати принцип індивідуальної відповідальності принципом солідарності і об'єднувати їх. Діяльність держави з оптимізації соціально-політичних процесів у будь-якій її формі вимагає ретельного аналізу можливих наслідків дії політичних, економічних і соціальних процеси.

Отже, результативність соціальної політики визначається її здатністю впливати на повсякденне життя в тому напрямі, який відповідає цілям цієї соціальної політики. Проте, слід враховувати, що соціальна політика сприймається до певного порогу сприйняття, різного для різних груп. Тому доцільно орієнтувати соціальні заходи з оптимізації соціально-політичних процесів на найбільш активні в соціальному і політичному плані шари, здатні до швидкої зміни стереотипів сприйняття (наприклад, підприємницький шар).

Процеси модернізації економічної і політичної системи суспільства зробили величезний вплив і на соціальну сферу. Перехід до ринкової економіки і демократизація суспільства наклали свій відбиток на соціальну політику держави. Нові форми власності, що виникли внаслідок розвитку в країні ринкових стосунків, створили нові економічні характеристики політичного процесу, що не забарилося позначитися на зміні соціально-стратифікаційної структури суспільства. Надзвичайно важливою для сучасної політичної влади стала побудова нових зв'язків з суспільством з використанням інструментарію соціальної політики, соціальної підтримки і захисту.

3.2. Методика формування механізмів соціальної підтримки та захисту населення

Програма дій з оптимізації соціально-політичних процесів і формування адекватної соціальної структури соціальної політики повинна, на наш погляд, передбачати наступні конкретні кроки.

Передусім, це підвищення мінімальних соціальних гарантій. Головна соціальна норма сьогодні це прожитковий мінімум, або мінімальний споживчий бюджет. Фактично він визначає усі інші нормативи. Сучасний прожитковий мінімум жорстка структура, що включає по суті лише фізіологічні потреби і формує надзвичайно низьку межу бідності, усі сім'ї, доходи яких знаходяться нижче прожиткового мінімуму, розглядаються у стані бідності. Подібний бюджет не витримує ніякої додаткової витрати сім'ї, у тому числі збільшення оплати житлово-комунальних послуг, не говорячи про платну медицину, освіту чи розширенні соціального страхування.

Переклад соціальних галузей на ринкові рейки вимагає «насичення» прожиткового мінімуму за рахунок більш високих, ніж сьогодні платежів з обов'язкового страхування, а також повну оплату житла і комунальних послуг. У такому разі прожитковий мінімум отримує структуру «повного бюджету прожиткового мінімуму», його розмір повинен збільшитися в 2,4 рази.

Прожитковий мінімум визначає мінімальну оплату праці, мінімальну пенсію, мінімальні допомоги. Якщо використовуваний повний бюджет прожиткового мінімуму, то отримуємо мінімальну «ринкову модель оплати праці». Тільки за таких умов працівник має адекватну заробітну плату, виходячи на ринок праці, і повною мірою включається в систему обов'язкового державного страхування, як бази соціального забезпечення населення. Одночасно галузі соціальної сфери починають функціонувати відповідно до ринкових принципів. Фундаментом соціальних реформ є реформування системи оплати праці. Основою соціальних перетворень такого роду виступають реструктуризації ринку праці і його оплати.

Позитивна динаміка оплати праці фактично є основою для підвищення якісного потенціалу робочої сили і вирішення проблеми соціального захисту однієї третини російських сімей, що знаходяться за межею бідності унаслідок низької заробітної плати. Без росту заробітків не можна розв'язати проблему бідності. Більше того, збільшення оплати праці є головний чинник розширення купівельного попиту і внутрішнього ринку, а потім і розвитку виробництва.

Алгоритм проведення реформи пільг носить характер фінансового впорядкування, але не прояснює способи рішення серйозних проблем, що накопичилися у сфері доходів і соціального захисту, не пропонує шляхів формування ефективних інститутів в соціальній сфері [4].

У доходах населення існуючі пільги грають суто допоміжну роль. Визначальними є заробітна плата і соціальне страхування. Слід зазначити, що існуюча в країні система доходів не відповідає вимогам ринкової економіки, гальмує її розвиток. В порівнянні з розвиненими країнами світу рівень витрат на робочу силу в Україні залишається низьким. Українським важливим показником рівня доходів з позиції забезпечення матеріального добробуту громадян є доля заробітної плати і соціального забезпечення у ВВП країни.

Значні масштаби поширення пільг в Україні пояснюються тим, що за своїм обсягом заробітна плата недостатня для забезпечення навіть простого відтворення населення. Українські витрати на заробітну плату звужують базу для нарахування внесків у рамках соціального страхування: доля засобів, що акумулюються в позабюджетних соціальних фондах, - всього 70/0 ВВП. Враховуючи, що заробітна плата близько чверті працюючих в Україні не забезпечує утримання навіть прожиткового мінімуму, представлялося б логічнішим упередити реформу системи пільг реформою доходів населення.

Представляється, що в сучасних умовах України, соціальна політика має бути спрямована на створення «середнього класу», у тому числі з метою створення соціальної бази управлінських державних структур, як чинник стабільності в суспільстві. Від цього виграє і суспільство в цілому, і значні верстви населення. Чим потужніше «середній клас», тим менше маргінальних

шарів. Цей чинник також значною мірою сприяє вирішенню проблеми соціального захисту, вже не говорячи про підвищену соціальну стабільність в суспільстві. А в умовах стабільності легше вирішувати проблеми соціального забезпечення, соціальної підтримки людей. Наявність в суспільстві середнього класу і його значна кількісна вага стабілізує соціально-політичну обстановку, створює гарантії демократичного шляху розвитку суспільства [15].

Формування системи соціального захисту населення припускає рішення головної мети: надання такої соціальної підтримки, яка гарантує реалізацію індивідуальної і соціальної суб'єктності, забезпечення кожній людині доступної допомоги в подоланні кризових ситуацій, рішенні складних життєвих проблем шляхом надання медичної, психологічної, педагогічної і інших форм допомоги.

Система соціального захисту і підтримки, що забезпечує довготривалу захищеність населення і дозволяє громадянам отримати право на гарантований дохід у разі інвалідності, хвороби, безробіття, а також в старості, є невід'ємною рисою сучасної економіки. Щоб створити таку систему, потрібний інтегрований і скоординований підхід до економічної і соціальної політики.

Відсутність цілісної системи соціального захисту і підтримки населення України, як суверенної держави, впливає на формування системи соціального захисту населення в регіонах. При створенні системи соціального захисту населення важливо враховувати усі існуючі об'єктивні, суб'єктивні чинники, знати соціально-економічні і соціально-політичні особливості конкретних територій. Відповідно до цього існує наполеглива потреба:

по-перше, в створенні інституціональної основи, як на державному, так і на регіональному рівнях, що дозволяє координувати реформу різних підсистем, а також заходів державної соціальної політики;

по-друге, в теоретико-методологічному обґрунтуванні здійснюваних соціальних змін в області соціального захисту.

Соціальна політика повинна спиратися на гнучку стратегію, що дозволяє

теорії і практиці взаємно збагачувати і доповнювати один одного, що, у свою чергу, припускає, що ефективна модель соціальної політики повинна відповідати вимогам стійкого суспільства, брати до уваги специфіку конкретної ситуації, тобто бути здатною на швидке реагування змін об'єктивних і суб'єктивних чинників, обумовлюючих життєздатність представників тих або інших соціальних груп.

В даному випадку представляється, що найбільш ефективною нині являється модель соціальної політики, що спирається на виталістську теорію, яка на відміну від більшості інших теоретичних парадигм припускає комплексне інтеграційне бачення проблем соціальної політики як на рівні України в цілому, так і окремих її регіонів. На основі виталістської теорії, по-перше, можливий аналіз відтворення і вдосконалення життя людини у сфері державного регулювання громадського життя, бізнесу і «третього сектора»; по-друге, аналіз співвідношення життєвих сил і життєвого простору буття людини в розрізі їх диференціації, осмислення відмінностей, логіки взаємодій[94].

У світлі виталістської теорії соціальна політика сучасного українського суспільства спрямована на оптимізацію здійснення суб'єктної ролі людей в усіх сферах життя суспільства в процесі спільного задоволення, потреби підтримки життєзабезпечення і діяльного існування особи. Відповідно до цього соціальна робота, як один з напрямів соціальної політики, орієнтує соціальних працівників на те, щоб допомогти клієнтам оптимізувати власні зусилля із зміни ситуації, що виникла на особовому або соціальному рівнях [105].

Таким чином, одним із структуротворних елементів соціальної політики в сучасному суспільстві є соціальний захист і підтримка населення, яка розглядається в двох аспектах : у вузькому — зміст соціального захисту вичерпується чисто соціальними рішеннями і заходами, пов'язаними з підтримкою шарів суспільства, які в силу свого специфічного положення не в змозі грати активну роль в умовах ринкових стосунків (наприклад, діти,

пенсіонери, інваліди). У широкому сенсі соціальний захист охоплює рішення і заходи, усі сторони життя членів суспільства, що зачіпають, включаючи забезпечення товарами, житлом, послугами інфраструктури, робітничими місцями і так далі.

Потрібно і інший, глибший підхід до формулювання необхідного змісту соціальної політики - з позицій об'єктивних вимог розвитку суспільства, його прогресу, підвищення віддачі соціальної сфери для добробуту людини.

Зіставлення цих підходів з сучасними українськими реаліями веде до констатації протиріч і безвиході, з якою усе більш стикається бюрократично-олігархічна соціально-економічна система, що формується в державі, не створюючи належних матеріальних і соціально-організаційних основ для раціональної і результативної соціальної політики.

Роздумуючи про необхідність такої політики, необхідно звернутися до принципів і механізмів функціонування соціальної сфери. Не зменшуючи його досягнення в соціальній сфері, які в деяких аспектах знаходилися на передовому світовому рівні, не можна не відмітити наявність багатьох внутрішніх обмежувачів соціального розвитку, закладених в самих принципах і механізмах функціонування соціальної сфери. Це - абсолютизація державного патерналізму, всеосяжне державне раціонування, зрівняльність, що уживається з невинуватими привілеями, горезвісний залишковий принцип фінансування і так далі.

Реформаторська соціальна політика протиставляє глобальній безкоштовності, за якою частенько для багатьох ховалася недоступність соціальних благ, орієнтацією на доступність цих благ, що реалізовується на основі не лише часткової безкоштовності, але і прийнятної рівня оплати, який буде досягнутий на основі підвищення доходів населення при зживанні дефіцитності соціальних благ, включаючи ліки, рекреаційні послуги і так далі. Пільгам і привілеям протиставляються пільги і взаємодопомога для тих, хто дійсно потребує їх. Прагненню декларувати масове охоплення соціальними послугами усього населення, включаючи людей, здатних отримати ці послуги

за рахунок власних доходів, протиставляється концентрація уваги на задоволенні найбільш соціально уразливих шарів населення; «усередкованій» соціальної політиці протиставляється виборчий, адресний підхід, що гарантує цілеспрямоване використання соціальних витрат; жорсткій державній лімітації і розподілу соціальних благ протиставляється створення можливостей заробляння і безперешкодного отримання цих благ (раніше усього житла) самими людьми, що мають для цього передумови при обмеженні масштабів безкоштовного або пільгового надання благ тільки для соціально слабких шарів.

Недооцінці ефективності соціальних витрат протиставляються різні механізми використання ринкових стосунків між державою, її бюджетом і установами соціальної сфери при збереженні позаринкового, безкоштовного або пільгового надання різних соціальних благ і послуг безпосередньо населенню.

При цьому не можна залишати без уваги ті соціальні загрози, які можуть виникнути при неправильній реалізації вищеназваних підходів. Так, впровадження платності в соціальну сферу може прийняти асоціальні масштаби і форми, зумовивши недоступність тих або інших соціальних благ і послуг для низько-доходних верств населення. Адресність соціальної допомоги може бути збочена формалізмом і бюрократизмом. Може виникнути занадто глибокий, не прийнятний для суспільства розрив між якістю соціальних послуг, що надаються високодоходним групам населення, і якістю соціальних послуг, що припадають на частку мало забезпечених [115].

Намічавши орієнтири активної соціальної політики в Україні, слід враховувати досвід розвинених країн з їхніми досягненнями і проблемами. Треба, зокрема, усвідомлювати те, що соціальні вимоги, що задовольняються в цих країнах, нині значно перевершують ті, які вдавалося задовольняти в умовах «реального соціалізму» як з точки зору величини витрат на соціальні потреби з розрахунку на одного жителя, так і з точки зору раціональності їхнього використання. Не можна не враховувати і того, що ресурсні потреби

соціальної сфери в найближче десятиліття різко зростуть, і навіть в умовах розвиненої економіки посилюватимуться труднощі в ресурсному забезпеченні соціальної сфери. Це пред'являє не лише більш високі вимоги до душевого об'єму валового внутрішнього продукту і до рівня витрат на його виробництво, але і породжує необхідність певного посилення умов надання соціальної підтримки. Ці світові тенденції необхідно своєчасно враховувати і в українській практиці.

Світовий досвід дозволяє дати відповідь на складне для українського суспільства питання про взаємодію розвитку ринкових стосунків з соціальним розвитком. Соціальний розвиток у своїй основі не можна протиставляти твердженню в економіці регульованих ринкових механізмів, Саме вони при їхньому розумному використанні створюють матеріальну базу і деякі важливі соціальні і соціально-психологічні умови для розширення виробництва ресурсів, що направляються на соціальні цілі, і для раціоналізації їхнього використання. Світовий досвід свідчить і про те, що можуть бути створені ефективні механізми підтримки соціальних галузей, діяльність яких при безпосередньому контакті із споживачем соціальних благ і послуг не може визначатися ринковими стосунками. З цього виходить, що труднощі української соціальної сфери не можна трактувати як наслідок переходу до ринку[139]. Вони говорять лише про те, що ринкові стосунки не прийняли цивілізованого характеру, а держава в силу ресурсних і організаційних причин залишила соціальну сферу без необхідних регулювання і підтримки. Представляється цілком очевидним, що орієнтація на повернення до соціальних технологій, механізмів, нормативів, що діяли в соціальній сфері радянського періоду, не могли б дати позитивних результатів. В той же час порівняння нинішньої ситуації в соціальній сфері з періодом попередніх десятиліть дозволяє ще виразніше уявити собі неприйнятність існуючого нині положення. Вихід з ситуації бачиться в продовженні процесів реформування суспільства, у тому числі його соціальної сфери. В зв'язку з цим особливо важливо глибоко аналізувати накопичуваний досвід реформування з тим, щоб,

з одного боку, вносити необхідні корективи, а з іншого боку, не ігнорувати, а тиражувати позитивні моменти, що свідчать, що зміни, наприклад, в системі фінансування медичних установ, функціонуванні житлово-комунального господарства і так далі, дають доки ще локальні позитивні зрушення.

Соціальна політика держави повинна ґрунтуватися на ідеях рівності, загальності охоплення і доступності національних систем освіти, охорони здоров'я і соціального страхування для усіх соціальних груп і верств населення. Вона покликана доповнювати принцип індивідуальної відповідальності принципом солідарності і об'єднувати їх. Державні і регіональні органи влади повинні направляти свої зусилля на підтримку соціальних груп, здатних створювати необхідні системи соціального страхування, взаємодопомоги і захисту. У соціальній сфері держава покликана забезпечувати соціальну справедливість і соціальний захист особи, сім'ї, забезпечувати соціальні гарантії в основному за допомогою створення і розвитку різних інститутів саморегулювання, взаємодопомоги і солідарної підтримки : товариств соціального страхування, організацій по захисту від професійних ризиків, регіональних органів самоврядування [170].

Діяльність держави по оптимізації соціально-політичних процесів у будь-якій її формі вимагає ретельного аналізу можливих наслідків дії політичних, економічних і соціальних процеси. На думку Е. Гідденса, основні соціальні і економічні інститути суспільства відтворюються в ході звичайної повсякденної діяльності індивідів. Отже, результативність соціальної політики визначається її здатністю впливати на повсякденне життя в тому напрямі, який відповідає цілям цієї соціальної політики. Проте, слід враховувати, що соціальна політика сприймається до певного порогу сприйняття, різного для різних груп. Тому доцільно орієнтувати соціальні заходи з оптимізації соціально-політичних процесів на найбільш активні в соціальному і політичному плані шари, здатні до швидкої зміни стереотипів сприйняття [177].

Процеси модернізації економічної і політичної системи суспільства

зробили величезний вплив і на соціальну сферу. Перехід до ринкової економіки і демократизація суспільства наклали свій відбиток на соціальну політику держави. Нові форми власності, що виникли внаслідок розвитку в країні ринкових стосунків, створили нові економічні характеристики політичного процесу, що не забарилося позначитися на зміні соціально-стратифікаційної структури суспільства: з'явилися нові групи, сталася різка диференціація і поляризація населення, в першу чергу, відносно рівня грошових доходів. У зв'язку з цим перед державою об'єктивно постало питання про оптимізацію соціально-політичних процесів в країні. Надзвичайно важливою для сучасної політичної влади стала побудова нових зв'язків з суспільством з використанням інструментарію соціальної політики, соціальної підтримки і захисту. Це дозволить вирівняти показники соціальної нерівності, ліквідовувати наслідки споживче-патерналістського сприйняття громадянами держави і оптимізувати структури громадянського суспільства, з акцентом на розвиток середнього класу. Ефективність заходів з оптимізації соціально-політичних процесів у сфері соціального захисту і підтримки населення сучасної України можлива лише за умови загальної скоординованості державної і регіональної влади, відповідності принципів державної і регіональної соціальної політики, обліку соціально-політичних і соціально-економічних особливостей регіонів [170].

Українська влада у своїй соціальній політиці зараз на роздоріжжі: чи робити упор на розвиток в регіонах приватної системи життєзабезпечення населення або зберігати раніше провідну (державну) систему безкоштовних і дотуючи соціальних послуг. В умовах системної кризи в кожному регіоні у кожній галузі соціальної інфраструктури орієнтація на ту або іншу систему організації обслуговування і захисту населення може мінятися хаотично, викликати некеровані соціальні процеси, мати непередбачувані наслідки для суспільства і держави. Загалом, йдеться про наростання в регіонах соціальної напруженості, конфліктів і можливості соціальних вибухів. Центр тяжіння в системі соціального захисту населення переноситься з державного бюджету

на позабюджетні соціальні фонди. Ось чому окрім законодавства, загальнодержавних програм з соціальної підтримки населення необхідно створити міцні правові основи для місцевої соціальної політики і ефективної діяльності органів місцевого самоврядування. В той же час, в регіонах ще не склалася нова демократична культура управління, а способи державно-авторитарного управління, що історично склалися, багато в чому зжили себе. В результаті нарастають соціальна поляризація і депресія населення [178].

Органи місцевого самоврядування покликані реалізовувати регіональну політику на місцях. Регулювання розвитку соціальних процесів у рамках окремих міст, районів, організацій сприятиме забезпеченню стабільного розвитку регіону в цілому.

Узгодження і строга взаємноув'язка усіх цих блоків потрібні для створення єдиної цілісної системи злагодженого регулювання регіональних соціальних процесів. Це сприятиме забезпеченню соціальної стабільності, що є головним завданням соціальної політики перехідного періоду, коли в умовах корінної зміни соціально-економічних умов важливо запобігти наростанню кризових явищ в соціальній сфері.

Базовим елементом структури соціальної політики в регіоні зі змістовної точки зору являються основні напрями, Об'єктом їх регулювання виступають певні групи соціальних процесів, діючих на території регіону. Напрями регіональної соціальної політики формуються на базі основних напрямів соціальної політики з урахуванням умов регіонального розвитку. У разі наявності необхідності і можливості напряму державної політики розширюються введенням додаткових напрямів і масштабів регулювання з наявних [183].

Основні напрями регіональної соціальної політики відбивають її стратегію, визначають якісну зміну системи соціальних стосунків і характеризуються, як правило, сукупністю якісних показників. Як вже відзначалося, для досягнення певного стану соціальних стосунків необхідно здійснити відповідну дію на соціальні процеси як базовий об'єкт регулювання.

Тому для реалізації основних напрямів розробляється механізм реалізації, що відбиває тактичні підходи до реалізації соціальної політики. В ході підготовки механізму реалізації основні напрями соціальної політики конкретизуються у формі, доступній для системи регіонального управління. У рамках кожного напрямку розробляється система заходів, спрямованих на регулювання соціальних процесів з метою забезпечення необхідної зміни соціальних стосунків.

Основні напрями можуть конкретизуватися у формі законів, програм, одноразових рішень, окремих заходів і конкретних заходів. Показники, що характеризують їх, можуть мати не лише якісний, але і кількісний вимір. Механізм реалізації складається з цілого комплексу систем, А саме:

- фінансової,
- інформаційної,
- нормативної,
- правової,
- інституціональної і інших.

Розробка змістовної моделі регіональної соціальної політики проходить ті ж стадії, що і соціальна політика взагалі: визначаються основні напрями, розробляються концепція і механізм реалізації. Основою реалізації змістовної моделі регіональної політики є розробка регіональних програм, що являється цілеспрямованим процесом мобілізації усіх можливостей регіонів різних таксономічних рівнів [185].

Регіональні програми є різновидом цільових комплексних програм і служать інструментом регулювання і управління регіональною стратегією економічного, соціально і науково-технічного розвитку, формою господарської діяльності, способом пріоритетної концентрації ресурсів для вирішення невідкладних, першочергових проблем. Кожна регіональна програма характеризується одночасно декількома класифікаційними ознаками.

Специфіка регіональних програм полягає в тому, що вони формується і

реалізуються на рівні областей, та, витікає із загальнодержавних і територіальних інтересів. Відбір регіональних проблем для програмування проводиться, як правило, територіальними органами влади і управління. Програмні заходи здійснюються у межах географічно обмеженого регіону (області, міста). Управління проектуванням і реалізацією програм забезпечується структурами виконавчої влади регіону. Фінансування програм здійснюється в основному за рахунок субсидій держави це у тому випадку, коли та або інша проблема має державне значення і не може бути вирішена тільки за рахунок засобів регіону. Використовується також інші джерела фінансування (іноземні інвестиції, приватні капіталовкладення і інші).

Основні завдання регіональних програм можуть бути представлені, на наш погляд, таким чином [200]:

- вирівнювання міжрайонних відмінностей за показниками економічного, соціального і науково-технічного розвитку;
- формування оптимальної територіальної і галузевої структури економіки; збалансоване (бездефіцитне) регіональне господарювання в умовах ринку;
- максимально повне і ефективне використання природних, матеріальних і трудових ресурсів регіону;
- розвиток виробництв і сфер відповідно до державної селективної, структурної політики;
- охорона довкілля;
- формування інформаційного забезпечення органів управління і господарюючих суб'єктів;
- духовне відродження регіонів, збереження їх історичної спадщини, зміцнення культурного потенціалу, стабілізація суспільно-політичної і правової обстановки.

Практика показує, що цільові програми можуть бути ефективно використані для управління соціально-економічними процесами в регіонах. Цей метод дає можливість досягнення цілей, що передбачають корінні

зрушення в розвитку економіки і соціальній сфері, перехід до нових станів економічних систем, які не можуть бути досягнуті в процесі реалізації приватних цілей розвитку яких-небудь окремих виробничих, інфраструктурних або інших елементів господарських регіональних систем. Для цього необхідно забезпечити інтеграцію діяльності або об'єднання матеріальних і фінансових ресурсів незалежних суб'єктів - учасників програм [105].

Характеризуючи стан розробки і реалізації регіональних програм, необхідно зазначити, що програми є як комплексні, охоплюючі усі сфери територіального господарства, так і галузеві, присвячені декільком, або одній галузі, крім того, зустрічаються програми, присвячені проблемам групи галузей (наприклад, галузям соціальної інфраструктури), а також програми, спрямовані на рішення проблем усередині регіональних поселень. Проте повсюдний характер спроб використання програмного підходу поєднується з майже повсюдним його невірним тлумаченням. Корені цього явища йдуть в практику використання програмного методу в адміністративно-командній економіці, коли розробка програми розглядалася як засіб залучення бюджетних ресурсів вищестоящого рівня, а також пов'язані з підміною понять— під «програмою» може розумітися будь-який план заходів адміністрації або її підрозділів, як поточний, так і перспективний.

Важливою умовою оптимізації соціально-стратифікаційної структури є розвиток інституту місцевого самоврядування, через нерозвиненість якого багато соціально-економічних процесів і стосунки в областях стали конфліктними і некерованими. Можна виділити два загальні організаційні принципи, які придбали для комплексної системи послуг населенню вирішальне значення в поточних кризових процесах ринкового реформування країни. Перший принцип соціальна орієнтація державної політики і адміністративної діяльності. Другий принцип зростання ролі місцевого самоврядування в здійсненні регіональної політики [107].

Соціальна роль місцевого самоврядування зводиться до підвищення

благополуччя місцевого населення. Для цього використовуються сили і засоби вибраних в регіоні органів влади, місцевих господарюючих суб'єктів, культурно-побутових установ, громадських організацій, сусідських і сімейно-споріднених груп, окремих громадян і так далі. Органи місцевого самоврядування покликані вирішувати протиріччя у відносинах між регіональними групами населення. Соціальна роль місцевого самоврядування полягає в регуляції рівня і якості життя ринкових суб'єктів програмно-цільовими методами соціального захисту, розвитку соціальної інфраструктури і сфери соціальних послуг, утворення ринку праці, забезпечення загального благополуччя місцевого населення. На перше місце виходить проблема вибору такої організації місцевого самоврядування, яка при існуючих фінансових і політичних обмеженнях оптимізувала соціальну структуру регіону.

Поступове зниження ролі держави в здійсненні соціальної політики і зміна соціальної позиції особи по відношенню до держави - об'єктивний чинник, який є причиною такого ж поступового становлення «третього сектора», - недержавних некомерційних організацій (НКО).

Головні завдання соціальної політики, що розробляються і реалізуються громадськими організаціями, полягають в гармонізації громадських стосунків, виробленню шляхів створення соціально-гарантованих умов для життєдіяльності громадян, методів впливу соціальних чинників на економіку, прискорення науково-технічного прогресу [98].

В умовах демократизації українського суспільства і становлення ринкової економіки взаємодія держави і третього сектора економіки може стати методом рішення соціальних проблем. Розвиток третього сектора економіки звільняє державні структури від зайвих, непотрібних функцій і робить їх незалежнішими від вищестоящих структур, мобільнішими в ухваленні рішень з тих або інших проблем.

Таким чином, посилення ролі некомерційних недержавних організацій як суб'єкта соціальної політики сучасної України пов'язано з питаннями становлення громадянського суспільства і соціального розвитку держави в

цілому. Сучасне українське суспільство, на думку багатьох дослідників, є квазіцивільним, його структури і інститути мають багато формальних ознак утворень громадянського суспільства. В Україні налічується до 100 тис. добровільних об'єднань споживчих асоціацій, професійних спілок, екологічних груп, політичних клубів і тому подібних організацій. Проте рядовий українець недооцінює групову самоорганізацію, а найбільш поширеним соціальним типом став індивід, замкнутий у своїх спрямуваннях на себе і свою сім'ю. У подоланні такого стану, обумовленого процесом трансформації, і полягає мета сучасного етапу розвитку соціальної політики української держави. Соціальне партнерство некомерційних організацій і держави (у тому числі і органів місцевого самоврядування) має величезний потенціал оптимізації усієї системи громадського управління і розвитку суспільства.

Завершуючи аналіз ролі такого політичного інституту, як громадянське суспільство в розвитку соціально-стратифікаційної системи можна зробити наступний висновок. Становлення громадянського суспільства в Україні пов'язане зі значними змінами в соціальній структурі [100]. Нова соціальна ієрархія багато в чому відрізняється від тієї, яка існувала за радянських часів і характеризується крайньою нестійкістю: перебудовуються механізми стратифікації, посилюється соціальна мобільність, виникає безліч маргінальних груп з невизначеним статусом, Починають складатися об'єктивні можливості для формування середнього класу. Для істотної трансформації структури суспільства потрібне перетворення інститутів власності і влади, що супроводжується розмиванням меж між групами, зміною групових інтересів і соціальних взаємодій.

Найважливішим принципом регулювання соціально-трудових стосунків стає принцип рівноправної участі в цьому процесі держави, представників власника, підприємця, працедавця і представників працівника. Саме інститут соціального партнерства складає суть сучасної цивілізації в розвинених демократичних країнах ринкової економіки, основу ефективного регулювання

соціально-трудових стосунків, запобігання або мирного дозволу соціальних конфліктів, гарантію соціальної згоди і прогресу. Інститут соціального партнерства єдиною можливою розумною альтернативою, з одного боку, соціальному, що веде до зневаги насущних інтересів і прав працівників, і з іншого боку, /соціальним потрясінням, що неминуче ведуть до насильства і кровопролиття.

Соціальне партнерство саме по собі є одним з критеріїв справжнього демократизму суспільства. Воно спрямоване на те, щоб забезпечити на основі рівноправної співпраці реальну участь найнятих робітників, працедавців і держави в розробці, прийнятті і реалізації соціально-економічної і трудової політики, заснованої на оптимальному балансі реалізації інтересів сторін. Демократизм соціально-партнерських стосунків знаходить прояв також в розвитку і вдосконаленні економічної демократії, участі трудящих в управлінні виробництвом [101].

Виходячи із сказаного, правильніше визначати соціальне партнерство як сукупність соціально-трудових і пов'язаних з ними політичних і економічних стосунків, що характеризують стан соціального, політичного і економічного життя суспільства, сприяючих установленню соціального миру і згоди. Іншими словами, соціальне партнерство це відношення між основними соціальними групами суспільства в здійсненні певного соціального порядку, побудованого на можливості і необхідності обліку і реалізації інтересів сторін на основі згоди і взаєморозуміння. Воно виступає як альтернатива класового антагонізму в регулюванні соціальних і політичних стосунків, тим самим пом'якшуючи соціальну поляризацію.

Таким чином, незважаючи на незавершений і суперечливий характер політичних реформ в сучасній Україні і деяку невизначеність перспектив їхнього подальшого розвитку, уся політична система і система державної влади в 90-і роки ХХ століття зазнала значних змін. Це створило потребу в принципово нових суб'єктах і механізмах внутрішньо-політичного життя, практична реалізація якого і є первинним завданням політичного розвитку

нового ХХІ століття. Трансформації політичних інститутів суспільства серйозно позначилися на його соціальній структурі: змінилися і продовжують мінятися стосунки власності і влади, з'являються нові соціальні групи, змінюються рівень і якість життя кожної соціальної групи, перебудовується механізм соціальної стратифікації. У цих умовах зростає роль соціальної політики держави, міняються її суб'єкти, об'єкти, механізми і напрями. Вона стає значним чинником оптимізації взаємовідносин і взаємодії соціальних груп один з одним, з новими інститутами суспільства, у тому числі політичними.

3.3. Шляхи формування механізму єдиного соціального простору.

В силу цілого ряду причин, на початковому етапі радикальних економічних перетворень в Україні основний упор був зроблений на фінансове оздоровлення економіки і макроекономічну стабілізацію. Соціальна сфера і її проблеми були відсунуті на другий план. В результаті населення України зіткнулося з різким падінням життєвого рівня на тлі посилення соціальної диференціації суспільства.

Соціальна політика, на відміну від економічної, культурної, екологічної і інших, найбільш складна і важка з точки зору концептуального визначення її суті, базових основ, з'ясування структури і спрямованості, взаємодії з іншими видами політики. В силу цього в науковій літературі, в урядових документах і в законодавстві даються різні визначення поняття «Соціальна політика».

Соціальний захист як діяльність держави набуває загального характеру, а потреби індивідів стають політичною категорією тільки на промисловій стадії виробництва. Цей громадський характер виробництва і людини зумовлює соціально-політичну діяльність держави в соціальній сфері і державне управління потребами людини. Для того, щоб держава була в змозі управляти соціальною сферою у рамках своєї соціально-політичної діяльності, воно редукує соціальну сферу в категорії політики. Це означає, що держава

виділяє з усієї сукупності стосунків соціальної сфери життя суспільства такі стосунки, які починають носити загальний характер і тим самим повинні захищатися політично. Обов'язок захисту з боку держави своїх громадян витікає з соціальної суті самої держави, яка полягає у встановленні політично детермінованого соціального зв'язку між людьми. Тобто соціальний захист є особлива політична форма включення індивідів в соціальне життя з метою зняття економічних перешкод, що не дозволяють без сторонньої допомоги їх здолати [67]. Цим актом держава визначає «соціальну зону» свого політичного впливу, свого захисту цієї соціальної зони усіма засобами і способами, що перебувають у його розпорядженні. Соціальна сфера при цьому з'являється як соціальні права і соціальні гарантії. Соціальні права — це особлива форма регулювання стосунків в суспільстві з боку держави і особлива інституціональна форма вирішення соціального конфлікту»

.Соціальні гарантії є обов'язковими для держави соціальними правами, тобто соціальні гарантії з'являються як соціальні права у дії, реалізовані соціальні права. Тому соціальні гарантії і права, наприклад, Х. Ламперт включає в поняття власності, якій як би спочатку наділяються представники найманої праці . Соціальні гарантії у зв'язку з цим можна розглядати так само, як можливе право громадян розпоряджатися тими ресурсами, які знаходяться у розпорядженні держави. Тому для держави в його соціально-політичній діяльності є важливою проблемою визначення кола осіб, які мають право на частину доходу держави, а тим самим на деякі пільги.

Якщо вірне твердження, що політика виступає концентрованим вираженням усіх сторін громадського життя, то не менш вірним може бути тлумачення соціальної політики як специфічної концентрації усіх видів політики, спрямованої на управління існуванням, функціонуванням і розвитком соціальної сфери. У соціальній сфері можна виділити три найважливіших складових. По-перше, це соціальна структура суспільства як диференціація людей за громадськими і соціальними групами і стосунками між ними.

По-друге, це соціальна інфраструктура як сукупність галузей, обслуговуючих людину, сприяючих відтворенню його безпосереднього життя.

По-третє, це можливості (для кожної конкретної людини, групи, шару) доступу до цінностей, благ і послуг, гарантій і прав осіб, умов праці людини, побуту, дозвілля, здоров'я; можливості визначення професій і місця проживання, участі в управлінні, соціального і професійного просування і переміщення. Саме концентрація на вказаних напрямках повинна стати основою соціальної політики держави [62].

Наявність соціальної політики ознака соціально-ринкового господарства, ознака соціальної спрямованості держави. З точки зору функціонування економічної системи, соціальна політика грає подвійну роль. По-перше, у міру економічного зростання, накопичення національного багатства створення сприятливих соціальних умов для громадян стає головною метою економічної діяльності, і в цьому сенсі в соціальній політиці концентруються цілі економічного зростання, усі інші аспекти економічного розвитку починають розглядатися в якості засобу реалізації соціальної політики.

По-друге, соціальна політика є і чинником економічного зростання. Якщо економічне зростання не супроводжується ростом добробуту, то люди втрачають стимули до ефективної економічної діяльності. Одночасно, чим вище досягнутий ступінь економічного розвитку, тим вище вимоги до людей, що забезпечують економічне зростання, їх знань, культури, фізичного і морального розвитку. У свою чергу це вимагає подальшого розвитку соціальної сфери.

Головні завдання соціальної політики полягають в гармонізації громадських стосунків, виробленню шляхів створення соціально-гарантованих умов для життєдіяльності громадян, методів впливу соціальних чинників на економіку, прискорення науково-технічного прогресу.

Соціальна політика покликана гарантувати населенню мінімальний дохід, соціально захищати населення від хвороб, інвалідності, безробіття,

старості. При цьому забезпечення державою мінімальних умов життя торкається тільки тих, хто не може це зробити самостійно. Соціальна політика держави реалізується через механізм державних програм соціального забезпечення і системи соціальних послуг[42].

Таким чином, соціально-політична система відноситься до класу відкритих складних систем, що самоорганізується, розвивається за нелінійними законами. Відкритою системою соціальної політики можна назвати тому, що вона здатна постійно обмінюватися енергією і інформацією із зовнішнім середовищем (тобто з іншими соціальними системами). Нелінійність в розвитку системи соціальної політики означає поліваріантність, альтернативність шляхів розвитку і витікаючу звідси безповоротність процесів трансформації. У кожен момент часу система знаходиться в розвитку — в точці біфуркації.

Здатність до самоорганізації в соціальній політиці трактується нами відповідно до синергетичної парадигми як механізм мимовільного виникнення відносно стійких впорядкованих структур, тобто механізм переходу від хаосу до порядку.

Таким чином, в умовах України, ми вважаємо за доцільне говорити про формування великої кількості суб'єктів соціальної політики. В умовах сучасного суспільства діапазон суб'єктів соціальної політики досить широкий і може бути представлений державою, політичними партіями, суспільно-політичними об'єднаннями і рухами, окремими громадськими організаціями, різними благодійними фондами і навіть приватними особами (спонсорами, донорами, меценатами).

На сьогодні цілі соціальної політики формуються виходячи з ресурсів: є структура об'єктів соціального захисту, що вже склалася, є певна фінансова база, розглядаються можливості прибуткової частини бюджету на зміст об'єктів соціального захисту, В такому підході втрачається головне - цілі. Виробництво ж, його розвиток навіть ідеологічно не пов'язаний з цілями соціальної політики держави. Воно існує саме в собі, саме планується і

розвивається.

Слід зазначити, що залучення громадськості до процесу розробки соціальної політики уповільнене не лише відсутністю «відкритої» і зацікавленої в такій участі позиції державних чиновників.

В той же час, соціальні і економічні реалії останнього десятиліття, реформи суспільно-політичного життя сприяють зростанню громадської самосвідомості населення, посиленню його політичної активності, появі і розвитку «третього сектора» як найважливішої структури громадянського суспільства [17].

Об'єктивно саме некомерційні організації (НКО) стають найбільш послідовними виразниками інтересів окремих соціальних груп. Вони усе більш активно прагнуть відбити і закріпити ці інтереси у відповідних законах і інших нормативних актах. Участь в розробці соціальної політики проявляється на різних рівнях взаємодії з органами влади і в найрізноманітніших формах. Подібна участь неоднозначно сприймається і оцінюється представниками законодавчої влади різних рівнів, проте об'єктивно вона стає складовою частиною законотворчості у сфері соціальної політики.

Одна з головних соціально-політичних і економічних проблем сучасного українського суспільства являються низькі реальні доходи населення, що сильно обмежує попит, у тому числі на продукцію інвестиційних галузей, що гальмує економічний розвиток. Вирішувати суто економічні питання треба тільки в комплексі з вдосконаленням соціальної політики. Реальністю сьогодення стала зміна принципів фінансування соціальної сфери - вона усе більш спирається на позабюджетні засоби. Головними завданнями залишаються стабілізація економічного стану, підвищення рівня життя і зниження числа бідних. Одне з головних завдань підвищення розміру оплати праці при одночасному підвищенні рівня пенсій.

Особливі надії з точки зору стабілізації ринку праці покладалися на реалізацію ідеї соціального партнерства і регулювання зайнятості на основі

колективних і індивідуальних трудових договорів. Формування ринкової економіки і демократичного суспільства неможливе без дієвої соціальної політики, яка в перехідний до ринку період повинна будуватися на трьох основних принципах [8]:

- пріоритетність проблем соціальної захищеності населення;
- підвищення ролі особистого трудового доходу в задоволенні соціально -культурних і побутових потреб населення і ліквідація на цій основі утриманства;
- організація нового механізму фінансування соціальної сфери, тобто перехід від державного патерналізму до соціального партнерства.

Соціальна захищеність населення в умовах ринку вимагає розмежування соціальної підтримки за рівнем доходу, міри працездатності, а в окремих випадках за принципом зайнятості в громадському виробництві. Деякі верстви населення потребують спеціальних соціальних програм.

Фінансування соціальних програм здійснюється не лише за рахунок державних коштів, але і за рахунок місцевих бюджетів, засобів підприємств, організацій, населення. Певну роль в соціальному захисті населення можуть зіграти благодійні фонди соціальної допомоги. Політика соціального захисту населення в умовах переходу до ринку включає систему соціального страхування і громадську взаємодопомогу.

У сучасних умовах особливу важливість придбали проблеми безробіття і інфляції. Соціальна захищеність від безробіття реалізується через підготовку кадрів, організацію фонду допомоги безробітним зі встановленням величини грошової допомоги. Захистом від зростаючої інфляції, що відчутно знижує рівень життя населення, являється індексація доходів, тобто збільшення їх номінальної величини для запобігання зниженню реального їхнього рівня.

Індексація здійснюється шляхом регулювання номінальної зарплати, доходів, процентних ставок. Індексація може йти за підвищенням цін або упереджати його. У першому випадку вона проводиться через певні проміжки часу. У другому — заздалегідь робляться надбавки до зарплати з урахуванням

передбачуваного зростання цін. Але попередня індексація націлює підприємства на те, щоб закладати зростання оплати праці в договірні ціни, посилюючи тим самим інфляцію [13].

Результати здійснюваної на сьогодні соціальної політики, дуже суперечливі, на особу значні зрушення у виплатах населенню, але проте, рівень убогості в країні говорить про малу її ефективність.

Для зняття соціальної напруженості в суспільстві була потрібна побудова нової концепції соціальної політики, здатної оптимізувати соціальні стосунки, поліпшити соціальне самопочуття і підвищити добробут громадян України.

Соціальна політика в перехідний період, на наш погляд, це комплекс соціально-економічних заходів держави підприємств, організацій, місцевих органів влади, спрямованих на захист населення від безробіття, зростання цін і так далі, в той же час проведення цих заходів ускладнене обмеженими ресурсами, надзвичайними ситуаціями, що склалися.

Основні риси перехідної економіки як особливого її стану в порівнянні із станом того або іншого ступеню, обумовлені в цілому характером змін в цей період. Найважливіша для соціальної сфери риса характерна нестійкість перехідної економіки. Річ у тому, що у всякій системі в процесі її функціонування постійно відбуваються різні зміни. Але вони виступають як своєрідний засіб реалізації мети, властивій цій економіці, засіб приведення її в стійкий, рівноважний стан [15].

На кожному етапі розвитку суспільства в соціальній політиці держави існують певні пріоритети. Сьогодні в українському суспільстві до них можна віднести, на наш погляд:

- регулювання доходів;
- зайнятість населення;
- підтримку підприємництва,
- малого і середнього бізнесу;
- соціальний захист безробітних;

- поліпшення умов праці; розвиток соціального партнерства.

Ці пріоритети, у свою чергу, є основою для формування найважливіших напрямів соціальної підтримки і соціальної політики в сучасному українському суспільстві. На сьогодні назріла необхідність реформи діючої системи соціальних гарантій, виплат і пільг.

Спостерігається розпад соціальних зв'язків і послаблення соціального потенціалу, що порівнянно з процесом виснаження природи за відсутності діяльності з її відновлення. Усе сказане про соціальні наслідки економічних перетворень призводить до необхідності радикального повороту у бік соціальних реформ для реалізації двоєдиного завдання забезпечення соціальної підтримки населення і перекладу на ринкові «рейки» соціальної сфери. Ситуація в соціальній сфері вимагає позитивної зміни умов і рівня життя, можливостей соціального і професійного розвитку. Соціальна реформа припускає дозвіл найгостріших проблем з метою запобігання загрози соціальної катастрофи і формування середнього класу в якості гаранта соціально-політичної стабільності, усебічної підтримки сім'ї як головного соціального інституту, сприяючого розширенню демографічного відтворення і становлення громадянського суспільства, що виступає опорою.

Кінцева мета соціально-економічних перетворень, що відбуваються в країні, це підвищення якості життя не лише в середньому, але усіх шарів і груп населення, кожного громадянина і, передусім тих, хто знаходиться за межами гарантованих законом умов існування. Базою досягнення цієї мети є інтенсивне економічне зростання у рамках структурних реформ [56].

Соціальна реструктуризація активізує економічний розвиток передусім шляхом підвищення якості робочої сили, включаючи поліпшення її фізичного, психічного і соціального здоров'я, а також високого інтелектуального і освітнього потенціалу, духовності і моральності. Істотного значення для політики держави, що стратифікує, набувають соціокультурні чинники підтримки престижу високого рівня освіти і участі, що склався в країні, в творчій діяльності. Не менше значення з позиції соціального розвитку має

розширення внутрішнього споживчого ринку товарів і послуг, пов'язаного з ростом доходів населення.

Одним з головних чинників стабілізації соціальної структури, на наш погляд, є система радикального підвищення трудової мотивації, орієнтованої на усі групи і верстви населення : молодь і престарілих, високо- і низько-освітих, що займаються фізичною і розумовою працею, підприємців і найнятих робітників, соціальної еліти і бюрократії. Потрібне подолання поляризації доходів і оплати праці, що виникли внаслідок українських методів лібералізації економіки. Гіпердиференціація доходів стає активним стимулом для торгово-посередницької і фінансової діяльності, але знижує зацікавленість участі в реальній економіці, науці, просвіті, інтенсифікуючи криміналізацію і соціальну ізоляцію в суспільстві. Видимі дві головні умови активізації праці : забезпечення для кожного можливостей вертикальної мобільності і зростання престижу освіти, професіоналізму, творчості. Обидві умови здійснимі лише на базі зменшення соціальної поляризації. Потрібне реформування галузей соціальної інфраструктури, включаючи пенсійне забезпечення, охорону здоров'я, освіту, культуру і інші [95].

Діяльність охорони здоров'я слід привести у відповідність з вимогами Конституції України про безкоштовність медичного обслуговування, забезпечуючи його гарантіями держави, широким соціальним страхуванням, а також доступністю для усього населення допомоги з боку кваліфікованих лікарів. Вважаємо, що має бути істотно підвищена мотивація медичного персоналу до надання якісного лікування, розширені бюджетні кошти, що виділяються, для збереження мережі державних лікувально-профілактичних установ і унікальних спеціалізованих центрів.

В області освіти повною мірою необхідно реалізовувати конституційні права громадян з урахуванням поступового перекладу і цієї галузі на ринкові рейки.

Основні інструменти реалізації соціального захисту і підтримки населення і реформування соціальної сфери зводяться до трьох:

- а) мінімальні соціальні гарантії, що забезпечуються державою;
- б) розширена система соціального страхування;
- в) податки, як спосіб зниження диференціації оплати праці і доходів.

Складовою частиною соціального захисту населення є усеосяжна обов'язкова система державного страхування від соціальних ризиків: втрата роботи, хвороба, старість, втрата годувальника, набір яких визначає законодавець. У сучасних умовах надзвичайно високої диференціації доходів населення вирішальна роль належить реалізації принципу солідарності, сприяючого перерозподілу надходжень від деяких «фінансуючих» підгруп суспільства на користь «одержуючих» підгруп, тобто хворих, літніх, непрацездатних, безробітних. Головне джерело фінансування в цьому сегменті - фонди обов'язкового соціального страхування, що формуються на базі страхових платежів працедавця і працівника. Фонди діють виключно як страхові державні кампанії, адаптуючись стають представниками застрахованих працівників в усіх секторах соціального забезпечення для захисту їхніх прав [114].

Програма дій з оптимізації соціально-політичних процесів і формування адекватної соціальної структури, соціальної політики повинна, на наш погляд, передбачати наступні конкретні кроки

Передусім, це підвищення мінімальних соціальних гарантії. Головна соціальна норма сьогодні це прожитковий мінімум, або мінімальний споживчий бюджет. Фактично він визначає усі інші нормативи, Сучасний прожитковий мінімум жорстка структура, що включає по суті лише фізіологічні потреби і формує надзвичайно низьку межу бідності, усі сім'ї, доходи яких знаходяться нижче прожиткового мінімуму, розглядаються як находящиеся в стані бідності. Подібний бюджет не витримує ніякої додаткової витрати сім'ї, у тому числі збільшення оплати житлово-комунальних послуг, не говорячи про платну медицину, освіту чи розширенні соціального страхування .

Переклад соціальних галузей на ринкові рейки вимагає «насичення»

прожиткового мінімуму за рахунок більш високих, ніж сьогодні платежів з обов'язкового страхування, а також повну оплату житла і комунальних послуг. У такому разі прожитковий мінімум отримує структуру повного бюджету прожиткового мінімуму, його розмір повинен збільшитися в 2,4 раз.

Прожитковий мінімум визначає мінімальну оплату праці, мінімальну пенсію, мінімальну грошову допомогу. Якщо використовуваний повний бюджет прожиткового мінімуму, то отримуємо мінімальну «ринкову модель оплати праці». Тільки за таких умов працівник має адекватну заробітну плату, виходячи на ринок праці, і повною мірою включається в систему обов'язкового державного страхування, як бази соціального забезпечення населення. Одночасно галузі соціальної сфери починають функціонувати відповідно до ринкових принципів. Фундаментом соціальних реформ є реформування системи оплати праці. Основою соціальних перетворень такого роду виступають реструктуризації ринку праці і його оплати.

Позитивна динаміка оплати праці фактично є основою для підвищення якісного потенціалу робочої сили і вирішення проблеми соціального захисту однієї третини українських сімей, що знаходяться за межею бідності унаслідок низької заробітної плати. Без росту заробітків не можна розв'язати проблему бідності. Більше того, збільшення оплати праці є головний чинник розширення купівельного попиту і внутрішнього ринку, а услід за ним і розвитку виробництва [179].

Представляється, що в сучасних умовах України соціальна політика має бути спрямована на створення «середнього класу», у тому числі з метою створення соціальної бази управлінських державних структур, як чинник стабільності в суспільстві. Від цього виграє і суспільство в цілому, і значні верстви населення. Чим потужніше «середній клас», тим менше маргінальних шарів. Цей чинник також значною мірою сприяє вирішенню проблеми соціального захисту, вже не говорячи про підвищену соціальну стабільність в суспільстві. А в умовах стабільності легше вирішувати проблеми соціального забезпечення, соціальної підтримки людей.

Наявність в суспільстві середнього класу і його значна кількісна вага

стабілізує соціально-політичну обстановку, створює гарантії демократичного шляху розвитку суспільства.

Формування системи соціального захисту населення припускає рішення головної мети :

- надання такої соціальної підтримки, яка гарантує реалізацію індивідуальної і соціальної суб'єктності,
- забезпечення кожній людині доступної допомоги в подоланні кризових ситуацій,
- рішенні складних життєвих проблем шляхом надання медичної, психологічної, педагогічної і інших форм допомоги.

Система соціального захисту і підтримки, що забезпечує довготривалу захищеність населення і дозволяє громадянам отримати право на гарантований дохід у разі інвалідності, хвороби, безробіття, а також в старості, є невід'ємною рисою сучасної економіки. Щоб створити таку систему, потрібний інтегрований і скоординований підхід до тієї, що проводиться в країні економічній і соціальній політиці [177].

Відсутність цілісної системи соціального захисту і підтримки населення України як суверенної держави впливає на формування системи соціального захисту населення в регіонах. При створенні системи соціального захисту населення важливо враховувати усі існуючі об'єктивні, суб'єктивні чинники, знати соціально-економічні і соціально-політичні особливості конкретних територій. Відповідно до цього існує наполеглива потреба:

по-перше, в створенні інституціональної основи, як на державному, так і на регіональному рівнях, що дозволяє координувати реформу різних підсистем, а також заходів державної соціальної політики;

по-друге, в теоретико-методологічному обґрунтуванні здійснюваних соціальних змін в області соціального захисту.

Соціальна політика повинна спиратися на гнучку стратегію, що дозволяє теорії і практики взаємно збагачувати і доповнювати один одного, що, у свою чергу, припускає, що ефективна модель соціальної політики повинна

відповідати вимогам стійкого суспільства, повинна брати до уваги специфіку конкретної ситуації, тобто бути здатною на швидке реагування змін об'єктивних і суб'єктивних чинників, обумовлюючих життєдіяльність представників тих або інших соціальних груп.

В даному випадку представляється, що найбільш ефективною нині являється модель соціальної політики, що спирається на віталістську теорію, яка на відміну від більшості інших теоретичних парадигм припускає комплексне інтеграційне бачення проблем соціальної політики як на рівні України в цілому, так і окремих її регіонів. На основі віталістської теорії, по-перше, можливий аналіз відтворення і вдосконалення життя людини у сфері державного регулювання громадського життя, бізнесу і «третього сектора»; по-друге, аналіз співвідношення життєвих сил і життєвого простору буття людини в розрізі їх диференціації, осмислення відмінностей, логіки взаємодій.

У світлі віталістської теорії соціальна політика сучасного українського суспільства спрямована на оптимізацію здійснення суб'єктної ролі людей в усіх сферах життя суспільства в процесі спільного задоволення, потреби підтримки життєзабезпечення і діяльного існування особи. Відповідно до цього соціальна робота, як один з напрямів соціальної політики, орієнтує соціальних працівників на те, щоб допомогти клієнтам оптимізувати власні зусилля із зміни ситуації, що виникла на особовому або соціальному рівнях [195].

Таким чином, одним із структуротворних елементів соціальної політики в сучасному суспільстві є соціальний захист і підтримка населення, яка розглядається в двох аспектах: у вузькому — зміст соціального захисту вичерпується чисто соціальними рішеннями і заходами, пов'язаними з підтримкою шарів суспільства, які в силу свого специфічного положення не в змозі грати активну роль в умовах ринкових стосунків (наприклад, діти, пенсіонери, інваліди). У широкому сенсі соціальний захист охоплює рішення і заходи, усі сторони життя членів суспільства, що зачіпають, включаючи забезпечення товарами, житлом, послугами інфраструктурою, робочими місцями і так далі [178].

Потрібно і інший, глибший підхід до формулювання необхідного змісту соціальної політики - з позицій об'єктивних вимог розвитку суспільства, його прогресу, підвищення віддачі соціальної сфери для добробуту людини.

Висновки до третього розділу

Таким чином, виходячи з проведеного у третьому розділі аналізу, можна констатувати, що соціальна політика, адресована різним групам населення, повинна враховувати реальну відсутність соціальних норм і моральних орієнтирів, пов'язаних з повсякденним життям людей і сімей в умовах соціально-економічної стагнації і суперечливих спроб реформування згори. Необхідно підтримувати людей в організації взаємодопомоги на місцевому рівні, збільшуючи «соціальний капітал» солідарних стосунків.

Положення, що склалися в соціальній сфері, диктує необхідність вироблення концептуальних підходів і адаптованих програм у сфері соціальної політики. При цьому однією з основних проблем вироблення сучасної концепції соціальної політики є перехідний стан громадського розвитку. Вона пов'язана тісним чином з короткостроковим рішенням конкретних соціальних проблем на рівні громадського виживання. Іншою проблемою є вироблення стратегії і тактики зі стабілізації соціальних процесів, що припускає підготовку довгострокових цілей і програм соціального розвитку (концепції розвитку). Тут основною стратегією являється реальне наповнення конституційних положень про соціальну державу.

Проведений аналіз найбільш значимих концептуальних елементів в соціальній політиці найбільших суспільно-політичних сил показує, що:

по-перше, тенденції сучасного політичного процесу визначають соціальні проблеми їх найважливішим пріоритетом;

по-друге, перехідний стан суспільного розвитку орієнтує концепції усіх політичних партій на потужну роль держави в соціальній сфері;

по- третє, перехідний період розвитку примушує усі політичні партії

виступати за часткове збереження на певний термін інститутів соціальної політики, яка проводилася раніше;

по-четверте, логіка політичного процесу в контексті загостреного соціального фону детермінує спільність цілей соціальної політики, основних політичних партій незалежно від їх соціальної бази і ідеології;

по-п'яте, специфіка сучасного політичного процесу заставляє не лише декларувати соціальні пріоритети, але і активно брати участь в рішенні насущних соціальних проблем населення.

Проведене дослідження діяльності законодавчої і виконавчої гілок влади показує що тут має місце два істотні протиріччя - між широкими соціальними очікуваннями населення гарантій соціального забезпечення із сторони держави і його обмеженими матеріальними і фінансовими ресурсами; між інститутами ринкової економіки і необхідністю лібералізації соціальної політики на не задовільному соціальному фоні. Здолати ці протиріччя можна лише заходами поступового еволюційного характеру перехідному стану розвитку сучасної України.

Перспективи розвитку соціальної роботи в Україні визначаються тим, що, з одного боку, професіоналізація соціальної роботи повинна тривати, оскільки потреби населення в різних видах допомоги ростуть. З іншою, держава не може адекватно фінансувати розширення професійної соціальної роботи, це показує практика, що вже склалася. Ситуація загострюється тим, що очікування громадян по відношенню до турботи держави дуже великі, а міра участі їх самих в справах держави і суспільства дуже незначна (вона для багатьох часто залишаються тільки голосуванням на виборах). Сама зміна таких установок на пасивність і очікування допомоги держави відбувається занадто повільно - тут потрібно терпіння і час.

Як показує західний досвід, вміння брати участь в справах один одного (взаємодопомога) і навіть власних справах (самодопомога) не дається людям автоматично, цьому теж можна і треба вчити. Таке навчання клієнтів освоєнню найближчих ресурсів життєвого середовища вважається важливим завданням соціальних служб держави.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано вирішення актуального для науки державного управління науково-прикладного завдання, яке полягає в обґрунтуванні теоретичних засад і виробленні практичних рекомендацій з удосконалення механізмів соціальної державної політики.

Це дозволило сформулювати низку висновків, які мають теоретичне й практичне значення та виносяться на захист:

1. Охарактеризовано взаємодію держави, суспільства і людини в моделях соціальної політики. Визначено взаємозв'язок і взаємодію соціальної політики і соціальної стратифікації суспільства, які мають і зворотний напрям. Соціальна політика стає чинником еволюції і регламентації соціальної структури. Суб'єкти соціальної політики в нових умовах повинні розробляти життєздатну стратегію соціально економічних реформ, орієнтовану на сильний соціальний захист і підтримку громадян, тим самим впливаючи на соціальний склад і структуру суспільства, визначаючи соціальне положення тих або інших громадських груп.

Таким чином, трансформація в суспільстві в цілому і в соціальній стратифікації як його підсистемі сприяли формуванню моделі соціальної політики сучасної України. Крім того, ці зміни привели і до формування нових соціальних груп, складових системи суб'єктів і об'єктів соціальної політики українського суспільства.

2. Оцінено механізм соціальної держави при впровадженні зарубіжного досвіду. Визначено, що для забезпечення нормального функціонування соціально орієнтованої ринкової економіки та успішного створення ефективного соціального захисного механізму в Україні необхідно оновити нормативно-правове забезпечення - для підвищення зайнятості й забезпечення державою належної соціальної підтримки населення.

3. Проведено діагностику методичних засад механізмів державної

соціальної політики, та структурно-функціональний аналіз концептуальних положень у сфері соціальної політики, провідних політичних партій в сучасній Україні, який показує, що, по-перше, в силу логіки сучасного українського політичного процесу соціальна проблематика визначається їхнім найважливішим пріоритетом; по-друге, в силу крайньої загостреності положення значної частини населення, концепції політичних партій орієнтовані на потужну роль держави в соціальній сфері, по-третє, перехідний період в розвитку України від тоталітарної державності до демократичного устрою, примушує усі політичні партії виступати за часткове збереження колишніх інститутів соціальної політики радянського часу, по-четверте реальна соціально-економічна ситуація в країні і логіка політичного процесу, що відповідає цьому, диктує спільність основних стратегічних цілей соціальної політики, незалежно від соціальної бази і ідеології або іншої політичної партії, по-п'яте, глибина і складність проблеми соціальної сфери примушує всі політичні партії не лише декларувати соціальний пріоритет, але і активно брати участь в вирішенні насущних соціальних проблем населення.

4. Окреслено концептуальний підхід до вдосконалення механізмів державної соціальної політики на основі зарубіжного досвіду. Обґрунтовано напрями формування нової загальноєвропейської системи соціальної політики, де взято за основу принцип поєднання соціальної солідарності та економічної ефективності. Для українського суспільства практичний інтерес становить досвід європейських держав стосовно збалансованого соціального розвитку, та механізмів і можливостей, що надаються державам з недостатньо високим рівнем економічного розвитку, та окремим її регіонам

5. Розроблено, на основі системного аналізу, методику формування механізмів соціальної підтримки та захисту населення, констатовано, що держава гарантує безробітним громадянам безкоштовні професійну орієнтацію, професійну підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації по напряму органів служби зайнятості; забезпечення соціальної підтримки; компенсацію відповідно до законодавства України матеріальних витрат у

зв'язку з напрямом на роботу (навчання) в іншу місцевість за пропозицією органів служби зайнятості; безкоштовні медичне обслуговування і медичний огляд при прийомі на роботу і направленні на навчання; можливість укладення термінових трудових договорів (контрактів) на участь в оплачуваних громадських роботах, організовуваних з урахуванням вікових і інших особливостей громадян, урегулювання виникаючих трудових суперечок.

6. Обгунтувати шляхи формування механізму єдиного соціального простору. Визначено, що в сучасних умовах об'єктивно актуалізується питання про модернізацію соціальної політики, зміну її суті, механізмів, форм і напрямів, розширення кількісного і якісного складу суб'єктів і об'єктів, приведення стратегії і тактики соціальної політики у відповідність з соціальною структурою сучасного суспільства.

З іншого боку, взаємозв'язок і взаємодія соціальної політики і соціальної стратифікації суспільства мають і зворотний напрям. Соціальна політика стає чинником еволюції і регламентації соціальної структури. Суб'єкти соціальної політики в нових умовах повинні розробляти життєздатну стратегію соціально-економічних реформ, орієнтовану на сильний соціальний захист і підтримку громадян, тим самим впливаючи на соціальний склад і структуру суспільства, визначаючи соціальне положення тих або інших громадських груп, шарів і страт.

Таким чином, трансформації в суспільстві в цілому і в соціальній стратифікації як його підсистеми сприяли формуванню моделі соціальної політики сучасної України. Крім того, ці зміни привели і до формування нових соціальних груп і страт, складових системи суб'єктів і об'єктів соціальної політики українського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichnidopovidi/aktualni-vyklyky-ta-zahrozy-ekonomichniy-bezpetsi-ukrayiny-v>.
2. Актуальні питання соціального захисту населення в умовах воєнного стану. URL: <https://pdp.nacs.gov.ua/courses/aktualni-pytannia-sotsialnohozakhystu-naselennia-v-umovakh-voiennoho-stanu>.
3. Аудит економіки України 2030. URL.: <https://nes2030.org.ua/docs/docaudit.pdf>.
4. Анпілогова Б. Ю. Соціальний захист як особливий соціально-правовий феномен. Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право / голов. ред. Ю. М. Бисага Ужгород, 2023. Т. 1. Вип. 79. С. 291-297
5. Бакуменко В.Д. Системно-ситуаційний аналіз державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції України. Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні: навч. посіб. / [І.В. Артёмов, В.Д. Бакуменко, В.Д. Бондаренко та ін.]. Ужгород: Ліра, 2009. С. 81-99.
6. Бакуменко В. Д. Теоретичні та організаційні засади державного управління : [навч. посіб] / В. Д. Бакуменко, П. І. Надолішній. К. : Міленіум, 2003. 256 с.
7. Балабанова Н.В., Жуков В.І., Пилипенко В.Є. Соціальний діалог. Соціальне партнерство. Соціальна держава. К.: Вид-во Академії праці та соціальних відносин, 2002. 189 с.
8. Баранова Н.П., Новікова Т.П. «Соціальні стандарти і гарантії в системі соціальної політики України». URL: <http://www.cpsr.org.ua>.
9. Берт Б. Програми соціального забезпечення у США. Інститут міста Деметра Найтінгейл, Університет Джона Хопкінса. 2005. URL: 186 http://web.worldbank.org/archive/website01506/WEB/IMAGES/BURT_S-3.PDF.
10. Без додаткових довідок та черг – як зміниться сфера соціальних

послуг з впровадженням Єдиної інформаційної системи соціальної сфери.
URL: <https://thedigital.gov.ua/news/bez-dodatkovikh-dovidok-ta-cherh-yak-zminitsya-sferasotsialnikh-poslug-z-vprovadzhennyam-edinoi-informatsiynoi-sistemi-sotsialnoi-sferi>.

11. Бельська Т.В. Співвідношення понять «державна політика» та «державне управління». URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2016-2/doc/1/03.pdf>.

12. Богдан Т. ВВП у 2023 році: фактори зростання й майбутні перспективи. URL : https://biz.censor.net/columns/3469171/vvp_u_2023_rotsi_factory_zrostannya_yi_mayibutni_perspektyvy.

13. Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми: монографія. Донецьк: Янпрі, 2001. 209 с

14. Білоус І. І. Поняття соціальної безпеки та її роль в системі національної безпеки держави. Ефективна економіка. 2019. №3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6955>

15. Бондаренко С. М., Бугас Н. В. Соціальна політика держави як основа забезпечення соціального розвитку. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2021. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/42.pdf

16. Бутник О. О. Аналіз моделей соціальної політики в країнах з розвинутими ринковими відносинами: досвід для України. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2018. № 5. – URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1236> (дата звернення: 11.08.2023). 11

17. Браславський Д. Що найбільше постраждало в Україні після вторгнення РФ: звіт Світового банку. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/shchonaybilshe-postrazhdalo-ukrayini-pislya-1679593538.html>.

15. Бюджетний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.

16. Бюджет 2023 року. Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2023 рік. URL:

https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582.

17. Веймер Д. Аналіз політики: Концепції і практика / Пер. з англ. Іван Дзюб, Анатолій Олійник; Наук. ред. О. Кілієвич. К.: Основи, 1998. 654 с.

18. Вектори економічного розвитку 2030. URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf>.

19. Відносини Україна – ЄС. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-relations>.

20. Визначено особливості надання соціальних послуг в умовах воєнного стану. URL: <https://auc.org.ua/novyna/vyznacheno-osoblyvostinadannya-socialnyh-poslug-v-umovah-voyennogo-stanu>.

21. Виплати військовим після звільнення: що і як можна отримати. URL: <https://chas.news/current/viplati-viiskovim-pislya-zvilnennya-scho-i-yakmozhna-otrimati>.

22. Внутрішні переселенці можуть отримати соціальні послуги в будьякому управлінні соцзахисту. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/10/19/vnutrishni-pereselenczi-mozhut-otrymaty-soczialni-poslugy-v-bud-yakomuupravlinni-soczzahystu/>.

23. В Україні 7,1 млн. людей опинилися за межею бідності, – звіт Світового банку. URL: <https://rubryka.com/2023/05/01/v-ukrayini-7-1-mlnlyudej-opynylya-za-mezheyu-bidnosti-zvit-svitovogo-banku/>.

24. В Україні запрацювала перша державна Платформа соціальної освіти. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/22406.html>.

25. В Україні з'являться центри соціального догляду. URL: <https://social.com.ua/soczzahyst/lyudy-z-invalidnistyu/v-ukrayini-zyavlyatsyacentry-soczialnogo-doglyadu/>.

26. В Україні ліквідували медико-соціальні експертні комісії (МСЕК). URL: <https://zmina.info/news/v-ukrayini-likviduvaly-medyko-soczialniekspertni-komisyi-msek/>.

27. В Україні планують впровадити Єдиний соціальний реєстр: як вплине на отримувачів соцпідтримки. URL:

https://enovosty.com/uk/newsukr/news_society-ukr/full/2009-1909-v-ukraini-planuyut-vprovaditi-yedinijsocialnij-reyestr.

28. В Україні понад 2 тис. безробітних залучили до суспільних робіт. URL: <https://uaprom.info/news/186624-ukrayini-ponad-tis-bezrobitnih-zaluchilisuspilnih-robit.html>

29. В умовах воєнного стану в Україні комунальні заклади продовжують надавати соціальні послуги вразливим верствам населення. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-umovah-voyennogo-stanu-v-ukrayinikomunalni-zakladi-prodovzhuyut-nadavati-socialni-poslugi-vrazlivim-verstvamnaseleennya>.

30. Галузь науки «Державне управління» в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку : нац. наук. доп. / редкол. : Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, Ю. П. Сурмін та ін. ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю.В. Ковбасюка, д-ра політ. наук, проф. К. О. Ващенко, д-ра соц. наук, проф. Ю.П. Сурміна (кер. проекту), д-ра наук з держ. упр., доц. О.М. Руденко (координатор проекту). К. : НАДУ, 2012. 184 с.

31. Гау І. Соціальна допомога в країнах ОЕСР / Журнал Європейської соціальної політики. Том 7, № 1. 1997. С. 17-43.

32. Гогвуд Б. Аналіз політики для реального світу / Б. Гогвуд, Л. Ган; пер. А. Олійник. К. : Основи, 2004. 396 с.

33. Головка В.В. Державна політика соціального захисту як необхідна передумова забезпечення сталого розвитку: міжнародний досвід для України // Забезпечення національної безпеки як пріоритетний напрям формування та реалізації державної політики сталого розвитку України в умовах існуючих викликів і загроз [Текст]: монографія / С.В. Майстро, Р.Ю. Штеба, І.М. Хмиров, А.В. Тресков, А.О. Хмирова, В.В. Головка. Х.: КП «Міська друкарня», 2023. С. 116-142.

34. Головка В.В. Особливості державної політики соціального захисту населення в умовах воєнного стану в Україні // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2022. Вип. 2 (17). С. 65 – 73. (Серія «Державне управління»). URL:

<http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/16874/1/Golovko.pdf>.

35. Головка В.В. Сучасні моделі державної соціальної політики та рівень ефективного охоплення соціальним захистом вразливих груп населення у світі // Вісник Національного університету цивільного захисту України: зб. наук. пр. Х.: Вид-во НУЦЗУ, 2023. Вип. 1 (18). С. 220 – 229. 189 (Серія «Державне управління»).

36. Головка В.В. Проблеми реалізації та напрями трансформації державної політики соціального захисту в Україні // Вісник Національного університету цивільного захисту України: зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2024. Вип. 1 (20). С. 88 – 97. (Серія «Державне управління»). URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/20337/1/10Golovko.pdf>.

37. Головка В.В. Реабілітаційно-соціальний туризм як інструмент державної політики соціального захисту людей з обмеженими можливостями // Теорія і практика розвитку туризму: досвід, проблеми, інновації: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, (м. Харків, 21 лютого 2023 р.). Харків: НУЦЗУ, 2023. С. 143-145.

38. Головка В.В. Єдина інформаційна система соціальної сфери як необхідний інструмент державної політики соціального захисту населення // Публічне управління: освіта, наука, практика: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Харків, 16 березня 2023 р. / за заг. ред. С.М. Домбровської. Харків: Вид-во НУЦЗУ, 2023. С. 66-69.

39. Головка В.В. Особливості модернізації державної політики соціального захисту в умовах європейської інтеграції України // Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика збірник матеріалів міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Харків, 29 березня 2024 р. / за заг. ред. С. М. Домбровської. Харків: НУЦЗУ, 2024. С. 151-153.

40. Головка В.В., Майстро С.В. Необхідність удосконалення державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і масового спорту в умовах воєнного стану в Україні // Актуальні проблеми фізичної підготовки

працівників Національної поліції в умовах воєнного стану: матеріали Регіональної науково-практичної конференції молодих вчених (в авторській редакції), (м. Кропивницький, 16 вересня 2022 року). Кропивницький: ДонДУВС, 2022. С. 32-35. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/2016.09.2022.pdf>.

41. Головні цифри держбюджету-2025: що з видатками на оборону, пенсіями, мінімумами та соціалкою. URL: <https://weukraine.tv/article/holovnitsifri-derzhbjudzhetu-2025-shcho-z-vidatkami-na-oboronu-pensijamiminimumami-ta-sotsialkoju/>

42. Гончарова С.Ю., Отенко І.П. Соціальна політика: навч. посіб. Х.: ХДЕУ, 2003. 200 с.

43. Гриненко А.М. Соціальна політика: сутнісно-концептуальний аспект. Вісник соціально-еко-номічних досліджень. 2008. № 32. С. 78–81.

44. Грисюк С.І. Соціальна політика держави в період пандемії. Вісник НУЦЗ України. Серія: Державне управління. Харків. 2021. Вип. 1(14). С. 441–448. URL: <http://vdu-nuczu.net/ua/11-ukr/storinkaavtora/519-grisyuk-s-i-sotsialna-politika-derzhavi-v-period-pandemiji>

45. Грисюк С.І. Соціальна сфера державної політики. Вісник НУЦЗ України. Серія: Державне управління. Харків. 2021. Вип. 2(15). С. 470–479. URL: <http://vdu-nuczu.net/ua/11-ukr/storinkaavtora/520-grisyuk-s-i-sotsialna-sfera-derzhavnoji-politiki>

46. Грисюк С.І. Державна соціальна політика: проблеми дослідження і управління. Вісник НУЦЗ України. Серія: Державне управління. Харків. 2022. Вип. 2(17). С. 331–342 URL: <http://vdu-nuczu.net/ua/11-ukr/storinkaavtora/522-grisyuk-s-i-derzhavna-sotsialna-politika-problemi-doslidzhennya-i-upravlinnya>

47. Грисюк С.І. Шляхи розвитку державної політики соціального захисту в Україні. Вісник НУЦЗ України. Серія: Державне управління. Харків. 2022. Вип. 2(17).

48. Грисюк С.І. Інструменти соціальної політики держави. *Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика*: міжнар.

наук.-практ. інтернет-конф. (м. Черкаси, 27 берез. 2025 р.). Черкаси, 2025 С.207-209.

49. Грисюк С.І. Соціальні механізми взаємодії держави та громадськовсті Збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції «Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи». (м. Хмельницький, 8 лютого 2024 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. С. 54-56.

50. Грисюк С.І. Функції соціальної роботи в державі. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток компетентності в публічному секторі: європейські стандарти та перспективи». Івано-Франківськ. 2025. С.69-72

51. Демографічні процеси. Аналітична довідка ООН. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-11/UN%20Policy%20Paper%20on%20Population%20Dynamics_FINAL%20UKR.pdf.

52. Дерєга В.В. Соціальна і гуманітарна політика: Навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. 178 с.

53. Державне управління : словник-довідник / В. М. Князєв, В. Д. Бакуменко та ін. К. : Вид-во УАДУ, 2002. С. 117 – 118.

54. Державне управління і менеджмент : навч. посіб. у табл. і схемах / Г. С. Одінцова, Г. І. Мостовий, О. Ю. Амосов [та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Г. С. Одінцової. Х.: Вид-во ХарПІ УАДУ, 2002. 492 с.

55. Державна політика / ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін [та ін.]. К.: НАДУ, 2014. 448 с.

56. Державна політика: аналіз та механізм її впровадження в Україні: навч. посіб. / кол. авт.; за аг. ред. В. А. Ребкала, В. В. Тертички. К.: Вид-во УАДУ, 2000. 232 с.

57. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

58. Державні соціальні стандарти. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/socialni-standarti.html>.

59. Дідківська Л.І., Головка Л.С. Державне регулювання економіки. К.: Знання. Прес, 2002. 214 с.
60. Добровольська К. Соціальний бюджет-2025: як буде фінансуватися підтримка громадян. URL: https://24tv.ua/economy/yakiy-sotsbyudzheth-2025-rik-yaki-sferi-budut-finansuvati-naybilshe_n2690872.
61. Домбровська С.М. Удосконалення механізмів упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці фахівців цивільного захисту. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-2/doc/4/01.pdf>.
62. Домбровська С.М., Шведун В.О., Рубан А.В. Державне управління національною безпекою: соціально-економічне забезпечення. Харків: НУЦЗУ, 2022. 217 с.
63. Доповідь про соціальний захист у світі у 2020–22 роках: соціальний захист на роздоріжжі – шляхом до кращого майбутнього. Міжнародна організація праці. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/europe/rogeneva/sro-budapest/documents/publication/wcms_831031.pdf.
64. Допомога ВПО: що зміниться з 1 травня. URL: <https://zn.ua/ukr/economics/dopomoha-vpo-shcho-zminitsja-z-1-travnja.html>.
65. Дячкіна А. Безробіття в Україні: чому кількість офіційно безробітних зменшилася та яка буде ситуація на ринку праці після війни. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/04/statija/suspilstvo/bezrobittya-ukrayini-chomu-kilkist-oficijno-bezrobitnyx-zmenshylasya-ta-yaka-bude-sytuacziyarynku-praczi-pislya-vijny>.
66. Європейська соціальна хартія (переглянута). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text.
67. Європейський проект та Україна: монографія / А.В. Єрмолаєв, Б.О. Парахонський, Г.М. Яворська, О.О. Резнікова [та ін.]. К. : НІСД, 2012. 192 с.
68. Євсюков О.П., Шведун В.О. Сучасні концепції забезпечення державного управління соціальної та економічної безпеки держави // Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 4. С. 82 –85.

69. Жаліло Я. А. Теорія і практика формування ефективної економічної стратегії держави : монографія / Я. А. Жаліло ; Нац. ін-т стратег. дослідж. К. : НІСД, 2009. 336 с.

70. Жарикова А. В Україні з жовтня запрацює Єдина інформаційна система соціальної сфери: що це дасть. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/09/9/691314/>.

71. Загальна декларація про права людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

72. Законодавство у сфері соціального захисту. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/zakonodavstvo-u-sferi-socialnogo-zahistu> 66. Законодавство України про соціальний захист населення / [Упоряд. Роїна О.М.; Ред. Кривенко О.А.]. 2-е вид. К.: КНТ, 2003. 245 с.

73. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>.

74. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 р. № 2017-III у ред. від 07.04.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>.

75. Закон України „Про соціальні послуги”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>.

76. Закон України „Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2558-14>.

77. Закон України „Про охорону дитинства”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

78. Закон України „Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>.

79. Закон України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/936-19#Text>. 193

80. Закон України „Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні”.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15>.

81. Закон України „Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>.

82. Закон України „Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-15#Text>.

83. Закон України „Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>.

84. Закон України „Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12#Text>.

85. Закон України „Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.

86. Закон України „Про соціальний діалог в Україні”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17#Text>.

87. Закон України „Про місцеве самоврядування в Україні”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

88. Закон України „Про громадські об'єднання”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.

89. Звіт за результатами проведення первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу (ACQUIS EC). URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEI/zvit_UA.pdf.

90. Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2021 рік. К. 86 с. URL.: https://euua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/euua_report_2021_ukr-2.pdf.

91. Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2015-2020 роки. К. 181 с. URL: https://euua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/aa_implementation_report_2015-2020_ukr_final_0.pdf.

92. Іванова О.Л. Соціальна політика: теоретичні аспекти. К.: Академія, 2003. 107 с.

93. Кравченко А.О. Державна соціальна політика: ринок праці та соціальний захист населення України. Збірник наукових праць «Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління». – Харків: НУЦЗ України, 2023. № 2 (19). С. 153-161.

94. Кравченко А.О. Система соціального захисту як чинник формування якості трудового життя. Збірник наукових праць «Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління». Харків: НУЦЗ України, 2024. № 1 (20). С. 133-139.

95. Кравченко А. О. Сучасні моделі соціальної політики держави. Збірник наукових праць за матеріалами III науково-практичної онлайн-конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Актуальні питання сучасної стратегії розвитку України: виклики, пріоритети та прогнози» м. Київ, 25 листопада 2022 р. - С.119-121.

96. Кравченко А. О. Механізми державної політики у системі соціального добробуту. X Міжнародна заочна науково-практична конференція „Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика”. М.Запоріжжя. Класичний приватний університет, 2022 р. – С.60-63.

97. Кравченко А. О. Соціальна політика держави в період воєнного стану. VI Міжнародна науково-практична конференція «Теоретичні аспекти та практичні проблеми управління, економіки та природокористування в Україні» 25-26 листопада 2022 року м. Київ

98. Кравченко А.О. Соціальна політика в сучасних державах: основний зміст, напрями і моделі. Збірник наукових праць «Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління». Харків: НУЦЗ України, 2022. № 2 (17). С. 104-112.

99. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.

100. Котвіцька А.А., Кубарєва І.В. Соціальний захист. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/7583/socialnij-zaxist>.

101. Кисільова Т. Соціальна політика в умовах глобалізації. URL: <http://www.niss.gov.ua/table/jalilo1.htm>.
102. Кримінально-виконавчий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
103. Лаврухін В. Напрями модернізації механізмів соціального захисту населення в Україні. Державне управління та місцеве самоврядування. 2015. Вип. 1(24). С. 89–97.
104. Литвин О. Українців чекають нові реалії: як зміниться ринок праці та хто не втратить роботу. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/fea/hto-zalishitsya-bez-roboti-v-ukraini.htm>.
105. Лібанова Е. М., Палій О. М. Ринок праці та соціальний захист: Навч. посіб. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 491 с.
106. Майстро С.В., Головка В.В. Теоретико-методичні засади державної політики соціального захисту // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2024. Вип. 2 (21). С. 19-28. (Серія «Державне управління»). URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/23475/1/Maistro.pdf>.
107. Мартиненко В.М. Державне управління: шлях до нової парадигми (теорія та методологія) : [монографія]. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2003. 220 с.
108. Методичні рекомендації щодо організації та забезпечення діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей. Затверджено наказом Міністерства соціальної політики України від 30.12.2020 р. № 868. URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/5908.html>.
109. Методологія наукових досліджень з державного управління: хрестоматія / упоряд. : С. В. Загороднюк, О. Л. Євмешкіна, В. В. Лещенко ; за заг. ред. д-ра політ. наук К. О. Ващенко. К. : НАДУ, 2014. 180 с.
110. Міжнародний експеримент із чотириденним робочим тижнем визнали успіхом: задоволені всі. URL: <https://uaindependent.com/mizhnarodnyi->

eksperyment-iz-chotyrydennym-robochymtyzhnem-vyznaly-uspikhom-zadovoleni-vsi.

111. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

112. Мінімальні гарантії в трудовому праві: поняття, зміст, специфіка правового регулювання. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/pracivnikam.html>.

113. МОП, World Social Protection Database на основі опитування з соціального забезпечення (SSI), ILOSTAT, дані з національних джерел. URL: <https://wspr.social-protection.org>.

114. Мороз В.М. Розвиток громадянського суспільства: взаємозобов'язання і взаємовідповідальність між основними учасниками соціального діалогу // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2014. Вип. 2 (2). С. 14 – 22.

115. Моторнюк У.І. Соціальна політика як необхідна умова функціонування соціальної держави. Економіка та держава. 2016. № 12. С. 23-26.

116. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 14.02.2006 № 31 „Про затвердження Типових положень про заклади соціального захисту для бездомних осіб та звільнених осіб”, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 21.04.2006 за № 474/12348 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0474-06#Text>.

117. Наказ Міністерства соціальної політики України від 26.12.2011 № 568 „Про Порядок організації мультидисциплінарного підходу з надання соціальних послуг у територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг)”, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 03.03.2012 за № 354/20667. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0354-12#Text>.

118. Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житловокомунального господарства України від 30.12.2011 № 419 „Про

затвердження Зміни № 1 до ДБН В.2.2-18:2006 „Заклади соціального захисту населення”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0419858-11/sp:max100#Text>.

119. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 14.03.2012 № 137 „Про затвердження Методичних рекомендацій щодо надання 197 громадянам соціальної підтримки за принципом „єдиного вікна” та виїзної роботи „мобільного соціального офісу”. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FIN73306>.

120. Наказ Міністерства соціальної політики України від 16.05.2012 № 282 „Про затвердження Порядку розроблення державного стандарту соціальної послуги”, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 01.06.2012 за № 876/21188 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0876-12>.

121. Наказ Міністерства соціальної політики України від 15.10.2012 № 648 „Про затвердження Методичних рекомендацій визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці у соціальних послугах”. URL: <http://dpssp.zt.gov.ua/rozjasn/rozjasnennja17/2.html>.

122. Наказ Міністерства соціальної політики України від 27.12.2013 № 904 „Про затвердження Методичних рекомендацій з проведення моніторингу та оцінки якості соціальних послуг”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0904739-13/conv/print>.

123. Наказ Міністерства соціальної політики України від 20.01.2014 № 28 „Про затвердження Порядку визначення потреб населення адміністративнотериторіальної одиниці у соціальних послугах”, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 07.02.2014 за № 253/25030. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0253-14>.

124. Наказ Міністерства соціальної політики України від 18.05.2015 № 514 „Про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації”, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 05.06.2015 за № 665/27110 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-15>.

125. Наказ Міністерства соціальної політики України від 02.07.2015 № 678 „Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування”, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 17.07.2015 за № 866/27311. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15>.

126. Наказ Міністерства соціальної політики України від 10.09.2015 № 912 „Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги 198 профілактики”, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 29.09.2015 за № 1155/27600. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15>.

127. Наказ Міністерства соціальної політики України від 07.12.2015 № 1186 „Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку вартості соціальних послуг”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1186739-15>.

128. Наказ Міністерства соціальної політики України від 07.06.2017 № 956 "Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги підтриманого проживання осіб похилого віку та осіб з інвалідністю”, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 30.06.2017 за № 806/30674. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0806-17>.

129. Наказ Міністерства соціальної політики України від 14.06.2018 № 890 „Про деякі питання діяльності об’єднаної територіальної громади щодо соціальної підтримки та захисту прав дітей” (зі змінами). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FN044461>.

130. Наказ Міністерства соціальної політики України від 06.06.2020 № 419 „Про затвердження Методики обчислення середньомісячного сукупного доходу сім’ї для надання соціальних послуг”, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 02.07.2020 за № 611/34894. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0611-20#Text>.

131. Наказ Міністерства соціальної політики України від 23.06.2020 № 429 „Про затвердження Класифікатора соціальних послуг”, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 09.07.2020 за № 643/34926. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>.

132. Національні рахунки соціального захисту (НРСЗ) в Україні у 2016

році: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. К., 2018. 94 с.

133. Національні рахунки соціального захисту (НРСЗ) в Україні у 2016 році: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. К., 2018. 94 с.

134. Новікова Т.В. Соціально-економічна захищеність населення як об'єктивна необхідність становлення соціальної держави // Актуальні проблеми економіки. Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. № 3(57). С. 165 – 168.

135. Одінцова Г. С. Теорія і історія державного управління : опор. конспект лекцій і метод. вказівки до проведення практ. занять / Г. С. Одінцова, Н. М. Мельтюхова. Х. : УАДУ (ХФ), 2001. С. 15.

136. Організація і забезпечення надання соціальних послуг в умовах воєнного стану. URL: <https://dszn-zoda.gov.ua/content/>.

137. Оцінка досягнення цілей угоди про асоціацію між Україною та ЄС (2021 р.). К. 56 с. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/review_of_achievement_of_euua_aa_objectives_ukr_0.pdf.

138. Пал Л.А. Аналіз державної політики (пер. з англ. І. Дзюби). К. : Основи, 1999. 422 с.

139. Пархоменко-Куцевіл О. Сучасні аспекти соціального захисту осіб з інвалідністю: закордонні практики та досвід для України. Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення, № 10, 2024. С. 74–84. URL: <https://pa.journal.in.ua/index.php/pa/article/view/>.

140. Пархоменко-Куцевіл О. Сучасні аспекти розвитку електронної системи охорони здоров'я в Україні. Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення, № 9, 2024. С.134–141. URL: <https://pa.journal.in.ua/index.php/pa/article/view/>.

141. Перший міжнародний науково-практичний симпозіум на тему: «Актуальні проблеми впровадження інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму в Україні» в м. Умані. URL: <https://cherkassymsek.com.ua/i->

mizhnarodniy-naukovo-praktichniy-simpoziumna-temu-aktualni-problemi-vprovadzhennya-inklyuzivnogo-reabilitatsiynosotsialnogo-turizmu-v-ukrayini-v-m-umani/.

142. Пилипів І. Через війну рівень бідності в Україні зріс вдсятеро – Світовий банк. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/10/16/692679/>.

143. План заходів з реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. URL.: <https://www.president.gov.ua/documents/1552019-26586>.

144. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2023 р. № 189 «Про затвердження Порядку проведення первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу (acquis ЄС)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/189-2023-%D0%BF#Text>.

145. Постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 р. №145 про затвердження «Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2021-%D0%BF#Text>.

146. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2009 № 1417 „Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг)” (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417-2009-%D0%BF>.

147. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.2012 № 706 „Про затвердження Державної цільової програми „Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю” на період до 2020 року” (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF>.

148. Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2020 № 177 „Деякі питання діяльності центрів надання соціальних послуг”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/177-2020-п#Text>.

149. Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2020 № 185 „Про затвердження критеріїв діяльності надавачів соціальних послуг”. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-2020-%D0%BF#Text>.

150. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 427 „Деякі питання здійснення контролю за додержанням вимог Закону України „Про соціальні послуги”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/427-2020-%D0%BF#n10>.

151. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 428 „Про затвердження Порядку регулювання тарифів на соціальні послуги”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428-2020-%D0%BF#n9>.

152. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 449 „Про затвердження Порядку проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2020-%D0%BF#n8>.

153. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 450 „Деякі питання надання соціальних послуг шляхом соціального замовлення”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/450-2020-%D0%BF#Text>.

154. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 479 „Деякі питання діяльності центрів соціальних служб”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479-2020-%D0%BF#Text>.

155. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 587 „Про організацію надання соціальних послуг”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text>.

156. Працевлаштування осіб з інвалідністю: які є заохочення для роботодавців. URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/309446-trudoustroystvo-litss-invalidnostyu-kakie-est-pooschreniya-dlya-rabotodateley>.

157. Праця та соціальний захист населення. URL: <https://www.admpl.gov.ua/page/pracya-ta-socialniy-zahist-naselennya-0>.

158. Президент підписав Закон про ратифікацію Стамбульської конвенції. URL.: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakonpro-ratifikaciyu-stambulskoyi-konve-75969>.

159. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів

України щодо створення сприятливих умов для працевлаштування осіб з інвалідністю». URL: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-provnesennya-zmin-do-deyakikh-zakoniv-ukraini-shchodo-stvorenniya-spriyatlivikh-umov-dlya-pratsevlashtuvannya-osib-z-invalidnistyu>.

160. Проєкт Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Соціальний захист». Липень 2022 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/social-protection.pdf>.

161. Про Національну соціальну сервісну службу України. URL: <https://nssu.gov.ua/>.

162. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року. Розпорядження Кабінет Міністрів України від 9 грудня 2015 р. № 1320-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1320-2015-%D1%80#n12>.

163. Про схвалення Концепції реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2020 р. № 1057-р. 203 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2020-%D1%80#Text>.

164. Ранєвич О. Ю. Конституційні засади права соціального забезпечення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Львів, 2019. 206 с

165. Реформа соціального страхування єПотенціал: ефективна підтримка людей та перехід від МСЕК до оцінки працездатності. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/24158.html>

166. Реформи під час війни. Як Україна діджиталізує соціальну сферу. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/pensiji-ta-subsidiji-vnesut-doyedinojiinformaciyoji-sistemi-ce-do-zaoshchadit-11-mlrd-grn-novini-50322277.html>.

167. Рівненська та Житомирська області щоденно працюють задля успішного впровадження Єдиної інформаційної системи соціальної сфери. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21396.html>.

168. Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/2005 (справа про

надання допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю) від 17.03.2005.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-05#Text>.

169. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.05.2021 р., введено в дію Указом Президента України від 02.06.2021 р. № 225/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text>.

170. Руженський М.М. Трансформація інститутів соціального захисту населення в транзитивній економіці: дис...докт. екон. наук: 08.00.01. ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Київ, 2016. 411 с.

171. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.08.2012 № 556-р „Про схвалення Стратегії реформування системи надання соціальних послуг”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556-2012-%D1%80#Text>.

172. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 № 161-р “Про схвалення Стратегії подолання бідності”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80#Text>.

173. Розпочалася робота над проектом Соціального кодексу України. URL: <https://femida.ua/novyny/rozpochalasya-robota-nad-proektom-sotsialnogo-204 kodeksu-ukrayiny/>

174. Романюк О. Фінансування соціального захисту в Україні // Результати і потенціал України. Міжнародний центр перспективних досліджень. Київ, 2008. 256 с.

175. Сайт Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності. Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/>

176. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. Реальний стан та перспективи реформування. К.: Центр громадської експертизи, 2009. 104 с.

177. Скуратівський В.А., Палій О.М., Лібанова Е.М. Соціальна політика: навч. посіб. К.: УАДУ, 1997. 360 с.

178. Скуратівський В.А., Палій О.М. Основи соціальної політики: Навч. посіб. К. : МАУП, 2002. 200 с.

179. Соціальна політика. URL: http://proukraine.net.ua/?page_id=759.
180. Соціальні доктрини США в сфері соціальної роботи. URL: <http://www.soc-work.ukr/article/>.
181. Соціальні послуги, які надаються під час воєнного стану та останні зміни у цій сфері. URL : <https://www.msp.gov.ua/news/21778.html>.
182. Слюсаренко К.В., Садовенко М.М. Соціальна політика ЄС: сучасні виклики та перспективи. Економічний аналіз. 2017. Т. 27, № 1. С. 80–90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2017_27%281%29_12.
183. Смирнова І.І., Лихошва О.Ю., Рак Н.В., Горієва Л. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми в Україні. Економічний вісник Донбасу. 2020. № 3(61). URL: <http://evd.luguniv.edu.ua/index.php/evd/article/view/>
184. США як держава загального добробуту. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18574/.
185. Сучасні вимірники рівня розвитку структурних та інституціональних характеристик національної та глобальної економік: навч.-метод. посіб. / В.В. Козюк [та ін.]; за ред. В.В. Козюка. 2-ге вид., випр. і доп. Тернопіль: Вектор, 2015. 248 с.
186. У 12 % українців недостатньо грошей на продукти. URL: <https://UAWarInfographics>.
187. У Верховній Раді України взялися писати Соціальний кодекс. URL: <https://zib.com.ua/ua/151949.html>.
188. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
189. Указ Президента України №722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». URL: https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825?fbclid=IwAR0yINFdPa3CiGUmWs0ZJEnsk5w3G7VhM_uluvh4eTxfSkuTlsQKmq-45YU.

190. У Мінекономіки розповіли, скільки безробітних уже залучили до суспільно корисних робіт. URL: <https://psm7.com/uk/legislation/vminekonomiki-rasskazali-skolko-bezrobotnyx-uzhe-privlekli-k-obshhestvennopoleznym-rabotam.html>.

191. Уряд підтримав проєкт закону про реформування соціального страхування. URL: <https://zn.ua/ukr/economics/urjad-pidtrimav-projektzakonu-pro-reformuvannja-sotsialnoho-strakhuvannja.html>.

192. Уряд схвалив «Концепцію реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей». URL: <https://www.msp.gov.ua/news/18976.html>.

193. Уряд схвалив Стратегію реформування державного управління України до 2025 року. URL.: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdivstrategiyu-reformuvannya-derzhavnogo-upravlinnya-ukrayini-do-2025-roku>.

194. Устинов С.О. Співвідношення термінів «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» в законодавстві України // Юридична наука і практика. 2011. № 2. С. 90-95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/njj_2011_2_15.

195. Франчук В. І. Теорія безпеки соціальних систем: підручник. Львів: ЛьвівДУВС, 2016. 216 с.

196. Фукуяма Ф. Сильна держава. К., 2006, С. 8-9.

197. Хироі Я. Соціальне забезпечення Японії. Iwanami Shoten. 1999. С. 80-97.

198. Хмиров І.М., Алієва П.І., Перевалова Л.В. Соціальне забезпечення працівників у сфері цивільного захисту // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства : зб. наук. пр. / Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». Харків : НТУ «ХПІ», 2022. № 1, 2022. С. 50-55.

199. Цілі сталого розвитку 2016-2030 pp. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.

200. Цимбал Б. М. Категоріальні принципи формування соціального

захисту особистості у системі публічного управління // Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування, №5, 2022. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2022-5-02-01>.

201. Через повномасштабну війну роботу втратили щонайменше 5 млн українців. URL: <https://uaprom.info/news/186515-cherez-povnomasshtabnuvijnu-robotu-vtratili-shhonajmenshe-mln-ukrayinciv.html>.

202. Черенько Л. 20 мільйонів українців перебуває за межею бідності: хто постраждав найбільше і чому. URL: <https://ukrayina.pl/ukrayina/7,183470,30328855,20-1084-1110-1083-1100-1081-1086-1085-1110-1074.html>.

203. Шведун В.О., Ігнат'єв О.М. Напрямки розвитку механізмів публічного управління щодо забезпечення житлом ветеранів, військовослужбовців та членів їх сімей // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2023. Вип. 1 (18). С. 192-199. (Серія "Державне управління").

204. Шуляк О., Мороз О. Понад 83% українців вважають безбар'єрність новою цінністю суспільства: як її реалізувати на практиці. URL: <https://www.rbc.ua/news/ponad-83-ukrayintsiv-vvazhayut-bezbar-ernist>.

205. Щодо економічного становища в умовах воєнного стану та напрямів його покращення. URL: <https://economics.org.ua/index.php/blog/377-207-economika-vv>.

206. Що чекає український ринок праці найближчим часом. URL: https://businessua.com/robota/98558szo-chekae-ukrainskii-rinok-pracinaiblizhchim-chasom.html#google_vignette.

207. Яценко В. Гендер і «держава загального добробуту» в країнах Західної Європи. Політичний менеджмент: наук. журнал. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. К. 2008. № 3. С. 128-140.

208. Andrén, T. 2003. "The choice of paid childcare, welfare, and labor supply of single mothers", in Labour Economics, 10, pp. 133 - 147.

209. Atkinson, T., Cantillon, B., Marlier, E. and Nolan, B. 2002. Social

Indicators. The EU and Social Inclusion, Oxford, Oxford University Press.
 Bergmark, Å. 2000. "Socialbidragen under 1990-talet" in Bergmark, Å (ed.) Vålfärd och försörjning. Antologi Kommittén Vålfärdsbokslut, Stockholm, S O U 2000:40.

210. Bambra C. Sifting the Wheat from the Chaff: a Two-dimensional Discriminant Analysis of Welfare State Regime Theory // Social Policy and Administration. 2007. Vol.41(1). p.1-28.

211. Behrendt, C. At the Margins of the Welfare State: Social Assistance and the Alleviation of Poverty in Germany, Sweden and the United Kingdom (Aldershot: Ashgate). 2002.

212. Bonoli G. Classifying Welfare States: a Two-dimension Approach // Journal of Social Policy. – 1997. – Vol.26(3). –p.351-372.

213. Burrows M.J. Global Risks 2035: The Search for a New Normal / Foreword by Brent Scowcroft // Atlantic Council Strategy Papers. URL.: https://www.atlanticcouncil.org/images/publications/Global_Risks_2035_web_0922.pdf.

214. Castles F.G. Families of Nations: Patterns of Policy in Western Democracies. Aldershot: Dartmouth Publishing, 1993.

215. Castles F.G., Leibfried S., Lewis J., Obinger H., Pierson C. The Oxford 208 Handbook of the Welfare State. Oxford: Oxford University Press, 2010.

216. Daly M., Lewis J. Introduction: Conceptualizing Social Care in the Context of Welfare State Restructuring // Gender, Social Care and Welfare State Restructuring in Europe. Ashgate: Brookfield, 1998.

217. Deacon B. Global Social Policy and Governance. London: Sage, 2007.

218. Eardley, T., et al. 1996(a): Social Assistance in OECD Countries, Volume I: Synthesis Report, Department of Social Security Research Report, 46 (London: HMSO). 1996 (b).

219. Esping-Andersen G. of Welfare Three World Capitalism. Oxford: Oxford Polity Press, 1990.

220. Esping-Andersen G. Social Foundations of Postindustrial Economies. Oxford: Oxford University Press, 1999.

221. Esping-Andersen G. Welfare States in Transition: National Adaptations in Global Economies. London: Sage, 1996. 6. Bonoli G. Classifying Welfare States: a Two-dimension Approach // Journal of Social Policy. 1997. Vol.26(3). p.351-372.
222. Ferrera M. The Southern Model of Welfare State in Social Europe // Journal of European Social Policy. 1996. Vol.6(1). p.17-37.
223. Financing Gaps in Social Protection: Global Estimates and Strategies for Developing Countries in Light of COVID-19 and Beyond. Social Protection Spotlight. 17 September 2020.]. URL: <https://www.socialprotection.org/gimi/RessourcePDF.action?id=56836>.
224. Global Trends. Paradox of Progress, January 2017. A publication of the National Intelligence Council. URL: www.dni.gov/nic/globaltrends.
225. Gough I. Social Assistance Regimes: a Cluster Analysis // Journal of European Social Policy. 2001. Vol.1(1). p.1-13.
226. Gustafsson, B. "Macroeconomic performance, old age security and the rate of social assistance receipt in Sweden", European Economic Review, 26, 1984. P. 319 - 338.
227. Gustafsson, B., Hydén, L. -C. and Salonen, T. "Decision-making on 209 social assistance in major cities in Swedish", Scandinavian Journal of Social Welfare, 2, 1993. P. 197 - 203.
228. Gustafsson, B., Johansson, M. & Palmer, E. 2003. "Economic wellbeing of children in the deep Swedish recession of the 1990s" in Bradshaw, J (ed.) Children and Social Security, Aldershot, Ashgate (International Studies in Social Security) Halleröd, B. 2000 "Socialbidragstagande och fattigdom" in Puide, A. (ed.) Socialbidrag i forskning och praktik, Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete, Gothia. Hansen, J. & Lofstrom, M. 2003. "Immigrant Assimilation and Welfare Participation", Journal of Human Resources, XXXVIII, P. 74-98.
229. Human Development Report / United Nations Development Programme. N.Y.: Oxford University Press, 1994. 240 p.
230. International Experience with Social Assistance Schemes. Five Country Case Studies. ILO, 2004. 128 p.

231. Jensen C. Words of Welfare Services and Transfers // Journal of European Social Policy. 2008. Vol.18(2). p.151-162.
232. Johansson, U. Fattigvården i Sverige under 1700-talet in Oppdagningen av fatigdom. Sosial lovgivning i Norden på 1700-talet, Oslo, Universitetsforlaget. 1984. 245 p.
233. Kautto M. Investing in Services in West European Welfare States // Journal of European Social Policy. 2002. Vol.12(1). p.53-65.
234. Korpi W. The Democratic Class Struggle. London: Routledge and Kegan Paul, 1983.
235. Kravchenko A. Conceptual foundations of effective state social policy of ukraine. / Public administration and state security aspects Vol.2/2023 p. 166-174.
236. Krugman P. R., Obstfeld M. International economics: Trade and policy. (7th ed.). Boston: Pearson Addison Wesley, 2006.
237. Leisering, L. and Leibfried, S. 1999. Time, Life & Poverty: Social Assistance Dynamics in the German Welfare State (Cambridge: Cambridge University Press). Müller, C. 1998. 210
238. Levy M. Modernization and the Structure of Societies. Princeton. NJ: Princeton University Press, 1966. P. 11.
239. Lin J.Y. New Structural Economics // Policy Research Working Paper. 2010. T. 5197.
240. Maistro S., Treskov A., Golovko V. State policy of socio-economic development: evolution of theoretical concepts and methodological approaches. Collection of scientific papers "Public administration and state security aspects". Vol. 2/2 2022. P. 3-13. URL: <http://passa.nuczu.edu.ua/en/archive/81-maistro-streskov-a-golovko-v-state-policy-of-socio-economic-development-evolution-of-theoretical-concepts-and-methodological-approaches>.
241. Maistro S., Golovko V. State policy of social protection in the conditions of global transformations. Collection of scientific papers "Public administration and state security aspects". Vol. 1/2 2023. P.160-169. URL: <http://passa.nuczu.edu.ua/en/archive/116-maistro-s-golovko-v-state-policy->

of social-protection-in-the-conditions-of-global-transformations.

242. O'Connell J. The Concept of Modernization // Comparative Modernization: A Reader. Ed. by C.E.Black. New York, London, 1976. P. 13-24.

243. Orloff A.S. Gender and the Social Rights of Citizenship: The Comparative Analysis of State Policies and Gender Relations // American Sociological Review. 1993. Vol.58. №3. p.303-328.

244. Popper K. The Open Society and Its Enemies. Vol. 1–2. 1945.

245. Review of Social Protection System in Albania: Coverage, Expenditure, Adequacy and Financing. Budapest. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/europe/rogeneva/srobudapest/documents/publication/wcms_798635.pdf.

246. Reforming of System of Benefits in Ukraine, Discussion Paper, International Centre for Policy Studies, July 2004.

247. Scandinavian Journal of Social Welfare. Vol 3. No.1-2. 1994. 117 p.

248. Sihvo T. The Finnish Population and Social Welfare. Helsinki, 1991. 23 p.

249. Shvedun V., Ruban A., Ihnatiev O. Specifics of innovative development of socio-economic systems in the state. Public administration and state security aspects. 2023. Vol. 1. P. 10–18. URL: <http://passa.nuczu.edu.ua/en/archive/98-shvedun-v-ruban-a-ihnatiev-o-specifics-of-innovative-development-of-socio-economic-systems-in-the-state>.

250. Social Monitor: Social Protection for Child Rights and Well-Being in Central and Eastern Europe, the Caucasus and Central Asia. URL: https://www.unicef.org/eca/media/1081/file/Social_Monitor_Regional_Report.pdf.

251. Social Protection Monitor: Social Protection Responses to the COVID19 Crisis around the World. URL: <https://www.socialprotection.org/gimi/ShowWiki.action?id=3426>.

252. Steven R. Tabor's Assisting the Poor with Cash: Design and Implementation of Social Transfers Programs // World Bank. – Washington, September 2002.

253. Therborn G. European Modernity and Beyond: The Trajectory of

European Societies, 1945-2000. London; New Delhi: Sage Publications, 1995. P. 4-5.

254. Tsymbal B. Social protection of the individual in the system of state security. 2023. Vol. 1. P. 37–46. URL: <http://passa.nuczu.edu.ua/en/archive/112-tsymbal-b-social-protection-of-the-individual-in-the-system-of-state-security>.

255. The Social Expenditure Database: An Interpretive Guide SOCX 1980-2003, OECD, 2007.

256. The World of Social Welfare: Social Welfare and Services in an International Context / Doreen Elliott et al. - Illinois, 1990. 235 p.

257. Wilensky H.L. The Welfare State and Equality: Structural and Ideological Roots of Public Expenditures. USA: University of California Press, 1975. 151 p.

258. Wildeboer Schut J.M., Vrooman J.C., Beer P. On Worlds of Welfare. Institutions and their Effects in Eleven Welfare States. The Hague: Social and Cultural Planning Office, 2001.

259. World Bank Report No. 39887 – UA, Ukraine: Poverty Update, June 20, 2007.

260. World Employment and Social Outlook 2021: The Role of Digital Labour Platforms in Transforming the World of Work. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/dgreports/dcomm/publ/documents/publication/wcms_771749.pdf.

261. World Social Protection Report 2020–22: Social Protection at the Crossroads – in Pursuit of a Better Future. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_817572.pdf.

ДОДАТКИ

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях з державного управління:

1. Грисюк С.І. Соціальна політика держави в період пандемії. Вісник НУЦЗ України. Серія: Державне управління. Харків. 2021. Вип. 1(14). С. 441–448. URL: <http://vdu-nuczu.net/ua/11-ukr/storinkaavtora/519-grisyuk-s-i-sotsialna-politika-derzhavi-v-period-pandemiji>
2. Грисюк С.І. Соціальна сфера державної політики. Вісник НУЦЗ України. Серія: Державне управління. Харків. 2021. Вип. 2(15). С. 470–479. URL: <http://vdu-nuczu.net/ua/11-ukr/storinkaavtora/520-grisyuk-s-i-sotsialna-sfera-derzhavnoji-politiki>
3. Грисюк С.І. Державна соціальна політика: проблеми дослідження і управління. Вісник НУЦЗ України. Серія: Державне управління. Харків. 2022. Вип. 2(17). С. 331–342. URL: <http://vdu-nuczu.net/ua/11-ukr/storinkaavtora/522-grisyuk-s-i-derzhavna-sotsialna-politika-problemi-doslidzhennya-i-upravlinnya>
4. Грисюк С.І. Шляхи розвитку державної політики соціального захисту в Україні. Вісник НУЦЗ України. Серія: Державне управління. Харків. 2022. Вип. 1(16). С. 370–377. URL: <http://vdu-nuczu.net/ua/11-ukr/storinkaavtora/523-grisyuk-s-i-shlyakhi-rozvitku-derzhavnoji-politiki-sotsialnogo-zakhistu-v-ukrajini>
5. Hrysiuk S. Development and structure of social stratification in ukrainian society. Public administration and state security aspects. Vol.1/2022. p. 180-187. URL: <http://passa.nuczu.edu.ua/en/archive/243-hrysiuk-s-development-and-structure-of-social-stratification-in-ukrainian-society>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Грисюк С.І. Інструменти соціальної політики держави. Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика : міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Черкаси, 27 берез. 2025 р.). Черкаси, 2025 С.207-209.
7. Грисюк С.І. Соціальні механізми взаємодії держави та громадськості Збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції «Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи». (м. Хмельницький, 8 лютого 2024 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. С. 54-56.
8. Грисюк С.І. Функції соціальної роботи в державі. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток компетентності в публічному секторі: європейські стандарти та перспективи». Івано-Франківськ. 2025. С.69-72

**УЗИНСЬКА МІСЬКА РАДА
БІЛОЦЕРКІВСЬКОГО РАЙОНУ
КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

вул. Незалежності, 16/1, м. Узин, Київська область, 09161, тел./факс: (0456) 32-11-55/32-12-55
www.uzyn.gov@ukr.net код ЄДРПОУ 04054990

«03» 09 2025 р. № _____ на № _____ від «__» _____ 2025 р.

ДОВІДКА *№ 47/25-01*

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Грисюка Сергія Івановича «Механізми державної соціальної політики» поданої на здобуття наук наукового ступеня кандидата наук державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління

Збільшення ступеню соціальної спрямованості розвитку української економіки є однією з необхідних умов підвищення якості життя населення. У свою чергу, траєкторія соціальної спрямованості розвитку в країні залежить від стану і динаміки зміни соціальної сфери. Головними цілями розвитку соціальної сфери є: зниження перешкод для дії ринкових важелів, конкуренції, стимулювання ключових чинників інноваційного розвитку (приплив нових технологій, підвищення якості соціальних послуг, оптимізація методів фінансування соціальних програм).

Формування ефективної системи управління розвитком соціальної сфери, складовими частинами якої є правове, методичне, фінансове, інформаційне забезпечення, дозволить підвищити результативність її функціонування.

З огляду на зазначене, заслуговують на увагу стратегічні напрями формування і розвитку соціальної державної політики, які окреслено Грисюком Сергієм Івановичем.

Таким чином надані практичні пропозиції автора дисертаційного дослідження є корисними в роботі.

Міський голова

Віталій ГРИНЧУК

БІЛОЦЕРКІВСЬКА МІСЬКА РАДА Київської області

вул. Я.Мудрого, 15, м. Біла Церква, Київська область, 09117, тел./факс (0456) 39 21 59, тел. (04563) 5 11 23
E-mail: bc_mvkh@bc-rada.gov.ua Код ЄДРПОУ 26376300

24.12.2022 № *7188/01-07* На № _____ від _____

ДОВІДКА

Про впровадження результатів дисертаційного дослідження Грисюка Сергія Івановича «Механізми державної соціальної політики» поданої на здобуття наук наукового ступеня кандидата наук державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління

Формування ефективної системи управління розвитком соціальної сфери, складовими частинами якої є правове, методичне, фінансове, інформаційне забезпечення, дозволить підвищити результативність її функціонування. Відсутність такої системи ускладнює вибір стратегічних напрямів розвитку соціальної сфери, посилює суб'єктивний характер рішень. В майбутньому це може спровокувати конфліктні ситуації при вирішенні практичних питань забезпечення населення гарантованим об'ємом соціальних послуг.

Тому, актуальність теми дослідження витікає з необхідності створення теоретичних і методичних основ формування механізму управління розвитком соціальної сфери на основі використання різних методів для комплексного вирішення економічних, організаційних і соціальних завдань. Дослідження дозволяє створити передумови для вирішення проблеми використання інноваційних методів управління при створенні організаційних і фінансових умов розвитку соціальної сфери держави.

З огляду на зазначене, заслуговує на увагу окреслені Грисюком Сергієм Івановичем шляхи формування механізму бюджетного регулювання і субсидування соціальних потреб в умовах воєнного стану.

Тому являються своєчасними та змістовними пропозиції автора дисертаційного дослідження та розроблені практичні рекомендації.

Секретар міської ради

Володимир ВОВКОТРУБ